

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

Uluslararası Sığınma Hukukunda Geri İtme

Yüksek Lisans Tezi

Enes Yusuf Şahin

Ocak 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

Uluslararası Sığınma Hukukunda Geri İtme

Yüksek Lisans Tezi

Enes Yusuf Şahin

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Miray Azaklı Köse

Ocak 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Enes Yusuf Şahin tarafından hazırlanan "Uluslararası Sığınma Hukukunda Geri İtme" başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Özel Hukuk Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Dr. Ör. Üyesi Miray Azaklı Köse
İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Üyeler:

Dr. Ör. Üyesi Melis Avşar
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Dr. Ör. Üyesi Sezen Kama Işık
İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Tez Savunma Tarihi: 29/01/2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Chicago yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun dipnot kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Miray Azaklı Köse

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Enes Yusuf Şahin

ÖZET

Uluslararası Sığınma Hukukunda Geri İtme

Şahin, Enes Yusuf

Yüksek Lisans Tezi, Özel Hukuk Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Miray Azaklı Köse

Ocak 2024

Avrupa Birliği'nin (AB) büyük oranda gelişmiş ülkelerden müteşekkil olması sebebiyle göç akınlarının varış noktaları arasında popüler bir yeri vardır. Göç yükünün gittikçe artması, AB'nin konuyu bir güvenlik meselesi olarak ele almaya başlamasına sebep olmuştur. Muhtelif ülkelerden Avrupa'ya girişlerin hızla artmaya devam etmesi karşısında AB, bir dizi güvenlikleştirmeye adımı atmış, sınır güvenliğini öncelikle ve göç meselesini öncelikli gündem haline getirmiştir. Tüm bu adımlar, düzensiz göçle mücadele bağlamında ele alınmakta ve sınırlarda uygulamasını bulmaktadır. Sınır ülkelerinde gerek sınır koruma birimleri, gerek *Frontex* tarafından alınan önlemler neticesinde, tezimizin konusunu teşkil eden geri itme uygulamalarının son yıllarda yaygınlaştığı görülmüştür.

Çalışmada öncelikle, kavramsal bütünlüğün sağlanması için bir çerçeve oluşturulmuştur. Sonrasında, AB sınır ülkeleri merkeze alınarak geri itme açıklanacağı için AB'nin göç politikaları açıklanmış ve bunların uygulamaya yansımalarına ışık tutulmuştur. Ardından geri itmenin tanımı yapılarak mahiyeti belirlenmiş, uygulamada görülen birçok örnek üzerinden sınırları çizilmiştir. Son olarak geri itme, insan hakları hukukunu da yakından ilgilendiren bir pratik olduğundan, ilgili olduğunu değerlendirdiğimiz hakların açıklanmasından sonra, geri itmelerin bu haklar bağlamında değerlendirmesi de önemli görülmüştür.

Çalışmanın konusu olan geri itme, *de facto* bir uygulamadır. Bu sebeple, özellikle güvenilir sivil toplum kuruluşlarının vaka incelemeleri ve mülakatları, yine benzer kuruluşlar tarafından yazılan raporlar, uluslararası kurum ve kuruluşlarca yazılan raporlar, mahkeme kararları ve medyaya yansıyan olaylardan faydalanılmıştır. Bu yöntem neticesinde geri itmenin tanımı yapıldıktan sonra bazı haklar bakımından değerlendirmesi de yapılmış, sonuç bölümünde hukuka uygunluğa ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Sığınma Hukuku, Geri İtme, İnsan Hakları, Güvenlikleştirme

ABSTRACT

Pushback in International Asylum Law

Şahin, Enes Yusuf

Master's Thesis, Department of Private Law

Supervisor: Assistant Professor Miray Azaklı Köse

January 2024

The European Union (EU) is a popular destination for migration flows. The increasing burden of migration has led the EU to start treating the issue as a security concern. In the face of the continued arrivals of asylum seekers to Europe from various countries, the EU has taken a series of securitization steps, prioritizing border security and making migration a priority agenda item. Over time, readmission agreements were signed with many third countries, *Frontex* was established, and budgets for border surveillance were increased. All these steps are taken in the context of the fight against irregular migration. As a result of the measures taken, push-back practices, which constitute the subject of this thesis, have become widespread in recent years.

In this thesis, firstly, a framework is established to ensure conceptual integrity. Then, push-back explained by focusing on EU border countries. The EU's migration policies are explained and their reflections on practice are shed light on. Then, the nature of pushback is defined and its boundaries are drawn through many examples seen in practice. Finally, pushbacks evaluated in the context of human rights after explaining the rights that we consider relevant.

Because of the nature of the subject of this study, interviews of reliable civil society organizations, reports written by international organizations, court decisions and incidents reflected in the media were used. As a result of this method, the definition of push-back is provided, an assessment of some rights is made, and recommendations are made in the conclusion regarding the legality of the practice.

Keywords: European Union, Asylum Law, Pushback, Human Rights, Securitization

Önsöz

Bir olgu olarak göç, saymakla bitirilemez yönleri bulunan bir hayat yolculuğudur. Bir yerlerde bir şeyler bitmiş, başka yerlerde yeni şeylerin başlamasına talip olunmuştur. Bunun mümkünatı ise yalnızca dünyanın bir köşesinde göçe hazırlanan bir dimağının içinde yeşeren hayale bağlıdır. Hayal kuran, bunu gerçeğe dökmek için hareket eden her bir ayağın ne büyük bir anlam taşıdığını Ortadoğu'nun bu kavruk topraklarında yaşayan bizlerden daha iyi kim bilebilir?

Tezin, özünde trajik bir meseleyi ele alması sebebiyle, yazım aşamasında beni zihnen olduğu gibi kalben de yorduğunu ifade etmem gerekir. Ancak kıymetli olduğuna derinden inandığım bu çalışmanın yolculuğuna eşlik ederek yardımcı olan değerli hocam Miray Azaklı Köse'ye teşekkür ederim. Her değerlendirmesini, ele aldığı taslağı didik didik ettiğini gösteren bir hakimlikle yapması, her eleştirisini büyük bir nezaketle öne sürerek beni hatalarımdan dahi memnun etmesi, bu çalışmayı bitirebilmemde ve akademi serüvenimi sürdürme isteğimden en büyük etken olmuştur.

Çalışmamı yürütürken istisnasız her aradıklarında bir defa tezin ne durumda olduğunu sorarak beni tatlı bir psikolojik baskıyla motive eden Annem Meryem ve Babam Yusuf Şahin'e de teşekkür ederim. Tüm ailemin bana olan sarsılmaz inancı, beni hayat boyu mesut etmeye devam edecektir.

Son okumalarımda bana yardım eden ağabeyim Muhammed'e, savunmamda eşlik eden arkadaşlarım ve meslektaşlarım Kadriye, Senagül ve Selçuk'a da minnettarım.

Son olarak, 6 Şubat 2023 tarihinde memleketim Adıyaman'da yaşanan depremde vefat eden tüm akrabalarım, arkadaşlarım ve komşularıma rahmet dilerim. Çalışmamı; çocukluğumun, gençliğimin ve köklerimin içinde yattığı koca bir hafızanın göçüne şahit olduğumuz bu depremin yaralarının sarılmasına ve bir sebeple göç etmek zorunda kalan tüm yoldakilere adıyorum.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	6
A. Göç, Göçmen ve Göçmen Türleri	6
1. Düzenli ve Düzensiz Göçmen.....	8
B. Sığınmacı (<i>Asylum Seeker</i>) ve Mülteci (<i>Refugee</i>)	10
C. Kavramsal Bütünlük	15
D. Diğer Kavramlar	16
1. Şartlı Mülteciler	16
2. İkincil Koruma Statüsü	18
3. Geçici Koruma	18
II. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÖÇ POLİTİKALARI.....	20
A. Göç Politikalarının Gelişimi, Güvenikleştirme ve <i>Frontex</i>	20
1. AB Göç Politikaları ve Güvenikleştirme	21
2. Güvenikleştirme ve Düzensiz Göçle Mücadele.....	29
a. Göçün Güvenikleştirilmesi	29
b. Düzensiz Göçle Mücadelede Kullanılan Araçlar.....	31
B. Düzensiz Göçle Mücadelede Etkili İki Araç	36
1. Geri Kabul Antlaşmaları	36
a. Genel Olarak Geri Kabul Antlaşmaları.....	36
b. Geri Kabul Antlaşmalarının Uygulamaya Yansımaları	39
2. <i>Frontex</i>	44
a. Genel Olarak <i>Frontex</i>	44
b. Sahada <i>Frontex</i>	47
III. GERİ İTME	51

A. Genel Olarak Geri İtme.....	51
1. Sığınma Hakkına İlişkin Temel Düzenlemeler ve Geri İtme.....	51
2. Tanım ve Çerçeve	55
a. Düzensiz Göçün ve Geri İtmenin Anatomisi	60
b. Bazı Geri İtme Örnekleri	63
B. <i>Frontex</i> 'in Geri İtmelerdeki Rolü	66
IV. GERİ İTMENİN HUKUKA UYGUNLUĞU	71
A. Geri Göndermeme İlkesi (<i>Non-refoulement</i>)	71
1. Geri Göndermeme İlkesinin Hukuki Niteliği	74
2. Geri Göndermeme İlkesi Bağlamında Geri İtmeler	77
B. İşkence ve Kötü Muamele (<i>Torture and Ill Treatment</i>).....	80
1. İşkence ve Kötü Muamele Arasındaki Farklar	83
2. Geri İtme ve İşkence ve Kötü Muamele Yasağı	85
C. Toplu Sınır Dışı Etme (<i>Collective Expulsion</i>)	90
1. Teori ve Pratikte Toplu Sınır Dışı Etme	90
2. Geri İtmeler ve Toplu Sınır Dışı Etme Yasağı.....	95
D. Geri İtmelerin Çeşitli Haklar Bakımından Değerlendirilmesi	96
1. Yaşam Hakkı.....	97
2. Özgürlük ve Güvenlik Hakkı	99
3. Etkili Başvuru Hakkı.....	101
SONUÇ	105
KAYNAKÇA.....	110

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BMVN	Sınır Şiddeti İzleme Ağı
CPT	Avrupa İşkenceyi ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezayı Önleme Komitesi
EURODAC	Avrupa Daktilografik Karşılaştırma Sistemi
EUROJUST	Avrupa Birliği Ceza Adaleti İşbirliği Ajansı
EUROPOL	Avrupa Birliği Kolluk Kuvvetleri İşbirliği Ajansı
EUROSUR	Avrupa Sınır Gözetim Sistemi
FRONTEx	Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı
OLAF	Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Ofisi
SIS	Schengen Bilgi Sistemi
TDK	Türk Dil Kurumu
UAÖ	Uluslararası Af Örgütü
UGÖ	Uluslararası Göç Örgütü
UNHRC	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi
VIS	Vize Bilgi Sistemi
HCG	Yunan Sahil Güvenliği
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

İnsanoğlu, var olduğu ilk günden bugüne çeşitli sebeplerle bulunduğu yeri terk etmek ve yeni fırsatlar bulabilmek umuduyla başka yerlere göç etmek durumunda kalmıştır¹. Özellikle günümüzde şiddetli artış gösteren göç hareketleri siyasi, sosyal, hukuki ve benzeri birçok sebebe dayanabilmektedir. Dünya genelindeki göçmen sayısı, Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ) tarafından hazırlanan rapora göre 2020 yılı itibariyle 281 milyon kişiyi bulmuştur². Bu sayı, kendi içinde düzenli göçmenleri barındırdığı gibi düzensiz göçmenleri de barındırmaktadır. Tezin odağında bulunan geri itme uygulamalarının yöneldiği kişiler de ağırlıklı olarak düzensiz göçmenlerdir.

Göçün tarihi, insanlık kadar eski olsa da göç tarihinde önemli bir dönem olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasını gösterebiliriz. Savaş sonrası Avrupa’da işgücü açığının kapatılması amacıyla bölgeye yaşanan göç hareketleri teşvik edilmiş ve bu yolla bazı açıkların kapatılmasına çalışılmıştır³. 70’lerden sonra yaşanan ekonomik krizler ve ekonomik durgunluklarla birlikte makineleşmenin gittikçe yaygınlaşması, işgücü ihtiyacının azalmasına sebebiyet vermiş; bu tarihlerden sonra yüksek sayıda işçi kabullerine devam edilmesi artık sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Ayrıca Soğuk Savaş sona erdikten sonra düzensiz göçün kontrolden çıkarak artacağına olan inanç üzerine tedricen bazı önlemler alınmaya başlanmış, artan göç akınlarına karşı sınır güvenlikleştirme politikalarını da içine alan, öncekilerin tersi yönde politikalar uygulanmıştır⁴.

Göçün yoğun yaşandığı en son büyük örneklerden biri de 2010 yılında Tunus ve Libya’da başlayarak Ortadoğu’ya yayılan ayaklanma ve iç savaşlar olarak

¹ Gizem Alioğlu Çakmak, “Avrupalılaşmasının Aşıl Tendonu: Göç Politikaları ve Yunanistan Örneği”, *Mukaddime* 9, sy Özel Sayı 1 (29 Aralık 2018): 39, <https://doi.org/10.19059/mukaddime.476661>.

² “World Migration Report 2022” (Geneva: International Organization for Migration, 2022), <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.

³ Mustafa Aykaç, “Avrupa Birliği Göç Politikalarının Gelişimi: Misafir İşçi Kabulünden Sığınmacı Akınına”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sy 70 (2016): 3.

⁴ Ahmet Türköz, “Avrupa Birliği’nin Entegre Sınır Yönetim Modeli”, *Türk İdare Dergisi* 2, sy 487 (2018): 712, <http://search/yayin/detay/304881>.

bilinen Arap Baharı'dır⁵. Bu olaylar sırasında Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemen gibi daha birçok Arap ülkesini içine alan karışıklıklar baş göstermiştir. Bunun bir sonucu olarak ülkelerde muhtelif tarihlerde darbeler, terör saldırıları ve sair olaylar gerçekleşmiş, vatandaşları için bu ülkelerde yaşamak oldukça güç hale gelmiş, ayrıca ülkelerde yaşanan otorite boşlukları sebebiyle terörizm tırmanış göstermiş ve bunun sonucu olarak da kitlesel göçlerden köleliğe kadar birçok sosyal sorun ortaya çıkmıştır⁶. Bu anlamda 2011 yılında Suriye'de baş gösteren iç savaş sonrasında özellikle Türkiye ve Avrupa'ya doğru yaşanan yoğun göç hareketleri, konunun güncelliği açısından önem arz eden bir vakıa olarak kabul edilebilir. Buradan Türkiye'ye ve çoğunlukla transit olarak Yunanistan'a, oradan da Avrupa'ya ulaşma hedefi taşıyan milyonlarca düzensiz göçmen, tezin konusu bakımından büyük bir örnek teşkil etmektedir. Yine Libya'dan, Mağrip ülkelerinden, Afganistan'dan da göçler yaşanmaya devam etmektedir⁷. Yoğun göç akınları karşısında AB'nin göç politikaları önem arz etmekte, özellikle de uygulamaya yansıyan yönlerinin incelenmesi gerekmektedir.

Genel olarak Avrupa ülkelerinin hedeflendiği göç hareketleri için temel üç rota kullanılmaktadır: Batı Akdeniz, Doğu Akdeniz ve Orta Akdeniz rotaları⁸. Batı Akdeniz rotası, Fas ve Cezayir gibi ülkelere İspanya ve Fransa ülkelerine giriş yapmak için kullanılır. Orta Akdeniz rotası, Libya, Tunus ve Mısır gibi ülkelere İtalya ve Yunanistan'a giden yoldur⁹. Son olarak Doğu Akdeniz Rotası ise Türkiye üzerinden Yunanistan'a geçiş yapılan Meriç Nehri ve Ege denizini içine alan büyük yoldur¹⁰. Bu göç yollarının incelenmesinden ortaya çıkan ilk sonuç; Avrupa'ya göç etme niyetinde olan göçmenler için Akdeniz'in büyük bir yol olduğudur. Düzensiz göçmenlerin

⁵ Aykaç, "Avrupa Birliği Göç Politikalarının Gelişimi: Misafir İşçi Kabulünden Sığınmacı Akınına", 20.

⁶ Sinem Yüksel Çendek ve Armağan Örkü, "Arap Baharı Sürecinde Libya, Suriye ve Yemen'de Yaşanan İç Savaşlar: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 10, sy 1 (2019): 54.

⁷ Esra Yıldız Üstün ve Mustafa Tayfun Üstün, "Yunanistan'ın Düzensiz Göçle Mücadelesinde Gerçekleşen İnsan Hakları İhlalleri", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12, sy 1 (2023): 378.

⁸ Oğuzhan Ömer Demir ve Yusuf Soyupek, "Mülteci Krizi Denklemi AB ve Türkiye: İlkeler, Çıkarlar, Kaygılar" (Global Politika ve Strateji Analiz, 2015), 20.

⁹ Demir ve Soyupek, 20.

¹⁰ Demir ve Soyupek, 20.

deniz yolculukları genellikle yukarıda andığımız ülkelerden İtalya ve Yunanistan'a yapılmaktadır¹¹.

Kitlesel bir biçimde göç edenlerin sayısının büyüklüğü, Avrupa kamuoyunun üzerinde etkisini göstermektedir ve ülkelerin iç siyasetlerini dahi şekillendirecek etkiye sahiptir. Bu bakımdan göç politikalarını merkeze alarak karşıt bir duruş sergileyen aşırı sağ partiler de yükseliş göstermektedir¹². Ancak göç karşıtı olsun veya olmasın düzensiz göç konusunda AB üyesi ülkelerin ortak hareket ettiğini, güvenlikleştirme çalışmalarının desteklendiğini söylemek mümkündür¹³.

Doksanlı yıllardan itibaren AB, düzensiz göç hususunda bir dizi önlem almış, bazı kurumlar inşa etmiş ve temel insan haklarına saygı gösterme sözüyle birlikte birçok antlaşma imzalamıştır¹⁴. AB göç politikalarının son otuz yılda geçirdiği değişim dikkate alındığında, sınır koruma anlayışının katılaşmaya başladığı, konunun bir süredir güvenlik meselesi olarak ele alındığı gözlemlenebilir. AB'nin göç konusunu güvenlik meselesi olarak kabul ettiğinin bir göstergesi de aşağıda açıklayacağımız düzenli ve düzensiz göç arasında yapılan ayırmadır. Zira böyle bir ayırmada bulunulması, bazı düzensiz göçmenlerin özellikle de güvenlik kaygıları gerekçesiyle hukuk düzeninin dışına itilmesi anlamına gelmektedir¹⁵.

Ayrıntılarına tezin ilerleyen bölümlerinde değineceğimiz üzere, AB'nin göç alanındaki düzenlemelerinde bir ülke sınırlarına sığınma talebiyle gelen göçmenlere başvuru haklarının tanınması ve anlatılması, başvuruların değerlendirilmesi, menfi veya müspet bir karar verilerek bu kararlara karşı başvuru yollarının anlatılması, yani Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) Ek 7 No'lu Protokol'de (7 No'lu protokol) düzenlenen usulî

¹¹ Muzaffer Akdoğan, "Avrupa Birliği'nin Sınırlarına Dayanan Mülteci Krizi ve Yönetimi", *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi* 1, sy 1 (Kasım 2018): 49, <https://dergipark.org.tr/en/pub/uid/issue/40268/480324>.

¹² Nazif Mandacı ve Gökay Özerim, "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 10, sy 39 (Güz 2013): 107.

¹³ Kayhan Karaca, "AB'de gündem göçmen krizi", Haber, Avrasya İncelemeleri Merkezi, 2018, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/AB-DE-GUNDEM-GOCMEN-KRIZI-1>.

¹⁴ Bkz. II. Bölüm

¹⁵ Reyhan Atasü Topçuoğlu, "Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama", *İnsan Hakları Yıllığı* 34 (2016): 14.

güvencelere erişiminin sağlanması gerekmektedir¹⁶. Temel insan hakların bakımından elzem olan ve uluslararası sözleşmelerce garanti altına alınan bu güvencelerin pratikte hayata geçmediği birçok vaka mevcuttur.

Ülke sınırlarına sığınma talebi ile gelen kişilerin sığınma prosedürlerine erişiminin ve sınırdan geçmelerinin engellenmesi, sınırı geçenlerin ise kayıt altına alınmadan veya ilgili hukuki prosedür uygulanmadan sınırın dışına çıkarılarak geldiği yöne doğru geri gönderilmesi ve sair şekillerde vücut bulan bu uygulamaya pratikte *geri itme* adı verilmektedir. Çalışmamızın temel amacı pratikte vukuu bulan ve Türkçe literatürde monografik olarak incelenmemiş olan bu konuyu ele alarak bir boşluğu doldurmaya çalışmaktır.

Çalışmada öncelikle kavramsal çerçeveye yer verilerek, konuya ilişkin temel kavramların ayrıntılarına inilecektir. İncelenecek kavramlardan bazılarına yüklenen anlamların farklılaştığını söylemek mümkündür. Bu sebeple mevzuatın yanı sıra doktrindeki tartışmalar ışığında sığınma hukukuna ilişkin temel kavramlarının açıklanmasına gayret edilecektir.

Çalışmanın izleyen bölümlerinde, temelde üç soruya cevap aranacaktır. Öncelikle, AB göç politikaları, geri itme uygulamalarına gelene kadar hangi gelişmeleri yaşamıştır? Bu soru ile, geri itme uygulamasına varana kadar, tarihsel süreçte AB'nin göç meselesine yaklaşımına ışık tutulması amaçlanmıştır. Ayrıca AB'nin spesifik olarak geri itme uygulamalarına eğilip eğilmediği, hususa ilişkin düzenlemeler yapıp yapmadığının anlatılması açısından da önem arz etmektedir.

İkinci olarak, “geri itme nedir?” sorusu yanıtlanmaya çalışılacaktır. Bu soru aslında kendisiyle birlikte birkaç başka soruyu da doğurmaktadır. Zira teorik olarak fazlaca üzerinde durulmamış bir konu olduğundan öncelikle geri itmenin tanımının yapılması ve çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca geri itmenin herhangi bir yasal temele dayanıp dayanmadığının veya hukuka uygun olup olmadığının da tartışılması gerekmektedir. Dolayısıyla hukuka uyarlığı bulunup bulunmadığı hususu da ele alınacaktır.

¹⁶ “11 No’lu Protokol İle Değişik İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme’ye Ek 7 No’lu Protokol” (1984), md. 1.

Üçüncü olarak, “geri itme vakaları nasıl değerlendirilmelidir?” sorusu ele alınacaktır. Aslen bilimsel olarak daha somut bir soru sorulması gerekse de henüz teorik çerçevesi yeni çizilecek olan bu konunun öncelikle uygulamada ne şekilde müşahade edildiğinin incelenmesi gerekmektedir. Bu sebeple, vaka incelemeleri, raporlar, mahkeme kararları ve geri itme muhatabı kişilerle yapılan mülakatların incelenmesi bizce konunun en mühim kısmını oluşturmaktadır. Bu şekilde, geri itmenin uygulamada nasıl vücut bulduğu anlaşılacak, mahiyetinin ve çerçevesinin belirlenebilmesi, bunların yanında insan hakları bakımından da incelenebilmesi mümkün olacaktır. Nihayetinde, üçüncü bölümün bazı vakaların incelenmesini merkeze aldığı söylemek mümkündür.

Bu sorular ışığında geri itmelerin insan hakları bakımından da değerlendirilmesi elzemdir. Zira bir uygulama olması hasebiyle gerek AB’yi temsilen gerekse üye devletlerin idari eylemlerini konu alması, eylemin insan hakları hukukuna uygunluğunun incelenmesini gerekli kılmaktadır. Dördüncü bölümde de *non-refoulement*, işkence ve kötü muamele yasağı ile toplu sınır dışı yasağı bakımından geri itmelerin ne şekilde konumlandırılacağı ve nasıl niteleneceği açıklanacaktır.

Geri itmelerin uygulamada var olması sonucunda çalışılması tarafımızca elzem görülmüş olmakla; tezin sonuç bölümünde, yukarıda anılan tüm başlıklar ışığında nasıl ele alınması gerektiği, uluslararası sığınma hukuku ile bazı insan hakları bakımından değerlendirmesi yapılacak, aşağıda açıklayacağımız problematiğe ilişkin çözüm önerilerine yer verilecektir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Literatürde göçmen, sığınmacı, mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma statülerindeki kişiler çeşitli şekillerde tasnif edilerek incelenmektedir¹⁷. Türkiye yabancılar hukukunda kavramsal bakımdan literatürde bir karmaşanın hakim olması ve tanımlar üzerinde ittifak edilememiş olması sebebiyle bazı tanımların yapılmasını tez için faydalı görüyoruz. Belirtmek gerekir ki tanımların büyük çoğunluğu, geri itmelerin yoğunlukla yaşandığı bölgenin AB sınırları olması sebebiyle, burada cari literatüre göre şekillendirilmeye çalışılmıştır.

A. Göç, Göçmen ve Göçmen Türleri

Göçün mahiyetine ilişkin kayda değer bir fikir ayrılığı bulunmasa da bazı farklı tanımları yapılmıştır. UGÖ Göç Terimleri Sözlüğünde Göç; “uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek” olarak tanımlanmıştır¹⁸. Türk Dil Kurumu(TDK) sözlüğünde ise “*Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret*” olarak tanımlanmıştır¹⁹. Özkan’a göre göç, çeşitli sebeplerle (siyasi, ekonomik, dini ve benzeri) yaşamakta olduğu ülkeyi terk etmek, yaşamak için başka bir ülkeye gitmek olarak tanımlanmaktadır²⁰. Asar’a göre ise: kişinin doğuştan sahip olduğu haklara ulaşmak istediği coğrafyaya ulaşmasına yönelik gösterdiği çabadır²¹. Yine Çiçekli ise göçü, bir kişinin başka bir ülkeye yerleşmek maksadıyla gitmesi şeklinde tanımlanmıştır²².

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Veysel Eren ve Şebnem Çakran, “Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, sy 39 (Ekim 2017): 4.

¹⁸ Richard Perrichoud ve Jillyanne Redpath-Cross, ed., *Göç Terimleri Sözlüğü* (Birleşmiş Milletler, 2009), md. Göç.

¹⁹ Şükrü Halûk Akalın vd., ed., *Türkçe Sözlük*, 11. bs (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), md. göç.

²⁰ Işıl Özkan, *Göç – İltica ve Sığınma Hukuku*, 4. bs (Ankara: Seçkin, 2022), 136.

²¹ Aydoğan Asar, *Yabancılar Hukuku (Temel Konular)*, 8. bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023), 44.

²² Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteci Hukuku*, 6. bs, Seçkin. Hukuk, no: 788 (Ankara: Seçkin, 2016), 201.

Türkiye Yabancılar Hukuku Bakımından ise göç tanımı 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun (YUKK) Tanımlar başlıklı 3'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 1 bendinde; “*Yabancıların, yasal yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını, Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı ifade eder*” denmiştir²³. YUKK'ta yapılan tanımın kapsayıcılığının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca özellikle düzenli ve düzensiz göçü de ifade etmesi bizce önem arz etmektedir. Zira düzensiz göçün, diğer göç türleri arasında en çok gündemde olan tür olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak göç (*migration*), bulunulan yerden keyfi veya zorlayıcı herhangi bir nedenle başka bir yere yerleşmek amacıyla gitme, yer değiştirme fiili olarak tanımlanabilecektir. Göçmen ise, bu fiili gerçekleştiren kişiye denmektedir.

Göçü nedenlerine (gönüllü veya zorunlu), amaçlarına (sığınma, çalışma vb.) ve hedefe varma yöntemlerine (yasal veya yasa dışı) göre ayırmak mümkündür²⁴. İnsanların daha iyi bir yaşam sürmek üzere göç etmeleri gönüllü göç; savaş, doğal afet, sürgün ve benzeri sebeplerle yerinden ayrılarak göç etmek zorunda kalınması ise zorunlu göç olarak isimlendirilebilir²⁵. Amaçları bakımından göç türleri ise birden fazla olup hedef ülkeye gidilmesinin altında yatan maksada göre isimlendirilir. Buna göre iş bulmak amacıyla bir ülkeye göç edilmesi, işçi göçü alınması/verilmesi anlamına gelmektedir.

Göçmen ve mülteci (refugee) kavramları doktrinde yer yer birbirleriyle aynı anlamda kullanılmakta ve karıştırılmaktadır²⁶. Mülteci kavramı göçmen

²³ “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 6458 (2013), md. 3/1-ı, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf>.

²⁴ Abdurrahman Yılmaz, “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri”, *Journal of Turkish Studies* 9, sy Volume 9 Issue 2 (01 Ocak 2014): 1686, <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6274>.

²⁵ Yılmaz, 1687.

²⁶ Buket Akıncı, Ahmet Nergiz, ve Ercan Gedik, “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, sy 2 (01 Temmuz 2015): 64.

kavramına göre daha özel bir mahiyete sahiptir ve ayrıca uluslararası doktrinde bu iki kavram farklı anlamlarda kullanılmaktadır²⁷. Gerekli tanımlara aşağıda yer vereceğiz. Şimdi göçmen türlerinden düzenli ve düzensiz göçmenlere değinelim.

1. Düzenli ve Düzensiz Göçmen

Göçmenlerin bir yere varmak için sebepleri ve amaçları ne olursa olsun tezimizin konusu bakımından en önemli ayırım, hedef ülkeye gidiş yöntemine göre yapılabilir. Burada kavram, göçün olağan veya zorlayıcı sebeplere dayanmasına göre düzenli göç (*regular migration*) ve düzensiz göç (*irregular migration*) olarak iki alt kavrama bölünerek incelenebilir. Esasen yasal göç (*legal migration*) ve yasadışı (*illegal migration*) göç olarak da ayrılan bu iki kavram, hukuka uygunluk ve aykırılığın keskin sınırlarından ayrılarak gri bir alanda incelenmek için düzenli ve düzensiz kavramlarına dönüştürülmüştür²⁸.

Düzenli göç, yasal yollar ve vasıtalar kullanılarak hukuka uygun bir şekilde gerçekleştirilen göçtür²⁹. Hukuka uygunluktan kasıt kaynak ülkeden yasal yollarla çıkışın gerçekleştirilip hedef ülkeye de – orada yürürlükte bulunan - hukuka uygun olarak giriş yapılması ve ülkede kalınmasıdır. Başka bir deyişle hedef ülkeye giriş yapmak ve orada ikamet etmek ya da çalışmak için gerekli izinlerin alınmış, belgelerin hazırlanmış olması gerekmektedir. Bu halde düzenli olarak göç edilmesinden söz edilebilecektir.

Düzensiz göç, Göç Terimleri Sözlüğünde; kaynak, transit ve hedef ülkelerin kurallarının çizdiği çerçeve dışında gerçekleşen göçler olarak tanımlanmıştır³⁰. Kaynak ülke bakımından, ülke mevzuatında öngörülen usullere aykırı bir şekilde ülkeden çıkış yapılması, hedef ülke bakımındansa mevzuatta öngörülen izinlere ve belgelere sahip olmadan ülkeye giriş yapılması veya yasal yollarla girildikten sonra yasal kalış süresinin bitmesi, ikametın iptal edilmesi ve sair sebeplerle artık orada kalınmasının yasal

²⁷ Akıncı, Nergiz, ve Gedik, 64.

²⁸ Atasü Topçuoğlu, “Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama”, 11.

²⁹ Perrichoud ve Redpath-Cross, *Göç Terimleri Sözlüğü*, md. Düzenli Göç (Regular Migration).

³⁰ Perrichoud ve Redpath-Cross, md. Düzensiz Göç (Irregular Migration).

olmaktan çıkması ile ortaya çıkan durumdur³¹. Kaya-Acer, düzensiz göçü; göç hukukunun öngördüğü şartlara uygunluğu bulunmayan kişilerin başka ülkelere giderek burada yerleşim yapması şeklinde tanımlamaktadır³².

Sonuç olarak düzensiz göç, devletlerin uluslararası göçle alakalı mevzuatlarına aykırı olarak gerekli şartları taşımadan göç edilmesi fiiline, düzensiz göçmen ise bu şekilde göç etme fiilini gerçekleştiren kişilere denir. Bu sebeplerledir ki Türkiye’de kaçak veya yasadışı göçmen; İngilizcede ise *illegal migrant* kavramları kullanılır³³. Bu terimlerin kullanılması, göçmenlerin suç işledikleri izlenimi uyandırması ve kişilerin yasa dışı olmasının mümkün olmaması³⁴ bakımından eleştirilmektedir³⁵. Ayrıca kaçak ve yasa dışı ifadelerinin var olan gerçeği yansıtmadığı da açıktır. Düzensizlik; kaynak, transit ve hedef ülkelerin hukuk kurallarının farklılıklarına göre ortaya çıkabilen bir durum olduğuna göre; örneğin bir ülkede düzenli göçmenken, bir başka ülkede düzensiz göçmen olunması söz konusu olabilir³⁶. Nihayetinde düzensiz göçmenlik durumu yalnızca göçmenlerin kendilerinden değil, diğer bir bakışla değerlendirildiğinde devletlerin sıkı göç politikaları izlemesi sonucu da ortaya çıkabilen bir kavramdır denebilir³⁷.

³¹ Perrichoud ve Redpath-Cross, md. Düzensiz Göç (Irregular Migration).

³² Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 13. bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 329.

³³ Nazlı Şenses Özcan, “Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler”, *İdealkent* 6, sy 15 (31 Ocak 2015): 25.

³⁴ Philippe Fargues, “Work, Refuge, Transit: An Emerging Pattern of Irregular Immigration South and East of the Mediterranean”, *The International Migration Review* 43, sy 3 (2009): 545, <http://www.jstor.org/stable/20681721>. “...diğer terimler, “yasadışı göçmen” ve “belgesiz göçmen” terimleridir. İllegal terimi AB belgelerinin çoğunda kullanılmakla birlikte, insan hakları kapsamında yer alan bir eylemi suç saydığı için mantıklı akademisyenler tarafından aşağılayıcı (bir eylem yasadışı olabilir, bir kişi değil) ve kesin olmayan bir terim olarak değerlendirilmektedir: 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nin 13’üncü maddesi herkesin herhangi bir ülkeyi terk etme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Göçte düzensizlik tek taraflı bir görüştür -genellikle göç alan ülkeler bu şekilde ifade ederler- çünkü terk etme hakkını dengeleyecek simetrik bir giriş hakkı yoktur...”

³⁵ Şenses Özcan, “Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler”, 25.

³⁶ Fargues, “Work, Refuge, Transit: An Emerging Pattern of Irregular Immigration South and East of the Mediterranean”, 546.

³⁷ Yılmaz, “Uluslararası Göç”, 1689.

Ayrıca sığınma hakkı söz konusu olacak ise düzenli ve düzensiz göçmen ayrımının anlamlı olmadığı da ileri sürülmektedir³⁸.

Düzensiz göçmenlik, mutlaka göçmenin fiiline bağlı olarak gelişen bir durum olarak değerlendirilmemelidir³⁹. Zira göçmenin hukuka aykırı giriş-çıkış yapması veya yasal kalış süresinin bir sebeple ortadan kalkması gibi yeni bir hukuki düzenleme ile de statü değişikliği söz konusu olabilir, göçmenin takip etmesinin mümkün olamayacağı yeni bir yükümlülük getirilebilir veya sair sebeplerle normal şartlarda yasal kalışı devam ederken kanuni değişikliklerle bu durum değişebilir⁴⁰. Bu halde göçmenin düzensiz kabul edilerek, bir de yasa dışı olarak görülerek, hakkında işlem yapılması insan haklarına aykırı sonuçlar doğurabilecektir. Netice olarak yasa dışı göçmen veya kaçak kavramlarının kullanımının hukuki olmadığı, düzensiz göçmen ifadesinin gerekli ve yeterli olduğu kanaatindeyiz.

B. Sığınmacı (*Asylum Seeker*) ve Mülteci (*Refugee*)

Sığınmacı kavramı, doktrinde kabul gören kesin bir tanımı bulunmamakta⁴¹ ve ayrıca mülteci kavramı ile de (göçmen kavramında olduğu gibi) karıştırılabilmektedir. TDK sözlüğünde de mülteci ve sığınmacı kelimeleri anlamdaş kabul edilmiştir⁴². Bunun yanında mülteci ile sığınmacının birbiriyle ontolojik olarak aynı olduğu ancak ülkelerin kendi çıkarları için bu kavramların ayrılmasına önem verdiği de iddia edilmektedir⁴³. Bu görüşe kısmen katılmakla birlikte kanımızca bu iki kavram aynı anlamda olmayıp

³⁸ Gökçe Konyalı, *Uluslararası Hukukta Sığınma Hakkı*, 1. bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 216, <https://a5c9067fb5de95ba1294b544b3b0d04c29bc1f2f.vetisonline.com/tr/kitap/uluslararasi-hukukta-siginma-hakki-9789750267635>.

³⁹ Fargues, “Work, Refuge, Transit: An Emerging Pattern of Irregular Immigration South and East of the Mediterranean”, 547.

⁴⁰ Fargues, 547.

⁴¹ Konyalı, *Uluslararası Hukukta Sığınma Hakkı*, 32.

⁴² “Mülteci”, içinde *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011).

⁴³ Mustafa Koçancı ve Mete Kaan Namal, “Kitleli Göç Hareketleri ve Türkiye”, *Journal of Awareness* 2 (Aralık 2017): 235.

doğru ayrımın yapılması, kavram karmaşasının önlenmesi açısından gerekli ve önemlidir.

Göç Terimleri Sözlüğünde mültecilik başvurusu yapan yabancıların, bu başvurularının sonucunu beklerken kendilerine sığınmacı (*asylum seeker*) deneceği şeklinde bir tanım yapılmıştır⁴⁴. Yine aynı sözlüğe göre mültecilik ise, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme’de (1951 Cenevre Sözleşmesi) öngörülen şartları taşıyan kişilerin haklı bir korkuya dayanarak kendi ülkelerinin korumasından yararlanamaması veya yararlanmak istememesi halinde kendilerine verilecek statüdür⁴⁵. Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesine coğrafi çekince koyması sebebiyle mülteciliğin yalnızca Avrupa Konseyine üye bulunan ülkelerden gelen kişilere verilebilecek bir statü olduğu kabul edilmektedir⁴⁶.

1951 Cenevre Sözleşmesinde yapılan mülteci (*refugee*) tanımı şu şekildedir:

*“Ocak 1951’den önce vukuu bulan olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen”*⁴⁷

Tanıma göre, anılan özellikleri taşıyan kişilerin başvurması sonucunda kendilerine tanınacak statü mültecilik statüsü olacaktır. Sığınmacı tanımıyla benzerliklerinin bulunması ve sığınmacı kavramının tanımına ilişkin herhangi

⁴⁴ Perrichoud ve Redpath-Cross, *Göç Terimleri Sözlüğü*, md. Sığınmacılar (Asylum Seekers).

⁴⁵ Perrichoud ve Redpath-Cross, md. Mülteci (Refugee).

⁴⁶ Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesini aynı yıl imzalamış ve 1961 yılında onaylamıştır. Sözleşmenin kapsamının ise Avrupa’da meydana gelen olaylarla sınırlı olacağı yönünde coğrafi çekince belirtilmiştir. Avrupa ifadesinin ise Avrupa Konseyi ülkelerden gelen kişiler olarak yorumlanacağı bildirilmiştir. Daha sonra 1967 Protokolünü de imzalayan Türkiye, bu coğrafi sınırlamayı günümüze kadar korumuştur. Türkiye dışında Monako, Madagaskar ve Kongo da halen coğrafi sınırlamayı sürdürmektedir. Şu anda Türkiye, Avrupalı ve Avrupalı olmayan ayrımını etkin bir şekilde uygulayan tek ülkedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. “70. Yılında 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi” (İstanbul: Göç Araştırmaları Derneği, Aralık 2021), 18.

⁴⁷ “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme” (1951), md. 1/A-1, <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>.

bir uluslararası hukuk metni bulunmaması⁴⁸, bu tanımların incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Toplamda 145 devletin taraf olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yapılan mülteci tanımının tarihsel olarak kendisinden sonraki birçok sözleşmeye tanım bakımından kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple mülteci tanımının bu çerçevede içinde yapılması gerekmektedir. Buradan hareketle mülteci tanımı üzerinden sığınmacı kavramının tanımı yapılması da mümkün olacaktır. Sığınmacılar, mülteci ile aynı nedenlerden dolayı kendi ülkesinden kaçan ancak, mülteci statüsü için başvurmak yerine direkt ülkeye yerleşmeyi uman kişilerdir ve bunlar doğrudan başvuru yaparak statü talep ederler⁴⁹. Bu tanım doğru kabul edilebilir ancak kanaatimizce bir hususta eksik kalmaktadır. Zira bugün iltica başvurusu yapma şartlarını taşıyan kişilerin ülkelerinden ayrıldıktan sonra gerek deniz yollarında gerekse kara yollarında büyük zorluklarla hedef ülkeye vardıkları ve bundan sonra başvuru yapmaları gerektiği bilinmektedir. Bu durumda Göç Terimleri Sözlüğüne göre başvurusunun sonucunu bekleyen kişilere sığınmacı denmesi, başvuru yapma imkanına sahip olmayan kişilerin bu kavramın çerçevesinde kabul edilemeyeceği anlamına gelecektir. Bu yönüyle yapılan tanımlar eleştiriyoruz. Sığınma kavramı, geri göndermeme ilkesi bağlamında ortaya çıkan bir kavramdır⁵⁰. Bu sebeple Acer-Kaya'ya göre sığınmacı oldukça genel bir kavram olarak kabul edilmelidir. Yani sadece mültecilik statüsüne başvuru yapan kişileri değil, zorunlu sebeplerle göç eden ve geçici olarak korunma talebinde bulunan -başvurulan statü önemli olmaksızın- tüm kişileri ifade etmektedir⁵¹. Kavramın mahiyeti ve çerçevesi bakımından bu şekilde tanımlanması isabetli olup bizler de bu görüşe iştirak etmekteyiz⁵². Bu görüşe paralel olarak Özcan da sığınmacının, zulüm tehlikesi sebebiyle ülkesinden

⁴⁸ Konyalı, *Uluslararası Hukukta Sığınma Hakkı*, 36.

⁴⁹ Jody Lynn McBrien, "Refugees, Asylum Seekers, and Other Immigrants: Help for Teachers with Problematic Definitions", *Social Studies Research and Practice* 12, sy 2 (11 Eylül 2017): 117, <https://doi.org/10.1108/SSRP-03-2017-0001>.

⁵⁰ Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 334.

⁵¹ Acer ve Kaya, 334.

⁵² Hüseyin Özcan, sığınmacı kavramına ilişkin gerek Türkiye iç hukukunda gerekse uluslararası hukukta yapılan tanımların çoğunu bir araya getirerek bunların genel bir resmini çizmiştir. İlgili kaynak için bkz. Hüseyin Özcan, *Anayasa Hukuku Açısından Sığınma Hakkı* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2017), 11 vd.

veya ikamet ettiği ÷lkeden kaçarak başkaca bir ÷lkede sığınma hakkını kullanması veya m÷lteci statüsüne başvurusu halinde koruma altına alınan kişi olduğunu ifade etmiştir⁵³.

Eleştirdiğimiz tanımın bir başka problemi, Türkiye⁵⁴ gibi bazı istisnai ÷lkelerin m÷ltecilik statüsünü sadece Avrupa menşeli kişilere vermeyi kabul etmesidir. Daha önce de ifade edildiği üzere Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesine coğrafi çekince ile taraf olmuştur. Bu durumda m÷ltecilik statüsü için tüm şartları taşıyan ancak Avrupa dışından gelen kişiler bakımından m÷ltecilik statüsü mümkün olmamaktadır. Bunun bir sonucu olarak bir kişiye sığınmacı denebilmesi için m÷ltecilik statüsüne başvuru yapmış ve bu başvurunun sonucunu bekliyor olması şartlarının taşımasının beklenmesi de ayrıca bir problem halini almaktadır. Sonuçta *Asylum seeker*, birebir çeviri ile sığınma arayan (kişi) anlamına gelir ve bu yönüyle *asylum seeker* olarak kabul edilmesi gereken kişiler yalnızca m÷lteci statüsü başvurusunun sonucunu bekleyenler değil sığınmayı arayanlar olmalıdır. Söz gelimi ÷lkesinden zorunlu sebeplerle yola çıkarak sığınma aramak maksadıyla hedef ÷lkeye gelen kişinin sığınmacı olarak kabul edilmesi için yalnızca hedef ÷lke sınırlarına girerek başvuru yapmasını beklemek bir konsept olarak sığınmanın kapsamının daraltılmasına sebep olmakla sonuçlanacaktır. Bu sebeple, bir insan hakkı⁵⁵ olarak sığınma hakkının başvuru yapmış olma şartına bağlanması gibi bir dolaylı sonucu doğuracak bu tanımı kabul etmek mümkün olmayacaktır⁵⁶.

⁵³ Özcan, 42.

⁵⁴ Gerçekten de Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesini onayladığı 357 sayılı Kanun'un 2'nci maddesinde; "2. madde: M÷ltecilerin Hukuki Durumuna Dair sözleşmenin 42. maddesinin bahsettiği imkana uygun olarak, onaylama anında aşağıdaki ihtirazi kayıt kabul edilmiştir: Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, m÷lteciye Türkiye'de Türk uyruklu kimselerin haklarından fazlasını sağladığı şeklinde yorumlanamaz" şeklinde bir düzenlemeye yer vermiştir. Bkz. "Cenevre'de 28 Temmuz 1951 Tarihinde İmzalanmış Olan M÷ltecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun", 357 (1961), md. 2.

⁵⁵ Ender Canan Eroğlu ve Ruken Taşkıran, "Sığınma Hakkı ve M÷ltecilerin Durumu", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sy 1 (Ocak 2002): 105.

⁵⁶ Özcan, bir yabancının sığınma hakkı sahibi olabilmesinin, ÷lkenin iç hukuk düzeninde sığınma hakkını tanınması ve yabancının başvurusunun olumlu sonuçlanmasına bağlı olduğu görüşündedir. Oysa sığınma hakkı, somut olaya göre değerlendirilmesi gerekmele birlikte, çoğu zaman işkence ve kötü muamele yasağı gibi temel hakları da koruyan bir hak olarak temel insan haklarından kabul edilir. Bu sebeple anılan görüşe iştirak etmiyoruz. Özcan'ın görüşü için bkz. Özcan, *Anayasa Hukuku Açısından Sığınma Hakkı*, 118.

Pazarcı'ya göre sığınma hakkını kullanarak bir ülkeye gelen kişilere, ilgili devlet, “sığınmacı statüsü” verip vermemek konusunda serbesttir⁵⁷. Oysa mültecilik, bir tür başvuru sürecinden geçtikten sonra tanınan statüyü ifade ederken sığınmacılık, bir statüden çok geçici bir durumu, statü kazanılmasından önce zorunlu nedenlerle bir ülkeye mecburen başvurmuş olmayı ifade eder⁵⁸. Bu sebeple, kapsamı bu şekilde belirlenen bir sığınmacı terimini kullanmak da doğru olmayacaktır. Yine Pazarcı, öğretide mülteci ve sığınmacı terimlerinin birbirleriyle eş anlamlı olduğunu, farklı anlamlara gelmediğini ve bu durumun öğretide karışıklığa neden olduğunu ifade etmekte⁵⁹ ise de “terim” olan kelimeler bazı durumlarda kendi öz anlamlarından uzaklaşabilmekte ve “terim anlam” kazanabilmektedir. Zira bu sebeple kelimelere bilimsel bir anlamda kullanılıyorsa “terim” denmektedir. Neticede sığınmacı ve mülteci terimleri birbirinin aynısı veya ikamesi olmayıp tamamen farklı kavramlardır⁶⁰.

Tüm bu açıklamalar çerçevesinde sığınmacının zorunlu nedenlerle göç ettiğini, bu zorunlu göç neticesinde sığınacak bir yer aradığını kabul ederiz. Hedef ülkeye yapılan başvuru her ne olursa olsun veya herhangi bir başvuru yapılmamış olsun, zorunlu nedenlerle göç eden kişilerin sığınma hakkı olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Devletler hiç kimseyi sınırlardan direkt olarak kabul etmek zorunda olmasa da sığınmacıların bu hususta bir istisna olduğunu, geri göndermeme ilkesinin bir gereği olarak kişilere güvenli bir alan sağlamakla yükümlü olduklarını söylemek mümkündür⁶¹. Bu halde bir kişinin sığınmacı olarak kabul edilmesi için mültecilik statüsüne başvuru yapmış olmasının aranmaması, yalnızca zorunlu nedenlerle göç etmiş

⁵⁷ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk* (Ankara: Doruk K, 2023), 225.

⁵⁸ Eroğlu ve Taşkiran, “Sığınma Hakkı ve Mültecilerin Durumu”, 109.

⁵⁹ Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 226.

⁶⁰ Pazarcı'nın yaklaşımında sığınmacılık bir statü olarak görülmekte ve devletlerin egemenlikleri bağlamında, üzerinde tasarruf edilebilir bir niteliğe sahip olmaktadır. Ancak sığınma hakkının bir görüntüsü, fiili yansıması olan sığınma talebi durumu, dile getirilmese dahi sahip olunan hakkın teslimini gerektiren koşulların varlığına işaret eder. Bu halde -üzerinde tasarruf edilebileceği varsayımında dahi- devlet tarafından yapılacak herhangi bir işlemle ilgili idari ve adli başvuru yolları doğacak, hukuki yardıma erişim hakkı söz konusu olacak ve asgari usulî güvencelerin işletilmesi gerekecektir. Bu durumda, denizlerde düzensiz göç eden kişilerin, herhangi bir devletin -ülke sınırlarına girilmesine gerek olmadan- yetki alanına girmesiyle birlikte sığınmacı olarak kabul edileceklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Pazarcı'nın görüşleri için bkz. Pazarcı, 224 vd.

⁶¹ Çiçekli, *Yabancılar ve mülteci hukuku*, 321.

olduğunun bilinmesi yeterli kabul edilmelidir. Sığınmacı (*asylum seeker*) kavramı, bir kişinin vatandaşı olduğu ülkede bulunan baskılar, ayrımcı politikalar veya şiddet hareketleri ve sair sebeplerle ülkesini terk ederek başka bir devlete sığınmasını ifade eder. Ayrıca sığınmacılık bir statü olmaktan çok fiili bir durum, sığınma hakkının kullanımının bir görünümü ve buna ilişkin bir sıfattır dersek, yanlış ifade etmiş olmayacağız⁶².

C. Kavramsal Bütünlük

Çalışmamızın özü bakımından önem arz eden üç önemli kavramı yukarıda açıkladık. Peki geri itme uygulaması bakımından bu kavramlardan hangileri, ne şekilde kullanılacaktır? Geri itme, ülke sınırlarına gelen sığınmacıların ve düzensiz göçmenlerin bireysel durumları dikkate alınmaksızın geldikleri sınırın ötesine geri gönderilmeleridir⁶³. Bu halde düzensiz göçmenlerin, mültecilerin ve sığınmacıların birbirlerinden farkları üzerinde de durmak gerekir.

Daha önce yapılan tanımlar çerçevesinde düzensiz göçmen; kaynak, transit ve hedef ülkelerin normları dışında göç hareketini gerçekleştiren kişilere denir. Sığınmacı ise vatandaşı olduğu ülkede bulunan baskılar, ayrımcı politikalar veya şiddet hareketleri ve sair sebeplerle ülkesini terk edip başka bir ülkeye korunmak maksadıyla göç eden kişiye denir. Bu göç neticesinde uygun bir uluslararası koruma statüsüne başvuru hakkı bulunur ve bu başvurunun kabulü veya reddi, somut olaya göre devletin değerlendirmesine tabidir.

Görüldüğü üzere düzensiz göçün, göç etme iradesinin ortaya konması ile başladığı anlaşılmaktadır. Sığınma hakkının ise göç etme eylemi ile sığınma hakkı çerçevesinde korunmasını talep edebileceği, sığınma hakkını kullanabileceği bir otoriteye varıldığında gündeme geleceği, bu bakımdan

⁶² Çiçekli de mülteci statüsü tanınması mümkün olmayan kişilere verilecek statü olduğu görüşündedir. Bu tanım YUKK 62’de yapılan şartlı mülteci tanımı ile aynı olup, zaten kanunda da bu şekilde düzenlenmiştir. Hususa ilişkin açıklamalar aşağıda yapılmıştır. Bkz. sy 16. Çiçeklinin görüşleri için bkz. Bülent Çiçekli, *Yabancılar Hukuku*, 3. bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012), 233 vd.

⁶³ “Greece: Violence, Lies and Push backs Refugees and Migrants Still Denied Safety and Asylum at Europe’s Borders” (Amnesty International, 2021), 11.

göç ederek bir devletin yetki alanına giren düzensiz göçmenin artık sığınmacı olarak kabul edileceği söylenebilir⁶⁴. Bu bakımdan sığınmacılık, söz gelimi mültecilik gibi bir otorite tarafından belirli bir değerlendirmeden geçirilerek göçmene verilen bir statü olmayıp var olan fiili durumu ifade eden, geri göndermeme ilkesi bağlamında sığınma hakkının kullanılmasının yansıması olarak görülen bir sıfattır.

Mültecinin tanımı yapılırken Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden göç eden kişilerin talep edebileceği bir statü olarak kabul edilmesi ve bu statüye ilişkin başvurunun değerlendirilmesi aşamasında kişilere sığınmacı denmesi terimin kapsamını daraltan bir yaklaşım benimsenmesi anlamına gelmektedir. Yukarıda da ayrıntılarıyla açıklandığı gibi sığınmacının bu şekilde tanımlanması terimin amacına uygun düşmektedir. Neticede sığınmacılar, çalışmamızın temel aktörleri olarak kabul edilmekle, bu aşamadan sonra birçok kez anılacaktır.

D. Diğer Kavramlar

Yukarıda açıklanan kavramlar dışında, Türkiye Yabancılar Hukuku'nda cari olarak kullanılan şartlı mülteci ve ikincil koruma ve geçici koruma statüleri bulunmaktadır.

1. Şartlı Mülteciler

Şartlı mülteci, YUKK 62'nci maddesinde tanımlanmaktadır. Buna göre

“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci

⁶⁴ Hirsi Jamaa ve Diğerleri v. İtalya, No. 27765/09 (AİHM 23 Şubat 2012), paragraf 78.

statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.”

Şartlı mültecilere ilişkin tanımın, mültecilere ilişkin yapılan YUKK 61’inci maddesindeki tanımdan farkı, “Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle” uluslararası korumaya ihtiyaç duyulmuş olmasıdır. Bu yönüyle şartlı mültecilik statüsünün, Türkiye’de mülteci statüsü alamayacak kişilere tanınan bir statü olduğu anlaşılmaktadır⁶⁵.

Türkiye’de YUKK’un yürürlüğe girmesinden önce kısa adıyla İltica ve Göç Yönetmeliği’nde resmi olarak sığınmacının tanımına da yer verilmekte idi⁶⁶. Bu bakımdan yeni mevzuatta tanım aynen korunmuş ancak sığınmacı yerine şartlı mülteci ifadesi kabul edilmiştir⁶⁷. Sığınmacı kavramıyla ilgili herhangi bir tanım kabul edilmemiş olduğundan, yukarıda yaptığımız tanımın, kavramın özüne en uygun tanım olduğu ve Türkiye iç hukukunda da kabul edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir⁶⁸.

Şartlı mülteci ile mülteci kavramları arasında üç farklılığın bulunduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, şartlı mülteci statüsünün verilebilmesinin, kişiye bu statüyü sağlayacak gerekçelerin (zulüm görme tehlikesi) Avrupa dışındaki ülkelerde meydana gelmesidir⁶⁹. İkincisi, şartlı mültecilerin güvenli üçüncü ülkeye yerleştirilmeleridir⁷⁰. Üçüncüsü ise güvenli üçüncü ülkeye

⁶⁵ Bkz. “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 6458 YUKK (2013), md. 61-62.

⁶⁶ “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (mülga)”, 22127 § (1994), md. 3/3.

⁶⁷ Nuray Ekşi, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*, Beşinci baskı, Beta Yayın Hukuk Dizisi, No. 3747 1833 (İstanbul: Beta, 2018), 48.

⁶⁸ Çelikel, YUKK’ta adı değiştirilmiş olmakla birlikte sığınmacı tanımının aynen korunduğunu, diğer bir söyleyişle Kanun’da yapılan tanımla birlikte sığınmacı kavramının sadece kavramsal bir değişikliğe uğradığını ifade etmektedir. Ekşi de aynı görüştedir. Ancak sığınmacı tanımına ilişkin yapılan bu tanım, daha önce de açıklandığı üzere devletlerin kişileri tanıyacağı bir statüyü ifade etmesi bakımından eleştirilmektedir. Sığınmacı’nın kabul edilmesi gereken doğru tanımı, I. Bölüm B. Maddesinde yapılmıştır. Çelikel’in görüşleri için bkz. Aysel Çelikel ve Günseli Öztekin Gelgel, *Yabancılar hukuku*, Yenilenmiş 25. bası, Hukuk dizisi 1973 (Cağaloğlu, İstanbul: Beta, 2020), 22.; Ekşi’nin görüşleri için bkz. Ekşi, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*, 48.

⁶⁹ Çelikel ve Gelgel, *Yabancılar hukuku*, 24.; Ekşi, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*, 49.

⁷⁰ Çelikel ve Gelgel, *Yabancılar hukuku*, 24.; Ekşi, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*, 49.

yerleştirilene kadar kendilerine Uluslararası Koruma Statüsünde olduklarına dair bir kimlik ve geçici ikamet izni verilmesidir⁷¹.

2. İkincil Koruma Statüsü

İkincil koruma statüsü, Uluslararası Koruma başlığı altında mülteci ve şartlı mülteciden sonra düzenlenmektedir. Bu bağlamda “artçı güvence” olarak nitelendirilmesi mümkündür⁷². YUKK 63’üncü maddesinde ikincil koruma şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,

b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,

c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.”

İkincil koruma statüsü bakımından önemli bir husus, mülteci veya şartlı mülteciden farklı olarak zulüm görme tehlikesinin bulunma şartının aranmaması, bunun aksine yaşam hakkı ile ilkence ve kötü muamele yasağına ilişkin korumalar kapsamındaki iddialara istinaden statü verilmesi söz konusudur⁷³. Bu statü, mülteci ve şartlı mülteci statülerinden farklı olarak kitlesel olarak sığınan kişilere değil, bireysel olarak ülkeye gelmiş kişilere tanınır⁷⁴.

3. Geçici Koruma

Geçici Koruma yoğun kitlesel akınlarla karşı karşıya kalan Türkiye’de ilk defa YUKK ile düzenlenmiştir⁷⁵. Türkiye’nin Avrupa dışından gelen

⁷¹ Çelikel ve Gelgel, *Yabancılar hukuku*, 24.; Ekşi, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*, 49.

⁷² Asar, *Yabancılar Hukuku (Temel Konular)*, 286.

⁷³ Çelikel ve Gelgel, *Yabancılar hukuku*, 25.

⁷⁴ Vahit Doğan, *Türk Yabancılar Hukuku*, 6. bs (Ankara: Savaş Yayınevi, 2021), 148.

⁷⁵ Ekşi, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*, 53.

sığınmacılara mülteci statüsü vermemesi, kitlesel olarak gelen sığınmacılara ise şartlı mültecilik veya ikincil koruma statüsü vermemesi sonucunda kitlesel akınların statülerinin belirlenmesi adına geçici koruma statüsü ikame edilmiştir⁷⁶. Bu bağlamda YUKK 91’inci maddesinde geçici korumsa statüsü hüküm altına alınmıştır:

“Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.”

Anılan hükümle birlikte bu statüye hasredilen Geçici Koruma Yönetmeliği de yürürlüğe girmiş ve 7’nci maddesinde geçici korumanın tanımı:

“Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınmayan yabancılara sağlanan koruma” şeklinde yapılmıştır⁷⁷.

Kitlesel sığınma, tanımlarda özellikle vurgulanmaktadır. Bu bakımdan ikincil korumadan farklı olarak geçici koruma acil ve geçici bir koruma statüsüdür⁷⁸. Geçici koruma statüsü, İçişleri Bakanlığı’nın teklifi üzerine Cumhurbaşkanlığı tarafından alınan kararla sağlanır⁷⁹.

⁷⁶ Doğan, *Türk Yabancılar Hukuku*, 149.

⁷⁷ “Geçici Koruma Yönetmeliği”, 29153 § (2014), md. 7.

⁷⁸ Çelikel ve Gelgel, *Yabancılar hukuku*, 26.

⁷⁹ Geçici Koruma Yönetmeliği, md. 9/1.

II. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÖÇ POLİTİKALARI

A. Göç Politikalarının Gelişimi, Güvenlikleştirme ve *Frontex*

Son otuz yılda AB'nin göç politikaları, özellikle düzensiz göç başta olmak üzere kitlesel akınların ve bireysel göçlerin engellenmesini merkeze almak üzerine şekillenmiştir. AB üyesi olmayan devletlerde, bilhassa Ortadoğu ülkelerinde yaşanan siyasi karışıklıklar, iç savaşlar, baskı ve uluslararası metinlerde de⁸⁰ açıklanan benzer durumlar sebebiyle yerinden edilen insanların varmak isteyecekleri gelişmiş bir bölge olarak Avrupa ülkelerinin bu girişimlere karşı önlemler alması, egemenlik yetkisinin⁸¹ bir gereği olup pek tabii bunların hukuki zemini mevcuttur. Ne var ki bu önlemlerin alınması için bazı şartların bulunması gerektiğinin yanı sıra, insan hakları bakımından ihlallere sebebiyet veren iç ve dış önlemlerin, uygulamaların ve işlemlerin söz konusu olduğu da aşîkardır.

Ülkeler, sınırlarını korumak üzere aldıkları önlemleri ve bunların uygulamasını temel insan hakları belgelerine aykırı olmayacak şekilde; konu özelinde geri göndermeme ilkesine, toplu sınır dışı yasağına ve işkence, insanlık dışı ve kötü muamele yasağı gibi bazı haklara riayet ederek icra etmelidirler⁸². Yanı sıra, yerinden edilmiş insanların başka ülkelere göçmesi halinde bu ülkelerde etkili başvuru haklarına da riayet edilerek, gerekli prosedürlerin uygulanması, iltica başvurularının alınması, etkili ve yeterli araştırmaların yapılmasından sonra başvurunun karara bağlanması da gerekmektedir.

⁸⁰ Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme., Madde 1/A-2: "... ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle , yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır."

⁸¹ "Sınır Dışı Edilen Yabancılar ve Geri Gönderme Yasağı" (Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Haziran 2022), 20.

⁸² European Parliament, "Pushbacks at the EU's external borders", 2020.

Suriye’de Arap Baharı etkisiyle süregelen iç karışıklıklar⁸³ başta olmak üzere tüm Ortadoğu’da yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve iç savaşlar nedeniyle bu bölgelerden yaşanan göçler, ciddi bir artış göstermiştir. Sadece Suriye, dünya genelinde artış gösteren sığınmacı sayısının açıklayıcı bir örneğidir⁸⁴. Ayrıca Ruanda, Kongo, Somali ve benzeri birçok ülkede yaşanan iç karışıklıkların da Afrika kıtasından Avrupa’ya doğru yoğun bir göç dalgasına sebebiyet verdiği söylenebilir⁸⁵. Nihayet, dünyanın hemen her yerinde yaşanması mümkün olan kimlik çatışmaları, iç karışıklıklar, siyasi istikrarsızlık, terör eylemleri ve doğal afetler gibi birçok sebeple insanların yerinden edilmesi söz konusu olmakta, bazı ülkelerde olagelmektedir.

1. AB Göç Politikaları ve Güvenlikleştirme

Göç yollarının varış noktası olarak Avrupa ülkeleri, yaşanan göç akınlarının önüne geçmek üzere bir dizi çalışmalar yürütmüşler, münferiden veya kolektif önlemler alınması yönünde ciddi kararlar almışlardır. Bu çalışmalar; içlerinde, muhtelif ülkelerle imzalanan Geri Kabul Antlaşmaları, sınır kontrol mekanizmaları oluşturulması, dahili sınırların kaldırılması sebebiyle harici sınırların güvenlikleştirilmesi⁸⁶, güvenlikleştirme⁸⁷ için inşa edilen mekanizmalar ve yürütülmesi için Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (Frontex) ve benzeri hususları barındırmaktadır. Sonuçta, göç politikaları bakımından Avrupa’nın güvenlikleştirme çalışmalarına ağırlık verdiği görülmektedir⁸⁸. Anıldığı gibi, bu yönelimin yalnızca iç ve dış sınır

⁸³ Serkan Güler, “Türk Yunan İlişkilerinde Mülteci Krizi” (Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 1.

⁸⁴ Eren ve Çakran, “Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması”, 2.

⁸⁵ Durdu Mehmet Özdemir, “Neden ve Sonuç Olarak Afrika’da Göç”, *Kriter Dergi*, 01 Aralık 2021, <https://kriterdergi.com/dosya-afrikada-turkiye/neden-ve-sonuc-olarak-afrikada-goc>.

⁸⁶ Tülay Yıldırım Mat ve Merve İspirli Armağan, “Avrupa Birliği’nde Sınırların Güvenlikleştirilmesi: Frontex ve İnsan Hakları”, *Legal Hukuk Dergisi* 17, sy 202 (2019): 4265, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?>

⁸⁷ Şevket Ovalı, “Güvenlikleştirme”, içinde *Secopedia*, erişim 18 Aralık 2022, <http://www.secopedia.org/guvenliklestirme/>, <http://www.secopedia.org/guvenliklestirme/> “Güvenlikleştirme (securitization); doksanların ikinci yarısından itibaren Ole Weaver tarafından geliştirilen bir güvenlik kuramıdır. Bu kuram herhangi bir konunun, vakıanın, kişi ya da nesnenin varoluşsal bir güvenlik tehdidi haline getirilmesidir. Güvenlikleştirme, tehdidin yöneldiği iddia edilen hedef kitlenin bu tehdide ikna edilmesini de kapsar.”

⁸⁸ Barbara Joannon vd., “Pushbacks and Rights Violations at Europe’s Borders” (Refugee Rights Europe and End Pushbacks Partnership, 2020), 6, <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/pushbacks-and-rights-violations-at-europes-borders.pdf/>.

güvenlikleştirmesinden ibaret olmadığı, üçüncü ülkelerle yapılan Antlaşmaların, uluslararası arenada takip edilen politikaların da bu yönelimle şekillendiği bilinmektedir.

Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde dışarıya göç veren bir konumdaydılar⁸⁹. Savaş sonrası kısa sürede yaşanan ekonomik gelişmeler nihayetinde artık gelişmiş ülkelerin yoğunlukta olduğu bir kıta halini alması sebebiyle Avrupa, artık göç almaya başlamıştır⁹⁰. Bunun yanında, dünyanın sayılı ekonomilerini de içinde barındırması, göçmenler için ciddi anlamda bir cazibe merkezi haline gelmesine sebep olmuştur⁹¹. Göç veren bir bölge olarak dışarıdan gelecek her türlü iş ve insan gücüne açık kapı politikası izleyen Avrupa'da 1973 Petrol krizinden sonra bu politika terk edilmiş, bu tarihten sonra Avrupa Topluluğu (AT) üyesi olan ülkelerin genelinde seyahate vize şartı getirilmiştir⁹². Daha sonra, yumuşak hukuk olarak tanımlanan⁹³ muhtelif zamanlı muhtelif kararlar ve Antlaşmalar ile konu üzerinde bazı düzenlemeler yapılmaya çalışılmışsa da tüm tepkilere rağmen genel olarak düzensiz göç mevzuu üzerinde durulmamıştır⁹⁴. Doksanlara gelindiğinde ise kronik bir problem haline gelmeye başlayan düzensiz göç konusu ilk olarak 1999 yılındaki Tampere Zirvesinde bir gündem olarak ele alınmıştır⁹⁵. Neticede, İkinci Dünya Savaşından sonra genel olarak iç entegrasyonun güçlendirilmesine başlanmış, dış sınırların da aynı oranda güçlendirilmesine çalışılmıştır⁹⁶. Buraya gelmeden önce AB'nin göç politikalarının geçirdiği değişime göz atmakta fayda vardır.

⁸⁹ İpek Çimen Bulut, "Avrupa Birliği Hukuku Kapsamında Yasal Göç Yönetimi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 18, sy 2 (Aralık 2022): 244.

⁹⁰ Çimen Bulut, 244.

⁹¹ Türkan Melis Parlak, *Avrupa Birliği Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri*, 1. bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 112.

⁹² Mesut Hakkı Caşın, *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları*, 1. bs (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2019), 1462.

⁹³ Parlak, *Avrupa Birliği Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri*, 113.

⁹⁴ Parlak, 113.

⁹⁵ Parlak, 113.

⁹⁶ Hakkı Onur Arıner ve Hasan Canpolat, "Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Değişimi" (Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Haziran 2012), 11.

1985 yılında AT üyesi bulunan beş ülke⁹⁷ arasında iç sınırların kaldırılması, dış sınırların belirlenmesi, ekonomik problemlerin aşılması ve ortak bir Avrupa kimliği yaratılması, kişilerin, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı gibi amaçlar çerçevesinde Schengen Antlaşması imza altına alınmıştır⁹⁸. Bu Antlaşmanın neticesinde iç sınırlar tamamen kaldırılmış, serbest dolaşım ilkesi benimsenmiş ve dış sınırlar⁹⁹ ise güçlendirilerek ülkelere girişler zorlaştırılmış¹⁰⁰, “yasadışı göç” ve güvenliği tehlikeye atabilecek faaliyetlere karşı vize ve topraklara kabul hususlarında her ülkeye düzenlemeler yapma yükümlülüğü getirilmiştir¹⁰¹.

Schengen çevresinde geçerli temel kaidelerden ilki, sığınma başvurularının, ilk kez giriş yapılan ülkelerin sorumluluğunda olmasıdır¹⁰². Buna göre, düzenli veya düzensiz göçmenlerin Schengen bölgesine girmeleri söz konusu olacak ise, sığınma başvurularını alacak ve değerlendirip sonuca bağlayacak ülke, sığınmacının giriş yaptığı ülke olacaktır¹⁰³. Bugün itibarıyla AB içinde yirmi iki, AB dışında ise dört ülkenin dahil olduğu Schengen bölgesine vize ile girişlerde de aynı kural geçerlidir.

Schengen Antlaşması ile belirlenen sınırların bu şekilde katı kurallara tabi tutulması, bölgeye giren tüm sığınmacıların kayıt altına alınması ve bunun sonucu olarak kriminalize edilmesi sonucunu doğurmuştur¹⁰⁴.

Schengen Antlaşmasından sonra Sığınma ve Göç Hukuku bakımından önemli kabul edilebilecek bir diğer adım 1986 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedidir¹⁰⁵. Bu Antlaşma ile Avrupa Kalesinin duvarları yükselmeye başlamış¹⁰⁶, AT içinde serbest dolaşım ve ticaretin sağlanacağı ortak pazarın

⁹⁷ Bu ülkeler: Belçika, Fransa, Almanya, Lüksemburg ve Fransa’dır.

⁹⁸ “Schengen Antlaşması” (1985), [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:42000A0922\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:42000A0922(02)).

⁹⁹ Schengen Antlaşmasına taraf ülkelerin, dış sınırlarını çizmesindeki temel amaç ekonomik düzeyleri düşük olan Avrupa ülkelerinden gelecek göçleri engellemektir.

¹⁰⁰ Aydoğan Asar, *Yabancılar Hukuku*, 7. bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 49.

¹⁰¹ Schengen Antlaşması, md. 7.

¹⁰² Schengen Antlaşması, md. 30.

¹⁰³ Schengen Antlaşması, md. 30/1-b.

¹⁰⁴ Parlak, *Avrupa Birliği Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri*, 121.

¹⁰⁵ “Avrupa Tek Senedi”, L 169/1. (1986), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT>.

¹⁰⁶ Parlak, *Avrupa Birliği Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri*, 122.

geliştirilmesi hedeflenmiştir¹⁰⁷. İç sınırların kaldırılması yönünde atılan adımların sonucu olarak ise dolaylı olarak dış sınır kontrollerinin artması, güvenlikleştirme çalışmalarının gündeme gelmesi söz konusu olmuştur. Bundan sonra ise AT'nin sınır güvenlik politikalarına önem verilmiş ve güvenlikleştirme çalışmalarının uygulamaya yansımaya çalışılmıştır.

Zaman içerisinde şekillenen göç politikaları giderek güvenlikleştirme ve sınırların katılaşması eğilimi göstermiştir. Avrupa Tek Senedi sonrası artık ciddi olarak gündem halini alan ve uluslararası arenada tartışılması gerekliliği ortaya çıkan göç sorunu, 1990 yılında Dublin Sözleşmesi olarak bilinen Avrupa Topluluklarına Üye Devletlerden Birinde Yapılan Sığınma Başvurularının İncelenmesinden Sorumlu Devletin Belirlenmesine İlişkin Sözleşme (Dublin Sözleşmesi) imzalanmıştır¹⁰⁸. 1997 yılında yürürlüğe giren Sözleşmenin temel amacı, isminden de anlaşıldığı üzere üye ülkelerden birine yapılan sığınma başvurusundan hangi ülkenin yetkili olduğunu belirlemektir. Bu yolla bir kişinin diğer üye ülkelerde sığınma başvurusu yaparak, sığınma hakkını kötüye kullanması engellenmeye çalışılmıştır¹⁰⁹. Sözleşmeye göre göçmen, sığınma başvurusunu sadece bir ülkeye yapacak ve değerlendirme de yine başvuru yapılan ülkeye yapılacaktır¹¹⁰. Ayrıca sığınma başvurusu için sorumluluk almaya istekli bir ülke bulamayan ve sürekli sığınma arayışı içinde olan kişiler (yörüngedeki göçmenler) için de yapacakları başvuru bakımından sıralama öngörülmüştür¹¹¹. Buna göre öncelikle aile birleşimi başvurusu yapacağı ülke, sonra, daha önce yasal oturma izni aldığı ülke, bu da mümkün olmazsa üye ülke sınırlarına giriş yapmak üzere vize temin ettiği ülke sığınma başvurusu ile ilgili sorumlu olacaktır¹¹². Eğer başvuru, henüz üye ülkelerden biri bölgesine giriş yapıyor veya yapmakta ise düzensiz olarak giriş yaptığı veya vize başvurusunu yaptığı ülke, elçilikler kanalıyla başvuru

¹⁰⁷ Ekrem Yaşar Akçay, Çiğdem Argun, ve Elvettin Akman, “AB’nin Tarihsel Gelişimi ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 3, sy 4 (Ağustos 2016): 122, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vizyoner/issue/23017/246133>.

¹⁰⁸ “Dublin Sözleşmesi”, Dublin Sözleşmesi (1990).

¹⁰⁹ Cansu Güleç, “Avrupa Birliğinin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları”, *Tesam Akademi Dergisi* 2, sy 2 (2015): 85.

¹¹⁰ 1990 Dublin Sözleşmesi, md. 3/2.

¹¹¹ Ashlı Özge Özgen, “Avrupa Birliği Göçmenlik Politikaları: Tarihsel Geçmiş ve Mevcut Durum” (Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2010), 56.

¹¹² 1990 Dublin Sözleşmesi, md. 4 vd.

yapılacak ise sığınma talebini sunduğu elçilik menşe ülkesi sığınma talebini değerlendirmede yetkili olacaktır¹¹³.

Dublin Sözleşmesi ayrıca ülkelere, eğer sığınmacı başka bir üye devlette sığınma başvurusu yapmış ve ret kararı aldıysa derhal ret cevabı verme yetkisi de tanımaktadır¹¹⁴. Ayrıca, tez konumuz bakımından önem arz eden aile birleşimi hususu da yine Dublin Sözleşmesi ile öğretide yer edinmeye başlamıştır¹¹⁵. Bunun yanında sığınma başvuruları reddedilen kişilerin güvenli üçüncü ülkelere veya seyahat edebilecekleri başkaca bir ülkeye gidebilmeleri için gerekli şartları sağlamaları, “aile birleşimi” kavramı ve benzeri birçok konu da hüküm altına alınmıştır¹¹⁶. Sığınma başvurularının değerlendirme kriterlerinin net bir şekilde belirlenmemiş olması, her ülkenin kendi yorumuna göre başvuruları kabul veya reddetmesi, sözleşmenin muğlak yapısının eleştirilmesine neden olmuştur¹¹⁷.

AB Göç Hukuku bakımından önemli yapı taşlarından bir diğeri de 1992’te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması’dır (Maastricht Antlaşmasıdır)¹¹⁸. Bu antlaşmanın, bilindiği üzere en önemli özelliği de AT’nin, AB’ye dönüşmesi kararının alınmış olmasıdır¹¹⁹. Antlaşma ile üç sütun teorisi olarak isimlendirilen bir yapı meydana getirilmiş, bunlardan üçüncüsünde: *“Terörizm, yasadışı uyuşturucu kaçakçılığı ve diğer ciddi uluslararası suç türlerinin önlenmesi ve bunlarla mücadele edilmesi amacıyla, gerektiğinde gümrük işbirliğinin belirli yönleri de dahil olmak üzere, Avrupa çapında bilgi alışverişine yönelik Birlik çapında bir sistemin düzenlenmesiyle bağlantılı olarak polis işbirliği Polis Ofisi (Europol)”*¹²⁰ kurulmuştur. Europol’ün bir diğer maksadı da düzensiz göç ve dış insan hareketlerine ilişkin bilgilerin de merkezde toplanmasıdır¹²¹.

¹¹³ 1990 Dublin Sözleşmesi, md. 6.

¹¹⁴ 1990 Dublin Sözleşmesi, md. 10/1-e.

¹¹⁵ Parlak, *Avrupa Birliği Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri*, 125.

¹¹⁶ Emine Akçadağ, “Yasadışı Göç ve Türkiye” (İstanbul: Bilgesam, 2012), 15.

¹¹⁷ Mehmet Özcan, *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı*, 1. bs (Ankara: USAK, 2005), 60.

¹¹⁸ “Avrupa Birliği Antlaşması”, C 325/5 (1992).

¹¹⁹ Avrupa Birliği Antlaşması, md. A/1.

¹²⁰ Avrupa Birliği Antlaşması, md. K.1/9.

¹²¹ Parlak, *Avrupa Birliği Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri*, 184.

Maastricht Antlaşması'nda AB'nin göç politikalarına ilişkin temel yaklaşımı Adalet ve İçişleri Alanlarında İşbirliğine İlişkin Hükümler başlıklı altıncı bölümde; kişilerin serbest dolaşıma ulaşmasının sağlanması adına sığınma politikasını, üye devletlerin dış sınır politikalarının, üçüncü ülke vatandaşlarına ilişkin göç politikalarının, ortak çıkar konuları olduğuna karar verilmiştir¹²². Göç politikalarının şekillenmesine ilişkin önemli düzenlemelerin bulunmasının sebebi, Sovyetlerin dağılması, Bosna ve Kosova savaşları gibi sığınmacı kaynağı olan olayların cereyan etmesidir¹²³. AB'nin, sınırların güvenlikleştirilmesi ve sığınmacı politikasında katı önlemlerin alınması yönünde hareket etmeye başladığı buradan da anlaşılmaktadır. Sonuçta, Europol ile birlikte, AB Göç Politikasının güvenlikleştirme ile ilgili zemini yaratılmaya başlanmıştır.

Maastricht Antlaşmasından sonra, Amsterdam Antlaşması imzalanmış, bu Antlaşma ile üçüncü sütunda bulunan sığınma politikaları birinci sütuna yani topluluk sütununa alınmıştır¹²⁴. Antlaşmanın 73'üncü maddesiyle sığınmacıların statülerine ilişkin yukarıda anılan birçok husus tekrar edilmekle, 1951 Cenevre Sözleşmesine ve bu sözleşmeye ek 1967 Protokolü'ne uygun olarak alınacak tedbirler, sığınma başvurularının kabulü ve değerlendirilmesi ve sair hususlar düzenlenmiştir. Bu sayede AB Sığınma politikaları Müktesebata¹²⁵ entegre edilmiştir¹²⁶.

1999 yılı Ekim ayına gelindiğinde, Avrupa'ya doğru yönelen sığınma hareketlerinden endişe duyan AB, Tampere Zirvesi'ni gerçekleştirerek, ortak bir sığınma ve göç politikasının önemine vurgu yapılmış, ayrıca ortak bir sistemin var olması gerektiği, geri göndermeme ilkesine riayet edilmesi, ırkçılık ve ayrımcılık vakalarının önüne geçilmesi, üçüncü ülkelerle iyi ilişkilerin sürdürülmesi ve sair hususlarda daha önceki dönemlerde de

¹²² Avrupa Birliği Antlaşması, md. K vd.

¹²³ Çaşın, *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları*, 1464.

¹²⁴ Kutluhan Bozkurt, *Güncel Gelişmelerle Göç Hukuku Avrupa Birliği ve Düzenlemeleri Kapsamında Mülteci Statüsü ve Sığınma*, 1. bs (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2022), 107.

¹²⁵ AB Müktesebatı (acquis communautaire), temel AB Antlaşmalarında ve diğer yardımcı hukuk kaynaklarında (tüzük, karar, yönerge vs.) yer alan kural ve kurumlar bütünüdür.

¹²⁶ Güleç, "Avrupa Birliğinin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları", 86.

tartışılan hususlar tekrar edilmiştir¹²⁷. Ancak sığınmacılara karşı izlenecek politikalar bakımından inisiyatif yine üye ülkelerin kendilerine bırakılmış, bu da ülkelerin ulusal mevzuatlarına göre hareket etmeleri, AB temel politikalarına aykırı uygulamaları kaçınılmaz kılmiştir.

Bu arada belirtmelidir ki, tüm bu gelişmelerin yaşandığı AB’de, defaatle ifade edilen sınır güvenliklerinin sağlanması ve üçüncü ülkelerle kurulacak ilişkiler, bir yerde bu hususlarda politika birliğine gidilmesi gerektiği kanaatini de güçlendirmiştir. Bu amaçla, Tampere Zirvesinden sonra imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması, Avrupa Topluluklarını Kuran Antlaşmalar Ve İlgili Bazı Antlaşmalarda Değişiklik Yapılmasına Dair Antlaşma (Nice Antlaşması) ile Avrupa Birliği Ceza Adaleti İşbirliği Ajansı (Eurojust) kurulmuştur¹²⁸. Eurojust’un amacı, organize sınır ötesi suçlarla mücadele etmek üzere yakın işbirliği kurulabilmesinin sağlanmasıdır. Eurojust’un bu işbirliğindeki rolü, sınır aşan suçların soruşturulması ve kovuşturulmasında AB üye devletlerinin yanı sıra üçüncü Devletlerden ulusal makamların çalışmalarını koordine ederek Avrupa’nın daha güvenli bir yer haline gelmesine yardımcı olmaktır¹²⁹.

Sığınma politikasına ilişkin birçok aşamadan sonra Laken, Seville ve Selanik zirvelerinde de sınır güvenliğini sağlama ile ilgili ciddi önlemlerin alınması gerektiği yönündeki tavsiye ve taleplere istinaden 2004 yılında tüzüğü yürürlüğe giren *Frontex*’in hayata geçirilmesi sağlanmıştır¹³⁰. *Frontex*’le ilgili bir sonraki başlıkta ayrıntılı açıklamalara yer verilecektir.

Sığınmacılarla ilgili sorunların aşılmasında geline bir sonraki aşamada Lahey Programı kabul edilmiş, AB’de özgürlük, güvenlik ve adaletin güçlendirilmesi amaçlanmıştır¹³¹. Bu programa istinaden, Birliğin ve üye devletlerin temel haklar, usule ilişkin güvenceler ve adalet erişimi gibi hususları tekrar dikkate alması, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve sair

¹²⁷ “Predicency Conclusions of Tampere European Council” (1999), https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en9.htm.

¹²⁸ “Nice Antlaşması”, 2001/C 80/01 (2001), md. 7.

¹²⁹ “Who We Are | Eurojust | European Union Agency for Criminal Justice Cooperation”, erişim 07 Ocak 2024, <https://www.eurojust.europa.eu/about-us/who-we-are>.

¹³⁰ Özgen, “Avrupa Birliği Göçmenlik Politikaları: Tarihsel Geçmiş ve Mevcut Durum”, 80.

¹³¹ “The Hague Programme: 10 Priorities for the next Five Years”, t.y., erişim 24 Ocak 2024.

uluslararası Antlaşmalar gereğince ihtiyacı olan kişilere koruma sağlama, göç akışlarını kontrol etme, Birliğin dış sınırlarını koruma ve sair hususlarda anlaşmaya varması sağlanmıştır¹³². Ayrıca ortak iltica sisteminin geliştirilmesi ve mahkemelere erişim hakkının iyileştirilmesi gibi hususlarda da mutabakata varılmıştır¹³³.

Lahey Programının önemli bir getirisi olan AB Göç ve Sığınma Paketi¹³⁴, sığınma mevzuunu AB'nin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmesi bakımından önemlidir. Bu paket ile gönüllü geri dönüşlerin ve sınırların güvenlikleştirilmesinin desteklenmesi amaçlanmıştır. Sıfır göç politikasının gerçekçi olmadığı ve tehlikeli olduğu vurgulanarak, Tampere ve Lahey programlarının muhtevalarına uyulacağı yenilenmiştir¹³⁵. Bağlayıcılığı olmayan paketi, AB üye ülkelerinin birbirlerine ve dünyaya verdikleri sözler olarak görmek mümkündür¹³⁶.

AB'nin Sığınma Hukuku'na ilişkin attığı tüm adımların, öncekilerin devamı niteliğinde olduğunu değerlendiriyoruz. Temel insan haklarına aykırı hareket edilmemesi, dış sınırların güvenliği, üçüncü ülkelerle iş birliği ve sair hususları içine alan bir dizi konu ekseninde şekillenen AB göç sistemi, son olarak Lizbon Antlaşmasında yine tekrar edilmektedir. Sınır Kontrolleri, İltica ve Göç Politikaları başlıklı ikinci bölümün 62, 63, 63a ve 63b maddelerinde ayrıca düzensiz göçmenlerin sınır dışı edilmesi, vize işlemlerine ilişkin bazı hususlar ve özellikle de ülkeye girişler, ülkede bulunmak veya ikamet etme koşullarını taşımayan kişilerin geri gönderilebilmesi için menşe veya üçüncü ülkelerle antlaşmalar yapma gereklilikleri hüküm altına alınmıştır¹³⁷.

¹³² "The Hague Programme".

¹³³ "The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security And Justice In The European Union", C 53/01 (2005).

¹³⁴ "Treaty Of Lisbon Amending The Treaty On European Union And The Treaty Establishing The European Community", C 306/1 (2007).

¹³⁵ "The Hague Programme".

¹³⁶ Fahrettin Tepealtı, *Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları Ve Türkiye*, 1. bs (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 110.

¹³⁷ Lizbon Antlaşması m. 63a/3.

Lizbon Antlaşması ile düzenlenen hususlar, bugün AB'nin Sığınma Politikasının temelini teşkil etmektedir. Antlaşmanın hemen sonrasında 2010 yılında Arap Baharı'nın yaşanması ile birlikte Ortadoğu'dan devasa göç akınları gelmeye başlamıştır. AB'nin bu durumla başa çıkamayacağı anlaşıldığından daha sonra bu politikalar da değişime uğramış, daha doğru bir deyişle katılmıştır. Bu Antlaşma ile AB'nin, Sığınma konusu bakımından, bu konuyu “Adalet, Özgürlük ve Güvenlik” alanının bir parçası olarak kabul etmesi sebebiyle, tam yetkili olarak kabul edilebilir¹³⁸.

2. Güvenlikleştirme ve Düzensiz Göçle Mücadele

Daha önce açıklanan tüm hususlar bir arada değerlendirildiğinde, AB'nin Sığınma politikalarına ilişkin attığı tüm adımların teorik bakımdan insan haklarını gözeterek, Özellikle de 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında geri göndermeme ilkesine riayet edilerek güvenlikleştirmeye ilişkin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, hemen her alanda olduğu gibi, uluslararası hukukta da teori ve pratik arasında mevcut farkların bulunması, AB'nin kuruluşu ve gelişimi sırasında göç politikasına da yansımış bir gerçektir. Bu başlık altında, güvenlikleştirmenin neliği, AB'nin güvenlikleştirme eğilimi, ile bu eğilimin uygulamaya nasıl yansıdığı ve düzensiz göçle mücadele araçları üzerinde durulacaktır.

a. Göçün Güvenlikleştirilmesi

Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni tehdit algılama biçimleri sonucu, devlet merkezli geleneksel güvenlik yaklaşımları tartışılmaya başlanmıştır. Düzensiz göçler başta olmak üzere göçün gündemden düşmemesi sebebiyle güvenlik bilimi bakımından konu üzerinde durulmuş ve bazı teoriler

¹³⁸ Burada tam yetkiden kasıt, AB'nin konuyla ilgili düzenlemelere muktedir olmasını ifade eder. Bunun yanında, sığınma konusu “paylaşmalı yetki” alanlarındandır. Yani hem AB hem üye devletler beraberce yetkili olup, AB düzenleme yapmış olduğundan üye devletin bu alanda yetkisini kullanması mümkün değildir.

geliştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi olan Güvenlikleştirme Teorisi'nin açıklanmasında fayda görüyoruz. Doksanların ortalarında ilk defa ortaya atılan Güvenlikleştirme Teorisi, bugüne değin doktrinde ve uygulamada göçün güvenlikeştirilmesi bakımından tartışılmaya devam etmektedir¹³⁹. Güvenlikleştirme, Kopenhag Okulu yazarları tarafından, bir konuyu siyasetin yerleşik normlarının ötesine taşıyan ve konuyu ya bir özel siyaset türü olarak ya da siyaset üstü olarak çerçeveleyen hareket şeklinde tanımlanmaktadır¹⁴⁰. Daha açık bir ifadeyle güvenlikleştirme konusuna eğilen kişi, bir hususu zaten var olan bir tehdit olarak gösterir ve bu yolla diğer tüm konuların üzerinde tutmaya, öncelik kazandırmaya çalışır. Öyle ki çözülmediği takdirde diğer konuların öneminin kalmayacağı algısı kamuoyuna yansır hale gelir. Bu süreç sonunda ise aktörler, tehdit halini alan konuyu normalin dışında tedbirler vesilesiyle çözmeye çalışma meşruiyeti elde etmiş olur¹⁴¹.

Kopenhag okulu güvenlikleştirmeyi açıklarken üç temel ögenin varlığından bahseder¹⁴². Bunlar, referans nesnesi, güvenlikleştirici aktör ve bir de işlevsel aktörlerdir. Güvenliği tehdit edildiği güvenlikleştirici aktör tarafından öne sürülen öge referans nesnesidir. Güvenlikleştirici aktöre göre halihazırda hayatta kalması gereken ve kendisine yönelen tehdit bertaraf edilmesi gereken öge referans ögesidir¹⁴³. Güvenlikleştirici aktörler çoğunlukla hükümetler, bürokratlar, lobiler ve baskı gruplarıdır¹⁴⁴. Referans nesneleri ise makro veya mikro düzeyde olabilecek şekilde bireyler veya topluluklar, ülke barışı, dünya barışı, küresel ısınma ve benzeri unsurlardır¹⁴⁵.

Tez konusu özelinde güvenlikleştirici aktör, AB ve üye ülkelerdir denebilir. Ayrıca *Frontex*'i de bu sınıfa dahil etmek mümkündür. Referans nesnesi ise AB içinde yaşayan bireyler veya topluluklar olarak nitelenebilir.

¹³⁹ Nebi Miş, "Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi* 6, sy 2 (Temmuz 2014): 5, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1548/19025>.

¹⁴⁰ Bary Buzan, Ole Wæver, ve Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis* (USA: : Lynne Rienner Publishers, Inc, 1998), 23.

¹⁴¹ Buzan, Wæver, ve De Wilde, 24.

¹⁴² Buzan, Wæver, ve De Wilde, 35.

¹⁴³ Başar Baysal ve Çağla Lüleci, "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 11, sy 22 (20 Ekim 2015): 77, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj/issue/7544/99268>.

¹⁴⁴ Buzan, Wæver, ve De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, 40.

¹⁴⁵ Baysal ve Lüleci, "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi", 78.

Güvenlikleştirme teorisinin geniş kapsamlı bir şekilde ele alındığı Kopenhag Okulu yazarlarına ait *Security: A New Framework for Analysis* kitabında, göç konusunun toplumsal güvenliğe tehdit olarak görülen en yaygın tehditlerden biri olarak kabul edildiği ifade edilmektedir¹⁴⁶. Buna göre güvenlikleştirici aktör genellikle şu ifadelerle genel güvenliğin tehlikede olduğuna işaret eder: “*X milleti, Y milletin aynlarıyla asimile olmaktadır. X milleti eskisi gibi kalamayacaktır çünkü toplumun çoğunluğu Y milletinden oluşmaya başlayacaktır. X kimliği artık karışan milletler sebebiyle farklılaşacaktır.*”

İşte doksanlara kadar göç konusu insani müdahale gerektiren bir konu olarak kabul edilmekte göç ve güvenlik arasında doğrudan bir bağlantı kuran güvenlikleştirici aktörlerin bu yaklaşımı bugün toplumun geneline yayabildikleri görülmektedir¹⁴⁷. Bu sayede yıllara yayılan AB göç politikalarında güvenlikleştirme eğiliminin artmış, artık günümüzde uluslararası bir güvenlik sorunu olarak kabul edilmeye başlanmıştır¹⁴⁸. Bu kabule dayanarak artık göç politikalarının da insani müdahale düzeyinde değil, mücadele edilmesi gerekli bir problem düzeyinde ele alındığını söylememiz mümkündür¹⁴⁹.

b. Düzensiz Göçle Mücadelede Kullanılan Araçlar

1985 yılında imzalanan Schengen Antlaşması, taraf ülkeler arasında iç sınırları kaldırmayı amaçlaması bakımından önem arz eder. Bu anlamda, dış sınırların da korunması gerekliliği resmi olarak ortaya çıkmış, dolayısıyla düzensiz göçle mücadelede bazı adımlar atılması gerekli görülmüştür¹⁵⁰. Amsterdam Antlaşması ile de bu husustaki çalışmalar genişletilmiş,

¹⁴⁶ Buzan, Wæver, ve De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, 121.

¹⁴⁷ Mandacı ve Özerim, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”, 109.

¹⁴⁸ Mandacı ve Özerim, 106.

¹⁴⁹ Aşırı sağ partiler ekseninde AB’de göçün güvenlikleştirilmesine ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz. Mandacı ve Özerim, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”, Bkz. Sühal Şemşit, “Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye’ye Yansımaları” (Doktora Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010).

¹⁵⁰ Tepealtı, *Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları Ve Türkiye*, 115.

güvenlikleştirmeye ağırlık verilmiş ve alınan önlemler katılaştırılmıştır. Bu konu tahtında Schengen Bilgi Sistemi, Eurodac, Eurojust ve Vize Bilgi Sistemi kurulmuş, ayrıca sınır kontrollerinin sağlanması için sınır ülkeleriyle ortak çalışmalar yürütmek üzere *Frontex* hayata geçirilmiştir.

Daha önce Maastricht Antlaşmasında ortaya konan üç sütun teorisine göre üçüncü sütunda bulunan göç konusunun Amsterdam Antlaşması ile birinci sütuna taşındığını ifade etmiştik¹⁵¹. Bunun sonucu olarak AB göç mevzuunu, karar alabileceği bir alan olarak da benimsemiş ve 1999 sonrası dönemde yoğun bir şekilde konu üzerinde çalışmalar yapmıştır. Tarihsel olarak göç akınlarının yoğun bir şekilde Avrupa'ya yöneldiği ve 11 Eylül Saldırısının da gerçekleştiği bu dönemde, AB, politikalarını daha çok düzensiz göçle mücadele ekseninde şekillendirmiştir¹⁵². Buna istinaden, Aralık 2001'de yayımlanan Leaken Zirvesi sonuç bildirisinde, AB'nin dış sınırlarının kontrollerinin daha iyi yönetilmesinin terörizm, yasadışı göç ve insan ticareti trafiğine karşı mücadelede yardımcı olacağı deklare edilmiştir¹⁵³.

AB düzensiz göçle mücadeleye ilişkin yürütülen süreçte önemli bir diğer araç geri kabul antlaşmalarıdır. Geri kabul antlaşmaları, düzensiz göçmenlerin antlaşmada belirlenen usule tabi olarak bir taraf devletten diğer taraf devlete gönderilmesini sağlamak amacıyla akdedilen antlaşmadır¹⁵⁴. Ayrıca Göç Terimleri Sözlüğünde şu şekilde tanımlanmıştır: “*Düzensiz durumdaki yabancıların anavatanlarına veya üzerinden geçtikleri Devlete geri gönderilmeleri için Devletlerin karşılıklı olarak izlemeleri gereken usulleri öngören uluslararası antlaşma.*”¹⁵⁵

¹⁵¹ Maastricht Antlaşmasında Adalet ve İçişleri başlıklı üçüncü sütunda bulunan Sığınma ve Göç politikaları, Amsterdam Antlaşması ile Avrupa Toplulukları başlıklı birinci sütuna taşınmıştır.

¹⁵² Şemşit, “Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye’ye Yansımaları”, 33.

¹⁵³ “Presidency Conclusions European Council Meeting In Leaken 14 and 15 December 2001” (t.y.), md. 42, off., “*Birliğin dış sınır kontrollerinin daha iyi yönetilmesi terörizm, yasadışı göç şebekeleri ve insan trafiğiyle mücadeleye yardımcı olacaktır.*”

¹⁵⁴ Nuray Ekşi, *Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması*, 1. bs (İstanbul: Beta Yayınları, 2016), 3.

¹⁵⁵ Bülent Çiçekli, ed., “Sığınmacı”, içinde *Göç Terimleri Sözlüğü* (Birleşmiş Milletler, 2009), 35.

Geri kabul antlaşmaları, düzensiz göçmenleri AB sınırlarına almak istemeyen AB için bir tür düzensiz göçle mücadele aracı olarak görülmektedir¹⁵⁶. Söz gelimi, Türkiye ile yapılan geri kabul antlaşmasının başlangıç kısmında tarafların “*yasadışı göç ile daha etkin mücadeleye ilişkin işbirliğini güçlendirmek*” konusunda kararlı olunduğuna vurgu yapılmıştır¹⁵⁷. AB’nin yıllara yayılan göç politikaları şekillenirken, özellikle de düzensiz göçün bir güvenlik meselesi haline gelmesi sonucu gittikçe radikalleşen önlemlerin alınması yoluna gidilmiştir. Kanaatimizce, geri kabul antlaşmalarının varlığı dahi, AB’nin göç meselesinde kendi kendine yetemediğini gösterir niteliktedir. Geri kabul antlaşmalarına ilişkin ayrıntılı bilgilere ilgili başlıkta değineceğiz.

2000 sonrası AB Göç politikasında atılan her adımın, bir öncekinin tekrar ve teyit edildiğine işaret ederek temel insan haklarına uyulması gerektiğini ifade etmesiyle birlikte dış sınırların kuvvetlendirilmesi, atılacak adımlarda üye ülkelerin kendi aralarında ve üçüncü ülkelerle iş birliği içinde olması gerektiğinin ifade edildiği görülmektedir. Bunun yanında sınır kontrollerine ilişkin üstün önlemlerin alınması ve uygulanması adına düzensiz göçle mücadelenin en önemli araçlarından biri olan Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (*Frontex*) 25 Ekim 2004 tarihli Konsey kararıyla kurulmuş 25 Kasım 2004 tarihinde AB Resmi Gazetesi’nde¹⁵⁸ yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve 3 Ekim 2005 tarihinde Varşova kentinde merkezini oluşturarak çalışmalarına başlamıştır. *Frontex*’i meydana getiren yönetmeliğin¹⁵⁹ 3’üncü maddesinde; “*dış Sınırlarda Operasyonel İşbirliğinin Yönetimi için bir Avrupa Ajansı, AB Üye Devletlerinin dış sınırlarının entegre yönetimini geliştirmek amacıyla*

¹⁵⁶ Ekşi, *Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması*, 6.

¹⁵⁷ “Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorisation.” (2014).

¹⁵⁸ “Official Journal of the European Union Volume 47” (European Union, 25 Kasım 2004), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL%3A2004%3A349%3ATOC>.

¹⁵⁹ “Avrupa Birliği Üye Devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliğinin Yönetimi için bir Avrupa Ajansının kurulmasına ilişkin Konsey Tüzüğü”, Council Regulation (EC) No 2007/2004 (2004). 2

işbu belgeyle kurulmuştur”¹⁶⁰ denmiştir. *Frontex*’e ilişkin ayrıntılı açıklamalara da yine kendisine ayrılan başlıkta değineceğiz.

Düzensiz göçle mücadelenin birçok araçlarından; *Frontex* ve Geri Kabul Antlaşmalarının yanında Vize Bilgi Sistemi (VIS), Schengen Bilgi Sistemi (SIS), Eurodac ve Eurosur gibi araçlardan da bahsetmek gerekir. Vize Bilgi Sistemi, Schengen devletlerinin kendi aralarında vize verilerinin karşılıklı verilmesi için kurulmuş olan merkezi bir veri tabanıdır¹⁶¹. Bu yolla, Vize başvurusu yapan kişilerin parmak izleri ve fotoğrafları veri tabanına yüklenerek diğer ülkelere bu bilgiler servis edilir. Vize Bilgi Sisteminin temel amaçları vize başvuru süreçlerini kolaylaştırmanın yanında güvenliği artırmak ve vize ticaretini önlemektir¹⁶².

Schengen Bilgi Sistemi ise, Schengen Antlaşmasına dayanılarak 1985 yılında kurulmuştur. Bu bilgi sisteminde üçüncü ülke vatandaşlarının yanından AB üye devletlerinin vatandaşlarının da bilgileri kayıt altına alınabilmektedir. Sistem, aranan kişileri, kayıp veya çalıntı araçları, belgeleri, silahları, banknotları ve sair şeyleri bulmakta da kullanılmaktadır¹⁶³. Temel amacı kamu güvenliğini sağlamak olan sistemin, son olarak 2022 Sonbaharda yenilendiği ve kişisel bilgilerin kapsamının genişletildiği bilinmektedir¹⁶⁴. Bu kapsamda kişilerin fotoğrafları, parmak izleri, avuç içi izleri, DNA kayıtları ve sair bilgileri sistem içinde kayıt altına alınmaktadır.

Düzensiz Göçle Mücadeleye özel olarak kurulan bir diğer veri tabanı da Sığınma Parmak İzi Veritabanı (Eurodac)’dır. Bu veri tabanı, AB sınırlarına

¹⁶⁰ “Avrupa Birliği Üye Devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliğinin Yönetimi İçin Bir Avrupa Ajansının Kurulmasına İlişkin Konsey Tüzüğü”, 2007/2004/EC (2004), md. 1/1, <http://data.europa.eu/eli/reg/2004/2007/oj/eng>.

“Avrupa Birliği Üye Devletlerinin dış sınırlarının entegre yönetimini geliştirmek amacıyla Dış Sınırlarda Operasyonel İşbirliği Yönetimi için bir Avrupa Ajansı (Ajans) kurulmuştur.”

¹⁶¹ “Vize Bilgi Sistemi (VIS) ve kısa süreli vizeler konusunda Üye Devletler arasında veri alışverişine ilişkin Avrupa Parlamentosu ve Konsey kararı”, (EC) No 767/2008 (2008), art. 2.

¹⁶² Vize Bilgi Sistemi (VIS) ve kısa süreli vizeler konusunda Üye Devletler arasında veri alışverişine ilişkin Avrupa Parlamentosu ve Konsey kararı, md. 2.

¹⁶³ Tepealtı, *Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları Ve Türkiye*, 107.

¹⁶⁴ “What Is SIS and How Does It Work?” (European Commission Migration and Home Affairs), erişim 25 Eylül 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/schengen-information-system/what-sis-and-how-does-it-work_en.

giren üçüncü ülke vatandaşlarının parmak izlerinin alınarak birden fazla ülkede sığınma başvurusunda bulunmasının engellenmesi amacını taşımaktadır¹⁶⁵. Bu sebeple AB üye devletlerine sığınma başvurusunda bulunan kişi her kim olursa ve nerede başvurursa fark etmeksizin parmak izi kayıt altına alınır ve sistemde karşılaştırma yapılarak daha önce başvuru yapıp yapmadığı tespit edilir veya bir dahaki başvurusunda bu bilgilerin sisteme işlenmesi sağlanır¹⁶⁶.

AB, düzensiz göçten kaynaklanan ölümlerin artması üzerine, dış sınırlarda etkin bir kontrolün sağlanabilmesi adına Eurosur'u hayata geçirmiştir¹⁶⁷. Dış sınırların gözetlenmesi ve bu yolla düzensiz göçün, uluslararası suçun ve yetkisiz sınır geçişlerinin belirlenmesi amaçlarına hizmet eden Eurosur, AB'nin en başarılı sınır gözetim sistemidir¹⁶⁸. Frontex tarafından yönetilen¹⁶⁹ bu sistem AB Genelinde kademeli olarak hayata geçirilmiş ve işlevselliğin sağlanabilmesi için üçüncü ülkelerle de işbirliği yapılması önemli görülmüştür¹⁷⁰.

Eurosur, sahip olduğu teknolojik imkanlarla seçici hedefler belirleyerek bunların takibini yapmaktadır. Bu takibat, insansız hava araçlarına kadar varan geniş kapsamlı ekipman kaynağıyla desteklenmekte olup bu çalışmalara AB tarafından sadece 2020 yılında 340 milyon euroluk bir bütçe ayrılmıştır¹⁷¹.

Tüm bu açıklamalar ışığında AB göç politikalarının güvenlikleştirme merkezli olarak şekillendiği ve özellikle de 2000'lerden sonra düzensiz göçle mücadelede büyük adımlar atıldığı anlaşılmaktadır. Bu adımlardan olan geri

¹⁶⁵ “Eurodac (European Asylum Dactyloscopy Database)” (European Commission, 28 Ekim 2022), https://knowledge4policy.ec.europa.eu/dataset/ds00008_en.

¹⁶⁶ “Eurodac (European Asylum Dactyloscopy Database)”.

¹⁶⁷ Meltem Bostancı, “Göçle Mücadele Stratejisi Kapsamında AB Sınır Güvenliği Ajansı Frontex ve Avrupa Sınır Gözetim Sistemi Eurosur'un Analizi”, *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi* 4, sy 7 (2018): 62, <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.10549.32480>.

¹⁶⁸ “Ab'nin en başarılı sistemi: Eurodac”, *DW Türkçe*, erişim 23 Ekim 2022, <https://www.dw.com/tr/abnin-en-basari-sistemi-Eurodac/a-2526608>.

¹⁶⁹ Martina Tazzioli, “Spy, Track and Archive: The Temporality of Visibility in Eurosur and Jora”, *Security Dialogue* 49, sy 4 (Ağustos 2018): 1, <https://doi.org/10.1177/0967010618769812>.

¹⁷⁰ “Regulation of Establishing the European Border Surveillance System (Eurosur)”, Regulation (EU) No 1052/2013 (2013), art. 9.

¹⁷¹ Bostancı, “Göçle Mücadele Stratejisi Kapsamında AB Sınır Güvenliği Ajansı Frontex ve Avrupa Sınır Gözetim Sistemi Eurosur'un Analizi”, 63.

kabul antlaşmaları ve *Frontex*'in önemlerine binaen kendilerine hasredilen ayrı başlıklarda inceleyeceğiz.

B. Düzensiz Göçle Mücadelede Etkili İki Araç

1. Geri Kabul Antlaşmaları

a. Genel Olarak Geri Kabul Antlaşmaları

Göç akınlarının ana hedefi olan AB ülkeleri, düzensiz göçle mücadelede gayet etkin ve kapsamlı araçlar kullanmaktadır. Bu bağlamda AB, düzensiz mücadelenin en etkin¹⁷² araçlarından biri olan geri kabul antlaşmalarını aktif olarak kullanmaya devam etmektedir.

Göç politikalarının giderek güvenlikleştirme ve düzensiz göçle mücadele merkezli bir hal almasına rağmen göç akınlarının engellenebildiğini söylemek pek mümkün değildir¹⁷³. Bu durumda güvenliğin ve kamu düzeninin korunması adına yeni ve etkili enstrümanların uygulamaya konması gerektiği kanaatine varıldığından, Tampere Zirvesi'nde göçmenlerin menşe ülkeleriyle işbirliğinin önemi üzerinde durulmuştur¹⁷⁴. Zirve sonrasında kademeli olarak hayata geçirilen ve geliştirilen üçüncü ülkelerle işbirliği kurma çabaları, bugün geri kabul antlaşmalarının yaygın bir araç olarak kullanılması sonucunu doğurmuştur.

İkinci dünya savaşı sonrası geri kabul antlaşmaları için bir tür dönüm noktasıdır. Bu dönemden önce genellikle ülkelerin kendi vatandaşlarını kabul

¹⁷² Pelin Sönmez ve Hikmet Kırık, “Turkish-EU Readmission Agreement A Critique of EU-Turkey Migration Dialogue”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 13, sy 25 (27 Nisan 2017): 3, <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjtj.309396>.

¹⁷³ Aydoğan Asar ve İbrahim Murat Ögdü, *Yabancılar Hukukunda Geri Kabul*, 1. bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 25.

¹⁷⁴ Bozkurt, *Güncel Gelişmelerle Göç Hukuku Avrupa Birliği ve Düzenlemeleri Kapsamında Mülteci Statüsü ve Sığınma*, 175.

usul ve esaslarını düzenlemiş ancak bundan sonrasında üçüncü ülkelerin vatandaşlarının geri kabulü söz konusu edilmeye başlanmıştır¹⁷⁵.

Öncelikli işlevi düzensiz göçü ve insan ticaretini önlemek olan geri kabul antlaşmaları, göçmenin kaynak veya transit ülkeye gönderilmesini konu alır¹⁷⁶. Geri kabul, bir devletin ülkesine, o ülkenin normlarına aykırı olarak giren ve yasal kalış izni bulunmayan kişilerin, devletlerarası bir antlaşma ile belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde menşe veya transit ülkesine gönderilmesi ve geri kabulü yapan ülke tarafından kabul edilmesidir¹⁷⁷. Uygulamanın hayata geçirilebilmesi iki veya çok taraflı bir antlaşma imzalanmasına bağlıdır. İşte geri kabul antlaşmaları da tam da bu ve türevi konularda devletlerarası mutabakatın sağlanması, geri kabul uygulamasının usul ve esaslarının belirlenmesi için var olan bir antlaşma türüdür.

AB'nin taraf olduğu geri kabul antlaşmaları üç nesil olarak incelenebilir¹⁷⁸. Bunlardan birincisi 1950-60'lar arasında Batı Avrupa ülkelerinin kendi aralarında yaptıkları, yerinden edilmiş toplulukların uygun ve doğru topraklara yerleştirilmesi amacıyla yapılan geri kabul antlaşmalarıdır¹⁷⁹. İkinci nesil geri kabul antlaşmaları 1990'lardan 2000'lere kadar Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin aralarında imzaladıkları geri kabul antlaşmalarıdır¹⁸⁰. Bu şekilde sadece vatandaşların konu edildiği yüzden fazla antlaşma imzalanmıştır¹⁸¹. 2000'lerden sonra etkili olan üçüncü nesil geri kabul antlaşmaları ise üçüncü ülke vatandaşlarını da içine alan geniş çaplı antlaşmalardır. Literatürde, bu tasnifatın iki nesil ile sınırlandırıldığı da

¹⁷⁵ Fatma Zeynep Hacıoğlu, "Geri Kabul Antlaşması (Readmission Agreement)", içinde *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler -V-*, ed. Muharrem Balcı, 1. bs (İstanbul: Hukuk Vakfı Yayınları, 2016), 411.

¹⁷⁶ Nuray Ekşi, "Türkiye-Avrupa Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri", *Legal Hukuk Dergisi* 14, sy 163 (2016): 6.

¹⁷⁷ Asar ve Ögdü, *Yabancılar Hukukunda Geri Kabul*, 37.

¹⁷⁸ Melike Akkaraca Köse, *Güvensizlik Sarmalında Ab Göç Politikalarına Uyum*, 1. bs (İstanbul: Derin Yayıncılık, 2014), 8.

¹⁷⁹ Akkaraca Köse, 8.

¹⁸⁰ Akkaraca Köse, 9.

¹⁸¹ Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, ed., *Türkiye-AB ilişkilerinde geri kabul: hangi şartlarda?*, 1. baskı, USAK raporları no. 10-02 (Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2010), 8.

görülmektedir¹⁸². Zira 90'lar sonrası geri kabul antlaşmalarının ayırıcı özelliği, göçmenlerin istikrar bozucu etkilerinin ortadan kaldırılmasının amaçlanmasıdır¹⁸³.

Geri kabul uygulamasının hayata geçirilebilmesi öncelikle üçüncü veya menşe ülkelerle bu antlaşmaların imzalanmasına bağlıdır. Bu bağlamda, birinci nesil geri kabul antlaşmalarında, geri kabul muhatabı ülkenin vatandaşlarının geri gönderilmesi amaçlanır¹⁸⁴. Diğer nesil antlaşmalarda üçüncü ülke vatandaşlarının da geri kabulünün taraf devletçe kabulü taahhüdü amaçlanır¹⁸⁵. Ancak belirtmek gerekir ki geri kabule konu kişiler eğer üçüncü ülke vatandaşları iseler, geri kabulün muhatabı ülkede daha önceden yasal olarak bulunmakta olmaları gerekir. Aksi halde daha önce yasal kalış izni bulunmayan kişilerin geri kabulü güvenlik açısından uygun olmayacaktır.

Geri kabule konu edilen göçmenlerin, gönderildikleri ülkelerde güvenliklerinin sağlanması gerekliliği göçmenin haklarının ihlal edilmemesi açısından önem arz etmektedir. Bu halde, göçmenin güvenliğinin sağlanamayacağı yere gönderilmesi, geri göndermeme ilkesinin ihlali anlamına gelecektir. Konunun, göçmenin güvenliği bağlamında ele alınmaması, özellikle de düzensiz göçmenler bakımından, AB sınırlarına kabul edilmeme ya da geri gönderme uygulamalarının hukuka aykırı olması sonucunu doğuracaktır. İşte bu sebeple, yukarıda da anılan ikinci nesil geri kabul antlaşmaları doksanlardan sonra uygulama alanı bulmuştur. Bu antlaşmalara göre Orta ve Doğu Avrupa'dan geçerek üye ülkelere ulaşan düzensiz göçmenlerin de geri gönderilmesi mümkün olacaktır. Ancak bu

¹⁸² Annabelle Roig ve Thomas Huddleston, "EC Readmission Agreements: A Re-Evaluation of the Political Impasse", *European Journal of Migration and Law* 9, sy 3 (2007): 367, <https://doi.org/10.1163/138836407X190433>.

¹⁸³ Akkaraca Köse, *Güvensizlik Sarmalında Ab Göç Politikalarına Uyum*, 9.

¹⁸⁴ Akkaraca Köse, 8.

¹⁸⁵ Kerem Batır, "Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye İle AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme", *Yönetim Bilimleri Dergisi* 15, sy 30 (2017): 589.

antlaşmalar, göçmenlerin güvenliklerinin sağlanamayacağı endişesiyle eleştirilmiştir¹⁸⁶.

Netice olarak geri kabul antlaşmaları, ülkesinde kalmasını istemediği yabancıları hukuka aykırı olarak sınır dışı etmek istemeyen devletlerin, diğer devletlerle mutabakata vararak geri kabul adıyla geri göndermesidir¹⁸⁷. Bu antlaşmaların, sınır dışı edilmek istenen kişiler bakımından bir çözüm yolu olarak görüldüğü ve düzensiz göçle mücadelede bir araç olarak kullanıldığı, dolayısıyla bir güvenlikleştirme çalışması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

b. Geri Kabul Antlaşmalarının Uygulamaya Yansımaları

Bir önceki başlıkta geri kabul antlaşmalarının, niteliği itibarıyla taraf devletler arasında, şartların mevcut olduğu durumlarda kişilerin geri gönderilmesini konu aldığı açıklanmıştı. Ne var ki bu antlaşmaların uygulamasının daha yakından incelenmesinden, geri göndermeme ilkesine aykırı, insan hakları ihlallerine sebebiyet veren birçok uygulamanın mevcut olduğu görülmektedir. Bir geri kabul işleminin geri göndermeme ilkesine aykırı olmaması için, geri kabul alan ülkenin güvenli üçüncü ülke niteliklerini haiz olması gerekir¹⁸⁸. Bu bakımdan güvenli üçüncü ülke kavramı üzerinde durmakta yarar görüyoruz.

Güvenli üçüncü ülke formülü, Maastricht Antlaşması'ndan sonra hayata geçirilmiştir¹⁸⁹. Bundan sonra AB Göç Hukukunda güvenli üçüncü ülke

¹⁸⁶ Batır, 589.

¹⁸⁷ Asar ve Ögdü, *Yabancılar Hukukunda Geri Kabul*, 37.

¹⁸⁸ Akkaraca Köse, *Güvensizlik Sarmalında Ab Göç Politikalarına Uyum*, 36.

¹⁸⁹ Yıldırım Turan ve Osman Şaşkın, “AB’ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları”, *Pesa International Journal Of Social Studies* 3, sy 1 (2017): 52.

formülünün, bir temel hareket noktası ve geri göndermeme ilkesinin “Avrupa’ya özgü yorumu”¹⁹⁰ haline geldiği görülmektedir. Bu formüle göre göçmen bir kişi, daha önce güvenli sayılan bir ülkede sığınma başvurusu yapma imkanı bulmuş ise, kendisine seçim hakkı tanınmadan ilgili ülkeye geri gönderilmesi sağlanmaktadır¹⁹¹. Yani kısa süre için dahi güvenli olduğu kabul edilen bir üçüncü ülkede bulunmuş olması ve burada sığınma başvurusunda bulunma şansına sahip olması, AB üye ülkelerinde yapacağı başvurunun esasına girilmeden reddedilmesine sebep olacaktır.

AB Asgari Standart ve Usuller Yönergesi’nin Güvenli Üçüncü Ülke Kavramı başlıklı 38’inci maddesinin 1’inci fıkrasında bir güvenli üçüncü ülkenin sayılan şartları taşıması gerektiği düzenlenmiştir. Buna göre sığınma başvurusu sahibinin;

- Irkı, dini, tabiiyeti, belirli bir gruba mensubiyeti ya da siyasi görüşü sebebiyle yaşamının veya özgürlüğünün tehlike altında olmayacağı,
- Ciddi bir zarara uğramayacağı,
- Non-refoulement ilkesine saygılı olunacağı,
- Uluslararası hukukta belirtilen işkence ve zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye maruz kalmama hakkını ihlal eden sınır dışı etme yasağına saygı gösterileceği,
- 1951 Cenevre Sözleşmesi gereğince şartları taşıyorsa mülteci olarak kabul edileceği hususlarında garanti altında olmalıdır.¹⁹²

Buradan açıkça anlaşılmaktadır ki güvenli üçüncü ülke, 1951 Cenevre sözleşmesine taraf olmalıdır. Ayrıca taraf ülkenin anılan Sözleşme’ye herhangi bir çekince de koymamış olması gerekecektir¹⁹³. Nihayet güvenli üçüncü ülke konsepti uygulamada, yabancının sığınma başvurusu yaptığı

¹⁹⁰ Akkaraca Köse, *Güvensizlik Sarmalında Ab Göç Politikalarına Uyum*, 36.

¹⁹¹ Turan ve Şaşkın, “AB’ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları”, 52.

¹⁹² “Uluslararası Korumanın Verilmesi ve Geri Alınmasına İlişkin Ortak Usuller Hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi (Yeniden Düzenleme)”, 2013/32/EU (2013), art. 38/1, <http://data.europa.eu/eli/dir/2013/32/oj/eng>.

¹⁹³ Turan ve Şaşkın, “AB’ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları”, 54.

ülke tarafından, daha önce başvuru yaptığı veya yapma imkanı bulduğu ülkede başvurusunun değerlendirilmesi gerektiği düşüncesiyle, başvuru değerlendirmeye alınmadan geri kabul prosedürünün başlatılmasına sebep olmaktadır.

Yine aynı maddenin 2'nci fıkrasında ise güvenli üçüncü ülke olarak nitelendirilen ülkenin bu niteliğinin ulusal hukuktaki düzenlemelere tabi olduğunu ve maddede sayılan bazı şartların da bu düzenlemeler içinde olması gerektiğini düzenlemiştir¹⁹⁴. Bunlar;

- Sığınma başvurusu sahibi kişinin o ülkeye gitmesinin makul olduğunu gösterir asgari hukuki düzenlemeler.
- Üçüncü ülke kavramının uygulanmasına ilişkin usulleri belirleyen düzenlemeler. Bu usuller, her somut vakayı ayrıca ele almayı içermelidir.
- Güvenli üçüncü ülke niteliğine karşı itiraz hakkının sığınma başvurusu sahibine tanındığı düzenlemeler.

Açıklandığı üzere güvenli üçüncü ülke kavramının şartları arasında, ulusal hukuk bakımından da sığınma başvuru sahibini tatmin edecek düzenlemelere sahip olunması gerekmektedir¹⁹⁵.

Güvenli üçüncü ülkelerin belirlenmesinde her ne kadar bazı şartlar bulunsa da siyasi otoriteler tarafından bu şartlar keyfi olarak yorumlanmakta ve aslında güvenli üçüncü ülke olma şartlarını haiz olmasalar da bazı ülkelere bu özelliğinin var olduğu gerekçesi ile geri gönderme uygulamasını hayata geçirmektedir. Örneğin, 2015 Temmuz ayında Macaristan, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından güvenli olmadığı kabul edilen Sırbistan'ı güvenli üçüncü ülke olarak kabul edip bazı göçmenleri bu ülkeye göndermeye çalışmıştır¹⁹⁶. Yine bir başka örnek olarak AB ile Türkiye Arasında imzalanan Geri Kabul Antlaşmasından sonra Türkiye'nin güvenli

¹⁹⁴ Uluslararası korumanın verilmesi ve geri alınmasına ilişkin ortak usuller hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi (yeniden düzenleme), md. 38/2.

¹⁹⁵ Uluslararası korumanın verilmesi ve geri alınmasına ilişkin ortak usuller hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi (yeniden düzenleme), md. 38/2.

¹⁹⁶ Ekinci Mehmet Uğur, "Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyaloğu" (İstanbul: SETA, 2016), 32.

üçüncü ülke olduğu Yunanistan tarafından kabul edilmiş¹⁹⁷ ancak Türkiye'nin güvenli üçüncü ülke olmasına ilişkin ciddi eleştiriler gündeme gelmiştir¹⁹⁸. Ayrıca 1951 Cenevre Sözleşmesine çekincelerle birlikte bir ülke olarak Türkiye¹⁹⁹, göçmenler için bu bakımdan sakıncalı görülmekte ve güvenli olduğunun kabulünün hatalı olduğu düşünülmektedir²⁰⁰.

Geri kabul prosedürünün devletler açısından yukarıda da açıklanan bazı “avantajlarla” birlikte gelmesi de konunun insan hakları bağlamından çıkıp siyasi bir düzlemde ele alınmasına sebep olmaktadır. Örneğin, Türkiye ile imzalanan geri kabul antlaşmasında taraf ülkeye verilmesi kararlaştırılan maddi destek konusunda zaman zaman tartışmalar yaşanmıştır. Türkiye'nin, kendisine sağlanan fonun tam kontrolünü talep etmesi²⁰¹ konunun siyasi düzlemde ele alındığının bir göstergesidir. Konuyla ilgili bir AİHM kararında da Sırbistan'ın güvenli üçüncü ülke olarak kabul edilemeyeceği, sığınma sisteminin bu niteliği taşınmasına uygun olmadığı, göçmenlerin geri kabul antlaşmasına dayanarak gönderilmesinin AİHS'in 3'üncü maddesinin ihlali anlamını taşıdığı yönünde karar verilmiştir²⁰².

Düzensiz göçmenlerin geri kabullerinin sağlanmasının, geri kabul muhatabı ülkelere benimsenmesi de kolay değildir. Zira düzensiz göçmen yükünü gerek güvenlik gerekse sosyolojik uyum sorunları sebebiyle yüklenmek istemediği bilinmektedir. Bu sebeple düzensiz göçmenlerin, sınırlarına girmesini veya girdiyse dahi kalmasını istemeyen AB'nin bu kişileri göndereceği ülkelere kabul edilmesini sağlamak için geri kabul antlaşmalarında vize muafiyeti, maddi yardımlar, üyelik fırsatı ve sağlanacak

¹⁹⁷ Newsroom, “Hot Spot Work Intensifies as Greece Agrees to Recognize Turkey as ‘Safe’ Country”, Haber, 05 Şubat 2016, <https://www.ekathimerini.com/news/205708/hot-spot-work-intensifies-as-greece-agrees-to-recognize-turkey-as-safe-country/>.

¹⁹⁸ Eirik Christophersen, “What Is a Safe Third Country? | NRC”, Haber, Norwegian Refugee Council, 09 Mart 2016, <https://www.nrc.no/news/2016/march/what-is-a-safe-third-country/>.

¹⁹⁹ “Cenevre’de 28 Temmuz 1951 Tarihinde İmzalanmış Olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun”, 359 (1961), <http://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/cenevre-de-28-temmuz-1951-tarihinde-imzalanmis-olan-multecilerin-hukuki-durumuna-dair-sozlesmenin-1>.

²⁰⁰ Lisa Haferlach ve Dilek Kurban, “Lessons Learnt from the EU-Turkey Refugee Agreement in Guiding EU Migration Partnerships with Origin and Transit Countries”, *Global Policy* 8 (Haziran 2017): 90, <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12432>.

²⁰¹ Haferlach ve Kurban, 90.

²⁰² Ilias ve Ahmed v. Macaristan, No. 47287/15 (AİHM 21 Kasım 2019) paragraf 163.

dostluğun potansiyel getirileri gösterilmektedir²⁰³. Nitekim Türkiye ile imzalanan geri kabul antlaşmasında AB'nin mali yardım taahhüdü de bulunmaktadır²⁰⁴.

Özetle, tarihsel olarak incelendiğinde, ilk başta geri kabul antlaşmaları ile yerinden edilmiş vatandaş ve toplulukların geri kabulü amaçlanmaktadır. Buna karşın ikinci ve üçüncü nesil antlaşmalarla, göçmenlerin AB sınırlarına girmesinin veya girdiyse kalmasının engellenmesi amaçlanmaktadır²⁰⁵.

Devletler, egemenlik haklarına dayanarak ülkeye giren veya girmiş bulunan yabancılar hakkında sınır dışı kararı alabilirler. Pek tabii bu kararın alınması ve uygulanması esnasında temel insan haklarına riayet etmeleri gerekir. Ancak sınır dışı edilen bir yabancıyı, herhangi bir üçüncü ülkenin kabul etme zorunluluğu bulunmadığı gibi, bu konuda ülkelere yüklenmiş herhangi bir yükümlülük de bulunmamaktadır²⁰⁶. Bunun yanında bir devletin, hakkında sınır dışı etme kararı alacağı kişi ya da kişilere, geri gönderildikleri yerde temel insan hakları ihlallerine maruz kalıp kalmayacakları yönünde gerekli ve yeterli açıklamaları yapma imkanı vermesi gerekir²⁰⁷. Zira Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu hususun devletlerin pozitif yükümlülüklerinden biri olduğu, 3'üncü maddeye (işkence yasağı) aykırı bir muameleyle karşılaşma ihtimalini öne süren kişilerin bu iddialarının yakın incelemeye alınması, bağımsız ve titiz bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği kanaatindedir²⁰⁸. Geri kabul antlaşmaları tüm bu prosedürün ve yükümlülüklerden kurtulmanın bir yolu, sınır dışı edebilmenin bir alternatifi olarak da görülmektedir²⁰⁹.

Nihayet geri kabul antlaşmaları, AB üye devletleri bakımından sığınma başvurusu yapan kişilere sağlanması gereken asgari şartların, pozitif

²⁰³ Parlak, *Avrupa Birliği Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri*, 208.

²⁰⁴ “Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the Readmission of Persons Residing without Authorisation”, OJ L (2013), art. 23, http://data.europa.eu/eli/agree_international/2014/252/oj/eng.

²⁰⁵ Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorisation, art. 23.

²⁰⁶ Roig ve Huddleston, “EC Readmission Agreements”, 364.

²⁰⁷ M.A ve Diğerleri v. Litvanya, No. 59793/17 (AİHM 03 Kasım 2019) paragraf 11.

²⁰⁸ Jabari v. Türkiye, No. 40035/98 (AİHM 11 Temmuz 2000).; Sultani v. Fransa, No. 45223/05 (AİHM 20 Aralık 2007).

²⁰⁹ Asar ve Ögdü, *Yabancılar Hukukunda Geri Kabul*, 37.

yükümlülüklerin ve uyulması gerekli ilkelerin aşılması için bir tür araca dönüştürülmüş bulunmaktadır. Bu anlamda değerlendirildiğinde, zulüm korkusu ile AB ülkelerine gelen kişilerin, güvenli üçüncü ülke niteliği tartışmalı ülkelere geri kabul antlaşmasına istinaden geri gönderilmesi *non-refoulement* ilkesinin ihlali anlamına gelecektir.

2. Frontex

a. Genel Olarak *Frontex*

AB dış sınırlarının kontrol ve güvenlikleri, sınırda bulunan üye ülkelere yüklenmiş yükümlülüklerden biridir. Ancak her ülkenin kendi iç hukukundan kaynaklanan sebeplerle sığınma hususunda farklı yaklaşımlar benimsendiği söylenebilir. Bu farklılıkların giderilmesi, ortak politikaların yaygınlaşması ve operasyonel iş birliğinin kurulması adına *Frontex* hayata geçirilmiştir. Amsterdam Antlaşması'ndan sonra göç politikalarının birinci sütuna (topluluk sütunu) taşınması sebebiyle *Frontex* de artık birinci sütuna bağlıdır²¹⁰.

Daha önce de açıklandığı üzere, Schengen müktesebatından bu yana Avrupa'da serbest dolaşım ilkesi benimsendiği, yani iç sınırlar tedricen kaldırıldığı için dış sınırların korunması ihtiyacı daha da önem kazanmıştır²¹¹. Bunun sonucunda ise entegre sınır yönetimi mantığıyla, profesyonel ve alanında uzman kişilere sınır yönetim birimlerinde görevler verilmesi gerekmiştir. Nihayet bu amaçlarla 26 Ekim 2004 tarih ve 2007/2004/EC No'lu düzenleme ile *Frontex* kurulmuş ve AB'nin tüm dış sınırlarında uygulanacak göç politikalarının standardizasyonu amacıyla ciddi bir adım atılmıştır²¹². Her üye devletin kendi sınır koruma birimleriyle birlikte çalışma yürütecek olan *Frontex*, bu bakımdan kendi başına dış sınır politikalarına

²¹⁰ Mehmet Hanifi Bayram, *Avrupa Birliği'nin Dış Sınırlarının Yönetimi: Frontex*, 1. bs (Ankara: Seçkin, 2019), 80.

²¹¹ Bayram, 48.

²¹² Avrupa Birliği Üye Devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliğinin Yönetimi için bir Avrupa Ajansının kurulmasına ilişkin Konsey Tüzüğü, 2004, md. 1/1.; Bayram, *Avrupa Birliği'nin Dış Sınırlarının Yönetimi: Frontex*, 80.

belirleme yetkisine sahip değildir. Sınır ülkeleri tarafından sağlanan personel ve kaynakların kullanılması düşünüldüğünde, tüm dış sınırlarda standart politikaların uygulanması hedefinin de zorlaşacağı değerlendirilmektedir. Zira personel ve kaynak sağlayan sınır ülkelerinin, uygulanacak politikalarda inisiyatif sahibi olduğunu söylemek mümkündür²¹³. Pratikte *Frontex*, üye ülkelere yürütülen operasyonlara yardımcı olmak şeklinde bir görev üstlenmiştir. Sonuçta politika belirleyiciler yine sınır ülkeleri olduğundan sınırlarda uygulanan politikaların standardizasyonu bakımından *Frontex* yalnızca bir adım olarak görülebilir. Bu sebeple, zamanla değişen ve daha geniş yetkilerle donatılan *Frontex*'in, bu ilk aşamada kuruluş amacına ulaştığını söylemek de pek mümkün değildir.

Son hali ile *Frontex* teknik ve operasyonel görevlerini yürütmeye özerk hareket etme yetkisine sahiptir²¹⁴. Bu özerklik çerçevesinde *Frontex*'in yetkileri anılan yeni tüzüğün 10'uncu maddesinde düzenlenmektedir²¹⁵. Başlıca yetkiler şu şekilde sıralanabilir:

1. Entegre sınır yönetimi kapsamında göç akışlarını izleyip risk analizi yapmak.
2. Üye ülkelere yönelik göç hareketlerini denetlemek ve bu konularda destek sağlamak.
3. Üye devletlerin dış sınır yönetimlerini izlemek.
4. Denizde kurtarma çalışmalarını da içeren ortak operasyonlar geliştirmek ve uygulamak.
5. Kurtarma çalışmalarında üye ülkelere ve üçüncü ülkelere yardım etmek.
6. Sığınma başvurusu yapmak isteyenlerin bilgilerinin alınmasını ve başvurularıyla ilgili ilk bilgilendirmeleri yapmak.

²¹³ Bayram, *Avrupa Birliği'nin Dış Sınırlarının Yönetimi: Frontex*, 81.

²¹⁴ “Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü tadil eden Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği hakkında Avrupa Parlamentosu Konsey Tüzüğü”, 2016/1624 (2016), md. 56/3.

²¹⁵ “Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü”, (EU) 2019/1896 (2019),

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R1896&qid=1704738151835>.

7. İade edilen veya geri dönen kişiler için ilgili prosedürü uygulamak ve üye ülkelere bu hususta destek sağlamak.
8. Geri dönüşlerle ilgilenecek personel gücünü sağlamak, bu personeli eğitip uzmanlaştırmak²¹⁶.

Aynı tüzüğün 12'inci maddesi üye ülkelerin, *Frontex*'in görevlerini yerine getirebilmesi için destek olacağı, diğer üye ülkeler ve/veya üçüncü ülkelerle yaptıkları işbirliklerine devam edebilecekleri ancak Ajans'ın işleyişini ve faaliyetlerine tehlikeye atmayacaklarını, yapılan işbirlikleri hakkında Ajans'a rapor verilmesini düzenlemektedir²¹⁷. Ayrıca üçüncü fıkra da *Frontex*'in kendi inisiyatifiyle iletişim faaliyetleri yürüteceğini ve operasyonlarla ilgili kamuoyunu bilgilendireceğini düzenlemektedir²¹⁸.

Kendi resmi ifadeleriyle *Frontex*;

“Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı Frontex, AB Temel Haklar Şartı ve entegre sınır yönetimi doğrultusunda Avrupa sınır yönetimini teşvik ve koordine eder, geliştirir... dış sınırlara ilişkin verileri analiz eder... göç trafiğini kontrol eder ve bilgiler toplayıp üye devletlerle paylaşır...ortak operasyonların yürütülmesi için üye devletlere yardımcı olur... sınır güvenlik görevlilerini görevlendirir...gemileri, uçakları, araçları ve diğer teknik araçları kullanır... üye devletleri göçmenlerin taranması, onlardan bilgi alınması, kimlik tespiti ve parmak izinin alınması konularında destekler... kişilerin geri gönderilmesinde üye devletlere yardımcı olur... araç ve gereçlerini deniz kirliliğinin önlenmesinin kullanılmasına hasreder... kaçakçılık, insan kaçakçılığı ve terörün engellenmesinde üye ülkelere yardımcı olur ve topladığı bilgileri Europol ile paylaşır...”²¹⁹.

²¹⁶ Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, md. 10.

²¹⁷ Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, md. 12.

²¹⁸ “Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğünü tadil eden Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği hakkında Avrupa Parlamentosu Konsey Tüzüğü”, 2016/1624 (2016), md. 8.

²¹⁹ “Who We Are”, *Frontex Origin &Tasks*, erişim 30 Aralık 2022, <https://frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/origin-tasks/>.

b. Sahada *Frontex*

Kurulması aşamasında *Frontex*, 2006 yılında Yunanistan – Türkiye sınırında faaliyet göstermesi amaçlanan bir kurum olarak düşünülmüştür²²⁰. Sınırdaki yürüttüğü ilk operasyonu ise Yunanistan’ın kolluk kuvvetlerine yardım etmek şeklinde 2006 yılında gerçekleştirilen Poseidon Ortak Operasyonudur²²¹. Bunlarla beraber yine üye ülkelerin katılımıyla birçok operasyon gerçekleştiren *Frontex*’in temel kuruluş amacının pratikte düzensiz göçmen hareketlerinin engellenmesi olduğunu söylemek mümkündür. Kurulduğu günden bugüne yapılan operasyonlardan ve yayımlanan istatistiklerin büyük bir çoğunluğunun geri gönderilen veya ülkelere girişlerine engel olunan kişileri konu alması bu hususu destekler niteliktedir²²².

Frontex tarafından yürütülen operasyonlarda, teoride belirtildiği gibi sınır güvenliğini sağlamak ve geri dönüşler hususunda üye devletlere destek olmak gibi olumlu yetkilerinin var olduğu görülse de bu yetkilerin kötüye kullanıldığı örneklerin mevcut olduğunu söylemekte yarar vardır. Zira *Frontex*’in genel manada tartışmaların sürekli odağında bulunan ve özellikle de STK’lar tarafından eleştirilerin hedefine yerleştirilen bir kurumdur²²³. Eleştirilerin büyük bir çoğunluğu Yunanistan tarafındaki geri itmelere ilişkin bilgi ve belgelerin gizlenmesi konusunda toplanmaktadır. Zira *Frontex*’in

²²⁰ Sebahattin Abdurrahman, “Yunanistan’ın Mültecilere ve Sığınmacılara Yönelik Sınır ve Koruma Politikaları”, içinde *Türkiye’nin Komşu Ülkelerle Göç Ve Sınır Politikaları*, ed. Nuri Korkmaz ve Zuhale Karakoç Dora, 1. bs (Ankara: Gazi Kitabevi, 2021), 183.

²²¹ Abdurrahman, 184.

²²² “Migratory Map”, erişim 08 Ocak 2024, <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-map/>.

²²³ Derya Gülnaz Özcan, “Yunanistan’da sığınmacıları geri itmeye karşı eylem”, Haber, 08 Haziran 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistanda-siginmacilari-geri-itmeye-karsi-eylem/2609144>. “Göç ve İltica Bakanlığı önünde toplanan gruptakiler, üzerlerinde “Geri itmeleri durdurun”, “Frontex’e hayır” yazılı dövizler taşıdı. Ege’deki ölümlere dikkat çekilen eylemde, hükümetten geri itmelere karşı önlem alması istendi. Yunanistan sahil güvenliği ve Avrupa Birliği (AB) Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansının (Frontex) dahil olduğu geri itme olaylarına ilişkin haberler 2020’den itibaren uluslararası basında yer almıştı. Bu haberlerde Frontex’in müdahil olduğu geri itmelerde binlerce kişinin mağdur olduğu, bazı göçmenlerin hayatını kaybettiği iddia edilmişti.”; Salih Turgay, “Avrupa Birliği’nin Göçü Güvenleştirme Politikasında Frontex’in Rolü”, *Journal of International Relations and Political Science Studies*, sy 3 (2021): 20.

ortak olduğu veya bizzat yürüttüğü operasyonlarda yoğun yaşanan geri itmelerin varlığı²²⁴ bir yana, bu uygulamanın kamuoyundan ve AB'den kasıtlı olarak gizli tutulması söz konusudur²²⁵. Hususa ilişkin, Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Ofisi'nin (OLAF) sızdırılan bir raporunda da bu gerçeğin ortaya çıktığı bilinmektedir²²⁶. Bugün Avrupa Genelinde faaliyet gösteren *Frontex*'in, Ekim 2022'de kamuoyuna açıklanan, iki yıllık bir soruşturmanın sonucunda²²⁷ Yunanistan tarafından göçmenlere uygulanan geri itmelerin üzerini örttüğü ve AB başta olmak üzere dünya kamuoyunu yanlış yönlendirici bilgiler verdiği ortaya konmuştur²²⁸.

Gelinen noktada *Frontex*, AB'nin düzensiz göçle mücadele politikalarında kilit bir rol oynamaya başlamıştır. Operasyonlarının desteklenmesi için 2005 yılında ayrılan bütçe 6 milyon Euro iken bu meblağ 2022 yılında 754 milyon Euro'ya kadar yükseltilmiştir²²⁹. *Frontex* operasyonlarının güçlü bir maddi destekle yürütülmesi, AB'nin bir güvenlik konusu olarak düzensiz göçü ne kadar ciddiye aldığı hususunda fikir vericidir.

²²⁴ Tevfik Durul, "Frontex'in Ege'de düzensiz göçmenlerin geri itilmesine katıldığı ortaya çıktı", Haber, Anadolu Ajansı, 29 Nisan 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/frontexin-egede-duzensiz-gocmenlerin-geri-tilmesine-katildigi-ortaya-cikti/2575507>.

²²⁵ Sümeyye Dilara Dinçer, "Frontex, sığınmacıların Türk karasularına geri itilmesinde Yunanistan ile iş birliği yapıyor" iddiası", Haber, 29 Temmuz 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/frontex-siginmacilarin-turk-karasularina-geri-tilmesinde-yunanistan-ile-is-birligi-yapiyor-iddiasi-/2648177>.

²²⁶ Renata Brito ve Derek Gatopoulos, "EU Report: Frontex Covered up Migrant Pushbacks from Greece | AP News", AP News, Kasım 2022, <https://apnews.com/article/middle-east-greece-turkey-migration-8b4f22cab5fd705137985173069537bc>. "Le Monde gazetesi ve Lighthouse Reports araştırma sitesi tarafından sızdırılan bir kopyasına da başvuru olan Avrupa Sahtecilikle Mücadele Ofisi'nin (Olaf) gizli raporuna göre Frontex, sığınmacıların bu yasadışı ve bazen de acımasızca Türkiye'ye geri gönderilmelerinden çok önceleri haberdardı."

²²⁷ Final Report of Olaf Investigation on Frontex, No. OC/2021/0451/A1 (t.y.).

²²⁸ Brito ve Gatopoulos, "EU Report: Frontex Covered up Migrant Pushbacks from Greece | AP News".

²²⁹ "What is the budget of the agency?", Frontex FAQ, erişim 25 Eylül 2022, <https://frontex.europa.eu/about-frontex/faq/key-facts/>. <https://frontex.europa.eu/about-frontex/faq/key-facts/> "Frontex 2005 yılında 6 milyon Euro'luk bir bütçe ile başlamış, 2006 yılında 19 milyon Euro ve 2011 yılında 118 milyon Euro almıştır. Bütçe 2012 yılında 85 milyon Euro seviyesine düşmüş, ancak 2015 yılında 142 milyon Euro; 2016 yılında 254 milyon Euro; 2017 yılında 302 milyon Euro; 2018 yılında 320 milyon Euro; 2019 yılında 333 milyon Euro; 2020 yılında 364 milyon Euro; 2021 yılında 535 milyon Euro ve son olarak 2022 yılında 754 Euro olarak istikrarlı bir şekilde artmıştır."

Belirtilmelidir ki, kaynaklardaki bu olağanüstü artışa rağmen, *Frontex*'in AB'nin dış sınırlarını koruma ve üye devletlere destek sağlama temeline oturan oldukça dar bir yetki alanı mevcuttu. Ancak bu durum, *Frontex*'in yetkilerini genişleten ve artıran yapısal değişiklikler yapılmasına engel teşkil etmemiştir²³⁰. Bu yapısal değişikliklerden ilki; sınır ülkelerine doğru yaşanacak göç akınlarını engellemek üzere ilgili ülke tarafından talep edilmesi halinde hemen müdahale edilmesi için hazır tutulan birlikler²³¹ olan Hızlı Sınır Müdahale Ekiplerini (Rabit) kurmak ve bu ekipleri operasyonlarda kullanmak yetkisi olmuştur. Sınırlarda yaşanacak ihlallerin önlenmesi için *Frontex*, Rabit ekiplerini oluşturmakla, onları eğitmekle ve sınırlara konuşlandırmakla yetkili kılınmıştır²³².

Daha sonra 2013'te Eurosur kurularak *Frontex*'in yetki alanı genişletilmiş, Eurosur'un mobil sensörlerle sınır dışından topladığı uydu görüntüleriyle destekli hareket raporlama sistemiyle operasyonlarının hazırlıklarını yapması ve gerekli müdahalelerde bulunması için altyapı sağlanmıştır²³³. 2016 yılında Avrupa Komisyonu tarafından, ilgili üye ülkenin aksi yönde talebi olsa bile *Frontex*'in müdahale hakkının tanınması gerektiği²³⁴ tartışılrsa da bu husus yetkilerin aşırı genişletilmesi anlamına geldiğinden üye devletlerce kabul edilmemiş²³⁵ ancak kuruluş tüzüğü'nün yenilenen 8'inci maddesi ile müdahale hakkının genişletilmesi sağlanmıştır²³⁶.

²³⁰ Samuel Hartwig, "Frontex: From Coordinating Controls to Combating Crime", *Eucrim*, sy 2 (2020): 135, <https://doi.org/10.30709/eucrim-2020-010>.

²³¹ Turgay, "AB'nin Göçü Güvenlikleştirme Politikasında Frontex'in Rolü", 16.

²³² "Regulation of establishing a mechanism for the creation of Rapid Border Intervention Teams and amending Council Regulation (EC) No 2007/2004 as regards that mechanism and regulating the tasks and powers of guest officers", Regulation No 863/2007 (2007), art. 4/1.

²³³ Hartwig, "Frontex: From Coordinating Controls to Combating Crime", 135.

²³⁴ "Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Minimum Standards on Procedures in Member States for Granting and Withdrawing International Protection" (2009), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52009PC0554>.

²³⁵ Hartwig, "Frontex: From Coordinating Controls to Combating Crime", 135.

²³⁶ Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, md. 8.

2019 yılında *Frontex*'in daimi birliklerinin (standing corps) 10.000 kişiye çıkarılmasıyla, bağımsız hareket alanı iyiden iyiye genişlemiş, artık fiili olarak karar almada güçlük yaşamayan geniş kolluk kuvvetlerine sahip bir ajansa dönüşmüştür²³⁷. Kuruluşunda yalnızca üye devletlere destek olması amaçlanan küçük bir ajans olan *Frontex*, bugün AB sınır güvenliği konusunda bağımsız ve ciddi bir aktör haline gelmiştir.

Yetkilerinin tedricen genişlemesi sonucunda *Frontex*, politika üretmediğini, yalnızca üye devletlerin taleplerini yerine getirdiğini iddia etse de düzensiz göçe yönelik bir sınır devriye birliğine dönüşmüştür²³⁸. *Frontex*'in yetkilerinin genişlemesi kendi başına bir sorun olmayıp beraberinde bir süredir tartışılan başka bir sorunu da getirmiştir. Buna göre, Üye Devletlerin, kendi ulusal mahkemeleri ve Başta AİHM olmak üzere uluslararası mahkemeler önünde sorumlulukları söz konusu olmasına rağmen bir AB Ajansı olarak *Frontex*'in böyle bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Yalnızca operasyonlarının hukuka uygunluğunun tartışılabileceği tek makam AB Adalet Divanı'dır²³⁹. Bunun sebebi, *Frontex*'in Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olacak bir devlet statüsünün bulunmaması, ayrıca ulusal hukuk düzeyinde de kendisine dava açılmamasıdır.

Netice olarak sınır güvenliği ana başlığı altında birçok konuda AB için ciddi önlemlerin ve güvenlik tedbirlerinin uygulanması için varlığını sürdüren *Frontex*, günümüzde, yukarıda da bahsedilen OLAF raporu neticesinde bir geri itme ve geri itmelerin kamuoyundan gizlenmesi mekanizması halini almıştır.

²³⁷ Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, md. 5.

²³⁸ Parlak, *AB Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri*, 236.

²³⁹ Melanie Fink, "The Action for Damages as a Fundamental Rights Remedy: Holding Frontex Liable", *German Law Journal* 21, sy 3 (Nisan 2020): 533, <https://doi.org/10.1017/glj.2020.20>.

III. GERİ İTME

Birinci bölümde AB göç politikalarının güvenlikleştirme ve düzensiz göçle mücadele çerçevesinde şekillendiği açıklanmıştır. Artık bu bölümde geri itmenin bu politikalar arasında yerinin olup olmadığı ve ne şekilde tanımlanması ve konumlandırılması gerektiğinin açıklanması gerekmektedir. Tezin bu bölümünde, geri itmenin teorik ve pratik çerçevesinin sunulması ve ne şekilde vuku bulduğunun, hukuka uygun olup olmadığının tartışılması hedeflenmiştir.

A. Genel Olarak Geri İtme

Geri itmenin tam anlamıyla anlaşılabilmesi ve ortaya konabilmesi adına, ileride değerlendirmelerimizin temellerini teşkil edecek olan bazı düzenlemelerin açıklanmasında fayda vardır.

1. Sığınma Hakkına İlişkin Temel Düzenlemeler ve Geri İtme

Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 3'üncü maddesinde bir kimsenin işkenceye maruz kalma tehlikesinin bulunduğu dair yeterli şüphenin bulunması halinde sınır dışı edilemeyeceği ya da iade edilemeyeceği düzenlenmiştir²⁴⁰. Kişilerin işkence veya kötü muamele ile karşılaşacakları yere gönderilmeleri de aynı şekilde işkence ve kötü muamele yasağının ihlali anlamına gelmektedir. AİHS'in 3'üncü maddesinde hiç kimsenin işkenceye, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye yahut cezaya tabi tutulamayacağı da hüküm altına alınmıştır²⁴¹. Yine AİHS'e ek 4 Numaralı Protokol'ün 4'üncü maddesinde toplu sınır dışı etmenin yasak olduğu hususu hüküm altına alınmıştır²⁴².

²⁴⁰“Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme”, 3441 (1988).

²⁴¹ “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” (1954), md. 3.

²⁴² “İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme ile Bu Sözleşme'ye Ek Birinci Protokol'da Tanınmış Bulunan Haklardan ve Özgürlüklerden Başka Hak ve Özgürlükler Tanıyan 4 No'lu Protokol” (1963), md. 4, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019104708ek4.pdf>.

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33'üncü maddesinde mültecilerin zulüm tehdidi altında oldukları ülkeye geri gönderilemeyecekleri düzenlenmektedir²⁴³. Bu hüküm *non-refoulement* (geri göndermeme ilkesi) olarak adlandırılmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (İHEB) 14'üncü maddesinde ise herkesin, zulüm karşısında başka devletlere sığınma hakkını haiz olduğu düzenlenmiştir²⁴⁴. Bu hüküm sığınma hakkı ile birlikte sığınma talep hakkı olarak anlaşılmalıdır²⁴⁵. Bu bakımdan, sığınma talebi temel bir hak olarak ele alınırken, mülteci statüsünün kazanılması 1951 Cenevre Sözleşmesi ile belirlenen şartlara bağlanmıştır. İfade edilmelidir ki geri göndermeme ilkesi kişilere statü verilmesi zorunluluğunu doğurmadığı gibi ülkeye böyle bir yükümlülük de getirmemekte ancak kişileri zulüm görecekları yere geri göndermeme yükümlülüğü ile bağlantılı olarak bu yönde bir ilk adım niteliği taşımaktadır²⁴⁶. Nihayet ülkeler, sığınma talebi ile gelen kişilerin düzenli veya düzensiz göçmen olmalarına bakılmaksızın geri göndermeme ilkesine riayet edilerek temel haklara erişimlerinin sağlanması ile yükümlüdür²⁴⁷.

Bir antrparantez olarak; doktrinde geri göndermeme ilkesinin örf ve adet hukuku kuralı mı yoksa *jus cogens* bir kural mı olduğu yönünde görüş ayrılığı mevcuttur²⁴⁸. Bir ilkenin örf ve adet hukuku kuralı olması ya da *jus cogens* kural olması arasındaki temel fark her iki durumda da ilgili sözleşmelere taraf olmalarına bakılmaksızın tüm ülkelerin bu kuraldan sorumlu olacağı bilinmekle birlikte *jus cogens* niteliği olan bir kurala aykırı antlaşmalar yapılmasının mümkün olmamasıdır²⁴⁹. Geri göndermeme ilkesinin bu niteliğine ilişkin geniş açıklamalara IV. Bölümde de yer vereceğiz.

²⁴³ Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, md. 33/1.

²⁴⁴ “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, İHEB (1948), md. 14/1, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>.

²⁴⁵ Esin Bozvalı, *Sığınma Hukuku ve Geri Göndermeme İlkesi: AİHM ve AYM İçtihadı Işığında Düzensiz Göçe Yönelik Uygulamaların ve Türkiye'deki Uluslararası Koruma Mevzuatının Değerlendirilmesi*, 1. bs (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020), 65.

²⁴⁶ Bozvalı, 66.

²⁴⁷ Bozvalı, 66.

²⁴⁸ Geri göndermeme ilkesinin örf ve adet kuralı olduğuna dair bkz. Elif Uzun, “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika* 8, sy 30 (2012): 25-58.

²⁴⁹ Uzun, 41.

Geri göndermeme ilkesinin koruduğu hukuksal değerler, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33 ve AIHS'in 3'üncü maddeleri bağlamında değerlendirildiğinde işkence ve zalimane muamele, insanlık dışı muamele ya da aşağılayıcı muamele veya ceza mutlak yasağı gibi değerlerdir²⁵⁰. Bunun yanında devletlerin, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni uygulamaları hususunda denetim görevi gören BMMYK'nin istikrarlı yaklaşımı da bu yöndedir. 13 Eylül 2001 tarihli "Uluslararası Koruma Hakkında Not" ana başlıklı belgesinin 16'ncı maddesinde geri göndermeme ilkesi, işkence ve zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza mutlak yasağının temel bir tamamlayıcısı olarak belirlenmiştir²⁵¹. İlke, resmi olarak tanınmalarına bakılmaksızın mülteciler için de geçerlidir ve bu nedenle, statüleri henüz belirlenmemiş sığınmacılar da açıkça buna dahildir²⁵². Sonuçta geri göndermeme ilkesinin hukuki niteliğinin örf ve adet kuralı mı yoksa *jus cogens* bir kural mı olduğu yönündeki tartışmada tutumumuz *jus cogens* olduğu yönündedir. Bu şekilde ilkenin koruduğu mutlak yasak muamelelere koruma sağlaması tam anlamıyla mümkün olacaktır²⁵³. Bozovalı, bu yorumun yalnızca hukuki değil aynı zamanda siyasi bir yorum olduğunu iddia eder²⁵⁴.

AB'nin günümüze kadar geliştirdiği tüm politikaların yetersiz kalması neticesinde, yoğun göç akınlarına katılan göçmenlerin kayıtlarının alınması, başvurularının değerlendirilmesi ve sonuçlandırılması, bu süreçte hukuki yardıma erişim hakkının tanınması ve insan hakları ihlallerine sebebiyet vermeden tüm bu süreçlerin yürütülmesi sınır ülkelerinin sorumluluğundadır. Yoğun göç akınları karşısında yüklendiği yükü kaldırmakta güçlük çeken sınır ülkeleri kendilerince bazı önlemler alma yoluna gitmişlerdir. Bu önlemler, sınırlara duvarlar örülmesi, kolluk kuvvetlerinin sayılarının artırılması türünde resmi önlemler olduğu gibi, sınırlara gelen göçmenlerin

²⁵⁰ Didem Aytekin, *Geri Göndermeme İlkesi*, 1. bs (Ankara: Adalet Yayınevi, 2021), 73.

²⁵¹ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), "Uluslararası Koruma Hakkında Not (Note on International Protection)", A/AC.96/951 (2001), md. 16, <https://www.refworld.org/docid/3bb1c6cc4.html>.

²⁵² Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), 16.

²⁵³ Geri göndermeme ilkesinin hukuki niteliğine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Aytekin, *Geri Göndermeme İlkesi*, 56 vd.

²⁵⁴ Bozovalı, *Sığınma Hukuku ve Geri Göndermeme İlkesi*, 58.

komşu ülkelere veya menşe ülkelerine geri gönderilmesi, şiddete başvuru olarak geri itilmesi gibi gayriresmî önlemleri de kapsamaktadır. Devam eden bölüm ve alt başlıklarda tüm bu hususların örneklendirmesi yapılacaktır.

Bir ülkeye sığınmak isteyen göçmenlerin zulüm korkusu²⁵⁵ ile hareket etmeleri sebebiyle çoğunlukla menşe ülkelerinden “kaçması” söz konusudur. Doğası gereği kaçılan yerde kişilerin birçok eşyasının kalması, hatta kimlik, pasaport veya vize gibi evraklarının unutulması ya da bunların alınmasına imkan bulunmaması gibi durumlar yaşanmaktadır. Bir görüşe göre bu halde, yanlarında herhangi bir resmi doküman bile bulunmadan bir ülke sınırlarına dayanan kişilerin düzensiz/illegal göçmen olduklarını söylemek makul olmayacaktır²⁵⁶. Çünkü daha önce açıkladığımız gibi bu, göçmenleri kriminalize ederek ülkeye kabul etmeme eylemine dayanak olarak görülmesine ve birçok hak ihlaline sebebiyet vermektedir²⁵⁷. Kanımızca yine daha önce bahsettiğimiz illegal göçmen yerine düzensiz göçmen ifadesinin kullanılması uygun olup, özellikle de kitlesel göç hareketlerini tanımlamakta yeterli olan bu kavramın kullanılması, konunun farklı açılardan ele alınabilmesi bakımından fayda sağlamaktadır.

Sığınma arayışı içinde olan göçmenler için birincil ihtiyaç, bir ülkeye giriş yapabilmektir²⁵⁸. Bu şekilde zulüm gördükleri ülkelere güvende olmaları mümkün olmaktadır. Menşe ülkesinde zulüm göreceği korkusu ile kaçan kişilerin bir ülke sınırlarına gelerek sığınma talebinde bulunmaları halinde,

²⁵⁵ Zulüm görme tehlikesi, geri göndermeme ilkesini düzenleyen 1951 Cenevre Sözleşmesinin 33’üncü maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; “Hiçbir Âkîd Devlet, bir mülteciyi, ırkı,dini, vatandaşlığı, muayyen bir içtimai zümreye mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayat veya hürriyetinin tehdit edileceği ülkelerin hudutlarından her ne şekilde olursa olsun sınır dışı veya iade edemez”. Tezin esasını teşkil etmemesi ve maddenin ayrıntılarında belirtilen her hususun ele alınmayacak olması sebebiyle genel manada zulüm görme tehlikesi olarak ifade edilecektir. Bu bakımdan zulüm görme tehlikesi, geri göndermeme ilkesinin işletilmesini gerektirecek her tür durumu kapsayacak genişlikte kullanılacaktır.

²⁵⁶ Ekin Deniz Uzun, “The Refugee in Law and Practice: In the Face of Western States’ Pushback Policies”, *Public and Private International Law Bulletin* 42, sy 1 (04 Nisan 2022): 168, <https://doi.org/10.26650/ppil.2022.42.1.927100>.

²⁵⁷ Bkz. yuk. sy19

²⁵⁸ Özkan, *Göç – İltica ve Sığınma Hukuku*, 147.

hedef ülke tarafından yapılacak tüm işlemler *jus cogens* niteliği bulunan²⁵⁹ geri göndermeme ilkesine aykırı olmamalı, kişilerin başvuru haklarına, bu başvuruların makul süre de sonuçlandırılmasına ve tüm aşamalarda göçmenlerin hukuki yardıma erişimlerine riayet edilmelidir. Ne var ki pratikte sınırların güçlendirilmeye devam edildiği, düzensiz göçlere kapatılarak düzensiz göçle “mücadele” politikalarının izlendiği bilinmektedir.

2. Tanım ve Çerçeve

Geri itme, İngilizce *Push-back* ifadesinden Türkçeye çevrilmiştir. *Push-back* terimi mülteci savunucuları (avukatları) tarafından ortaya atılmış teknik olmayan bir terimdir²⁶⁰. Devletler tarafından uygulansa da uluslararası hukuk tarafından tanımlanmamıştır²⁶¹. Avrupa Anayasa ve İnsan Hakları Merkezi (ECCHR) sözlüğüne göre; bir ülkenin sınırlarına gelen sığınmacı ve göçmenlerin, geçerli yasal ve usulî çerçevelere erişimlerinin engellenmesiyle beraber ülkeden çıkmaya zorlanmalarını amaçlayan çeşitli devlet tedbirleridir²⁶². Bir diğer ifadeyle geri itme, ülke sınırlarına gelen göçmenlerin başvuru haklarının engellenmesi ve ülkeye kabul edilmemesi, ayrıca ülkeye girmiş olanların da hukuka aykırı biçimde çeşitli araçlar kullanılarak ülkeden çıkarılması anlamına gelmektedir. Bu yönüyle açık denizlerde veya karada gerçekleşen, bireysel değerlendirmeleri dikkate almaksızın sığınma arayışını aniden sona erdiren prosedürel/yöntemsel boyutu ifade etmektedir²⁶³. *Push back* ifadesinin Türkçe’ye, sığınmacının ülkeye giriş yapanların toplanarak geri gönderilmesini ifade ediyorsa *geri*

²⁵⁹ “Cartagena Mülteciler Bildirgesi’nde de geri göndermeme ilkesinin *jus cogens* niteliğinde olduğu belirtilmiştir.” Ayrıntılı bilgi için bkz.

Aytekin, *Geri Göndermeme İlkesi*, 34.

²⁶⁰ Niamh Keady-Tabbal ve Itamar Mann, “‘Pushbacks’ as Euphemism”, *EJIL: Talk!*, 14 Nisan 2021, <https://www.ejiltalk.org/pushbacks-as-euphemism/>.

²⁶¹ Uzun, “The Refugee in Law and Practice”, 502.

²⁶² “Pushback”, içinde *Avrupa Anayasa ve İnsan Hakları Merkezi (ECCHR) Sözlüğü*, erişim 30 Aralık 2022, <https://www.ecchr.eu/en/glossary/push-back/>.

²⁶³ Ekin Deniz Uzun, “Pushback of Refugees Under International Law: A Conceptual Analysis”, *Annales de La Faculté de Droit d’Istanbul* 0, sy 0 (06 Şubat 2023): 514, <https://doi.org/10.26650/Annales.2022.71.0015>.

atma, ülkeye giriş yapmamış olanların geri gönderilmesini ifade ediyorsa *geri itme* olarak çevrilebileceği de öne sürülmüştür²⁶⁴.

Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) tarafından yayımlanan bir raporda geri itme; sığınmacıların ve düzensiz göçmenlerin bireysel durumlarını dikkate almaksızın, hukuka aykırı olarak zorla, bazen şiddet uygulayarak geldikleri sınırın ötesine geri gönderilmeleri olarak tanımlanmıştır²⁶⁵. Bu tanımdan anlaşıldığı üzere geri itme uygulaması şiddet içermesi de mümkün olan bir uygulamadır.

Yine Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi (UNHRC) tarafından hazırlatılan bir raporda geri itme; devletler tarafından alınan, bazen üçüncü ülkeleri veya devlet dışı aktörleri içeren ve sığınmacılar dahil olmak üzere göçmenlerin, insan hakları koruma gereksinimlerine ilişkin bireysel bir değerlendirme yapılmadan, karasuları veya uluslararası sular olsun bir sınırı geçtikleri veya geçmeye çalıştıkları yerden, ülkeye veya bölgeye ya da denize bir an önce geri gönderilmelerine neden olan çeşitli önlemler olarak tanımlanmıştır²⁶⁶. Yine aynı raporda insan hakları yükümlülükleri ve usulî güvenceler²⁶⁷ (yasal prosedürlere erişim hakkı) doğrultusunda bireysel bir

²⁶⁴ Taner Kılıç, “Batı Sınırından Doğu Sınırına: Geri Kabul Anlaşması, ‘Push Back’ ve Özbek Mülteciler”, içinde *Sınır ve sınır dışı: Türkiye’de yabancılar, göç ve devlete disiplinlerarası bakışlar*, ed. Didem Daniş ve İbrahim Soysüren, 1. baskı (Ankara: NotaBene, 2014), 434.

²⁶⁵ “Greece: Violence, Lies and Pushbacks Refugees and Migrants Still Denied Safety and Asylum at Europe’s Borders”, 11.

²⁶⁶ Felipe González Morales, “Göçmenlerin Karada ve Denizde Geri İtilmesinin İnsan Hakları Üzerindeki Etkisini Ele Almanın Yolları Hakkında Rapor” (BM İnsan Hakları Konseyi, 12 Mayıs 2021), 5, https://reliefweb.int/report/world/report-means-address-human-rights-impact-pushbacks-migrants-land-and-sea-report-special?gclid=CjwKCAjwvJyJBhApEiwAWz2nLevnRAf3C0nrdrkdtBzYJtD_Wl-1TAY5IFJfKwBj0ywL_qR4Z11yLRoCSCEQAvD_BwE.

²⁶⁷ AİHS’e Ek 7 No’lu Protokol’ün Yabancıların sınır dışı edilmesinde usulî güvenceler başlıklı 1’inci maddesi şu şekildedir.

“Madde 1 – Yabancıların Sınır Dışı Edilmelerine İlişkin Usul Güvenceleri

1. Bir devletin ülkesinde kanuni olarak mukim bulunan bir yabancı, kanuna uygun olarak alınan bir kararın uygulanması için gerekli olmadığı sürece buradan sınır dışı edilemez ve bu durumdaki kişinin;
 - a. Sınır dışı edilmesine karşı gerekçeleri sunmasına,
 - b. Durumunun yeniden incelenmesine ve
 - c. Bu amaçlarla, yetkili bir makam veya bu makam tarafından tayin edilen kişi veya kişiler huzurunda temsil edilmesine izin verilir.
2. Bir yabancının sınır dışı edilmesi, kamu düzeni çıkarları açısından gerekliyse veya ulusal güvenlik nedenlerinden kaynaklanıyorsa, söz konusu yabancı, bu maddenin 1. fıkrasının (a), (b) ve (c) bentlerindeki haklarını kullanmadan önce sınır dışı edilebilir.”
Bkz. AİHS’e ek 7 No’lu Protokol, md. 1.

değerlendirme olmaksızın, münferiden veya gruplar halinde sığınmacıların (ülkeden) çıkarılması ile sonuçlanan önlemler, eylemler veya politikalar için kapsayıcı bir terim olarak kabul edilmiştir²⁶⁸. Buradan hareketle sınır dışı etme işlemlerinden farklı olarak geri itme uygulamasında, sığınmacıların geri itildikleri yerin menşe veya transit ülkeleri veya üçüncü bir ülke olduğuna bakılmaksızın uygulandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kapsam bakımından geri itme, sığınmacının topraklara girmesinin yanında karaya çıkması, transit olarak başka bir ülkeye geçmesini de engelleyici bir uygulama olduğundan, sığınmacı yalnızca sınırlara ulaştığında değil ülkeye giriş yaptıktan sonra da uygulanabilir olduğunu göstermektedir²⁶⁹.

Geri itmelerin yasallığı konusundaki görüşler farklıdır. Kimileri kesinlikle yasadışı ve bir dizi insan haklarına aykırı bulurken kimileriye devletlerin güvenlik çıkarlarını korumayı amaçlayan meşru tedbirler olarak algılamaktadır²⁷⁰. Her halükarda, devletlerin sınırlarını kontrol etme ve topraklarına girenleri izleme hakkının, devletlerin insan hakları hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı olmaması gerektiği unutulmamalıdır²⁷¹.

Sonuç olarak geri itme; bir ülke sınırına gelen sığınmacıların usulî güvencelere erişimleri engellenerek ülke sınırlarından girmelerinin engellenmesi, sınırı geçmiş olan sığınmacıların ise sınır dışına çıkarılması ve geldikleri yöne doğru geri itilmesi şeklinde görülen politikalar ve uygulamalardır. Bu tanımdan hareketle geri itme, usulî güvencelere ulaşımın engellenmesiyle birlikte kişilerin ülke sınırları dışına çıkarılması olduğundan, yasal çerçevede yürütülen ve usulî güvencelerin işletildiği “sınır dışı etme” işlemiyle ve iki veya daha fazla ülke arasında bulunan geri kabul antlaşması gereği işletilen “geri kabul” prosedürüyle tamamen çelişir.

²⁶⁸ Morales, “Göçmenlerin Karada ve Denizde Geri Itilmesinin İnsan Hakları Üzerindeki Etkisini Ele Almanın Yolları Hakkında Rapor”, 5.

²⁶⁹ Morales, 5.

²⁷⁰ Petra Perišić ve Paulina Ostojić, “Pushbacks of Migrants in the Mediterranean: Reconciling Border Control Measures and the Obligation to Protect Human Rights”, *Poredbeno pomorsko pravo* 61, sy 176 (2022): 587, <https://doi.org/10.21857/yvjrdcvpry>.

²⁷¹ Perišić ve Ostojić, 587.

İlk olarak ne zaman uygulandığı bilinmese de son yıllarda göç politikalarının önemli bir unsuru haline gelen geri itme, bir kavram olarak ilk kez 9 Mart 2016 yılında Balkan Rotasının kapatılmasından sonra AB'nin Macaristan ve Hırvatistan ile Sırbistan arasındaki sınırları boyunca gelişen olayları tanımlamak için kullanılmıştır²⁷². Bu uygulama artık Yunanistan-Türkiye sınırından Slovenya-İtalya sınırına kadar uzanan geniş sınırların dışsallaştırılmasının bir göstergesidir²⁷³.

Burada belirtmek gerekir ki; geri itme olaylarının özellikle de son birkaç yılda yaygınlaşmasının aksine devletler tarafından konuya ilişkin resmi açıklama ve bilgi paylaşımları pek azdır. Bu sebeple yaptığımız tanımı, geri itmelerin yaşandığı yer olan sınırların; yalnızca dikenli tellerden, sınır koruma birliklerinden ve gözetleme araçlarından oluşmadığını, tüm bunların yanında sınır mefhumuna karşı seslerin susturulması, sınırların ortaya çıkardığı adaletsizliklere ilişkin eleştirilerin gün yüzüne çıkmaması yönünde çalışmalar yürütülmesi gibi epistemik şiddetle de korunan bir yapı²⁷⁴ olduğunu kabul ederek yapmış oluyoruz.

Geri itme vakaları da tam bu noktada yaşanmaktadır. Sınır ülkeleri tarafından, güvenlik bağlamında şekillenen göç politikalarının bir sonucu olarak pratikte sığınmacıların başvurularının alınmadığı, başvuru alınmaksızın ülkeye girişlerin engellenmesi yoluna gidildiği, kimi durumlarda başvuru alınmadığı yönünde kanıtların bulunmaması için sınırlara gelen sığınmacıların bilgi ve belgelerine el konularak geri itildikleri bilinmektedir²⁷⁵. Konuya ilişkin

²⁷² “The Blackbook of Pushbacks 2022” (Border Violence Monitoring Network, 07 Aralık 2022), c. 1, <https://left.eu/issues/publications/black-book-of-pushbacks-2022/>. s.11.

²⁷³ “The Blackbook of Pushbacks 2022”, c. 1. s.11

²⁷⁴ Thom Davies, Arshad Isakjee, ve Jelena Obradovic-Wochnik, “Epistemic Borderwork: Violent Pushbacks, Refugees, and the Politics of Knowledge at the EU Border”, *Annals of the American Association of Geographers*, 21 Temmuz 2022, 1, <https://doi.org/10.1080/24694452.2022.2077167>.

²⁷⁵ “AİHM, Yunanistan’ı Ege Denizi’nde göçmenleri geri itmekten suçlu buldu”, Haber, euronews, 08 Temmuz 2022, <https://tr.euronews.com/2022/07/08/avrupa-insan-haklari-mahkemesi-yunanistani-ege-denizinde-gocmenleri-geri-itmekten-suclu-bu>. “Mahkeme, Yunan güvenlik güçlerinin göçmenlere can yeleği vermediği, bottan tahliye etmek için daha büyük bir tekne çağırmadığı ve olayın yetkililere gecikmeli olarak bildirildiğini tespit etti. Hayatta kalan göçmenlerin çok sayıda güvenlik görevlisinin önünde açık alanda soyunmaya zorlandığına işaret eden mahkeme, göçmenlerin insani muamele haklarının da ihlal edildiğini bildirdi.”, Safi ve Diğerleri v. Yunanistan, No. 5418/15 (AİHM 07 Temmuz 2022), paragraf 191 vd.

sayısız örnek mevcuttur. Sınırlarda Hakları Koruma İnisiyatifi (Protecting Rights at Borders Initiative - PRAB) tarafından 2021 yılı sonlarında yayımlanan rapora göre yalnızca 2021 yılı 1 Ocak ve 30 Kasım tarihleri arasında 11.901 kişiye geri itme uygulandığı kayıt altına alınmıştır²⁷⁶. Ayrıca raporda geri itmenin genellikle fiziksel ve cinsel şiddet, taciz, gasp, şahsi mülkün yok edilmesi, hırsızlık, ailelerin zorla ayrılması ve sığınma başvurusu hakkının reddini de içerdği raporlanmıştır²⁷⁷. 11 aylık sürede yaşanan geri itmelerin hukuka uygunluğunun tartışılması bir yana, bu kişilerin akıbetleriyle ilgili çoğunlukla malumat bulunmamaktadır²⁷⁸.

Yunanistan özelinde faaliyet gösteren Sınırlarda Şiddeti İzleme Ağı (Border Violence Monitoring Network - BMVN) isimli sivil toplum kuruluşunun hazırladığı rapora göre ise 2019 yazından itibaren faaliyet gösteren STK'nın dikkatini çeken 163 münferit geri itme vakası mevcut olduğunu, bu vakaların da yalnızca Meriç Nehri ve orada bulunan adalarda yaşandığını, neredeyse 10.800 kişinin bu vakalarda etkilendiğini kayıt altına almıştır²⁷⁹. Yalnızca Meriç Nehri bölgesinde 2019 yazından 2022 yazına kadar yaşanan bu olaylar, Avrupa sınır ülkelerinin geneline yayıldığında ne kadar büyük ölçekli kitlesel geri itmelerin yaşandığını ifade eder niteliktedir.

²⁷⁶ DRC Danish Refugee Council, "12,000 Pushbacks in 2021 Reflects Worrying Normalization of Illegal Practice", Haber, DRC Professional, 2021, <https://pro.drc.ngo/resources/news/12-000-pushbacks-in-2021-reflects-worrying-normalization-of-illegal-practice/>, "Temmuz ile Kasım ayları arasındaki verileri içeren rapor, en yüksek geri itme oranlarının Hırvatistan ile Bosna Hersek arasındaki sınırda kaydedildiğini gösteriyor. Rapor geri itmelerin büyük çoğunlukla Afgan uyruklulara uygulandığını göstermektedir. Tüm geri itme olaylarının içerisinde çocuklara uygulananların ise yüzde 10'u oluşturduğu kaydedilmiştir."

²⁷⁷ "PRAB Report Identifies 6,000 Illegal Pushbacks From Balkans", Balkan Insight, 17 Aralık 2021, <https://balkaninsight.com/2021/12/17/prab-report-identifies-6000-illegal-pushbacks-from-balkans/>.

²⁷⁸ Geri itilen kişilerin akıbetlerinin bilinmemesi, bu konuda AİHM'e yapılan başvuru sayısını etkilemektedir. Zira akıbeti bilinmeyen kişiler için başvuru yapılması mümkün olmadığından mahkemeler nezdinde geri itme kayıtları görünen ve bilinenin aksine pek azdır.

²⁷⁹ Border Violence Monitoring Network, "Islets, Interim Measures and Illegal Pushbacks: The Erosion of the Rule of Law in Greece", t.y., "Sınır Şiddetini İzleme Ağı (BMVN), 2019 yazında Yunanistan anakarasında faaliyet göstermeye ve yasadışı sınır ötesi geri itmelerle ilgili ilk elden tanıklıklar almaya başladı. O tarihten bu yana, sahadaki görevliler Evros kara sınırıyla ilgili olarak toplamda yaklaşık 10.800 kişiyi etkileyen 163 mülakat yaptı."; Border Violence Monitoring Network, "Letter Of Concern To Frontex Over Fundamental Rights Violations in Evros", Mektup, Temmuz 2022, <https://www.borderviolence.eu/letter-of-concern-to-frontex-2/>.

Özellikle Yunanistan, Türkiye'ye yakınlığı ve tam da bu konudaki siyasal ihtilafları sebebiyle konuya en uygun örnek olabilir. Yunanistan tarafından sadece Türkiye karasularına geri itilen ve tespit edilebilen göçmenlerin istatistikleri denizde kurtarma çalışmaları kapsamında günlük olarak Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından yayımlanmaktadır²⁸⁰.

Geri itmenin teknik bir terim olmaması ve sahada ortaya çıkan bir tür “uygulama” olması, onu daha çok pratiğe yönelik bir anlam taşımaya zorlamıştır. Bu sebeple geri itmenin anlaşılabilmesi adına pratiğinin de açıklanması ve örneklendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bunun için öncelikle geri itmeye maruz kalan düzensiz göçmenlerin bu aşamaya gelene kadar geçirdiği sürecin de açıklanması ve geri itmenin bu açıklamalar ışığında konumlandırılması konuyu anlaşılır kılacaktır.

a. Düzensiz Göçün ve Geri İtmenin Anatomisi

Kişiler için zorunlu bir neden bulunmadan, tamamen keyfi olarak göç ederek bir ülkeye başvurması elbette hedef ülkenin hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirmeye alınacak, kabul veya ret hakkı egemenlik yetkisinin bir göstergesi olarak ilgili ülkede olacaktır. Buna karşın göçün zulüm korkusu ile gerçekleşmesi, hedef ülke bakımından, göçün bizatihi kendisinin hukuk kurallarına uygun olduğu, yani vize ve sair şartların mevcut olduğuna ilişkin araştırma yapılmasına gerek olmadığı sonucunu doğurmalıdır. Bir başka anlatımla, zulüm korkusu ile göç edilmesi durumunda hedef ülkeye giriş kurallarının çiğnenmesinde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Zira, bu durumda keyfi olarak göç eden insanlardan değil, zorunda olduğu için göç eden ve ülkesine dönme imkanı bulunmayan insanlardan bahsedilmektedir. Pratikte Avrupa sınırlarının güçlendirilerek ve her geçen gün daha büyük kaynak aktarımları ile düzensiz göçün kriminalize edilmesi sonucunu doğuran politikalar uygulayarak düzensiz göçle “mücadele” edilmesi, her

²⁸⁰ “Geri İtme Olayları”, Haber, T.C. İçişleri Bakanlığı Sahil Güvenlik Komutanlığı, erişim 30 Aralık 2022, <https://www.sg.gov.tr/geritmeler>.

halde bir bütün olarak sorunlu ve insan hakları bakımından tartışmalı bir yaklaşımdır.

Zulüm korkusu ile ülkesini terk eden düzensiz göçmenlerin “hızlı ve gizli” hareket etmeleri gerektiğinden ülkeye giriş için yasal yolları kullanmaları çoğu zaman mümkün değildir. Kaldı ki Avrupa ülkelerine giriş için uygulanan ayrımcı vize politikaları da düzenli göçü fazlasıyla zorlaştırmaktadır. Bu durumda başka bir çaresi olmayan göçmenlerin sığınma talepleri ile mücadele edilmemeli, onların güvenli bölgelere sevk edilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır²⁸¹.

Sığınma başvuruları kabul edilmeyerek denizlere itilen, kara sınırlarında mahsur kalan ve sair türde mağduriyetler yaşayan düzensiz göçmenler zaman zaman çeşitli kitle iletişim araçlarıyla kamuoyuna yansımaktadır²⁸². Sınırlardan geçmeyi başaran göçmenlerinse kolluk güçleri tarafından sınır dışına geri itildiği yine bilinen bir durumdur²⁸³. Vakıanın, özellikle de denizde yaşanan geri itmelerin, medya yoluyla tüm dünyaya duyurulduğu birçok örneği mevcuttur²⁸⁴.

AB sınırlarına zulümden kaçarak gelen düzensiz göçmenlerin sınır kapılarına dayandıklarında ilk talepleri sınırdan içeri alınmalarına yöneliktir. Bu durumda sınırdan içeri alınan göçmenlerin sığınma başvurusu yapmak için imkanları olacaktır²⁸⁵. Geri itmelerin vuku bulduğu bu aşamada göçmenlerin ilk olarak ihlal edilen hakları uluslararası koruma başvuru haklarıdır. Burada görmezden gelinen veya hiçbir kayıt alınmadan şifahen başvuru yapmaktan menedilen göçmenlerin geri itilmeleri söz konusu olacaktır.

²⁸¹ Bozovalı, *Sığınma Hukuku ve Geri Göndermeme İlkesi*, 53.

²⁸² “İtalya göçmenleri gemilere hapsederek Yunanistan’a geri gönderiyor”, *euronews*, 20 Ocak 2023, <https://tr.euronews.com/2023/01/20/Lighthouse-raporu-italya-gocmenleri-gemilere-hapsederek-yunanistana-geri-gonderiyor>.

²⁸³ Özkan, *Göç – İltica ve Sığınma Hukuku*, 147.

²⁸⁴ “geri itme | euronews - geri itme hakkında uluslararası haberler”, Haber, *euronews*, erişim 30 Aralık 2022, <https://tr.euronews.com/tag/geri-itme>.

²⁸⁵ Haddizatında sınırlara yasa dışı yollarla gelen birinin günümüz dünya konjonktürü de göz önüne alındığında pek tabii sığınma talebi ile geldiği kabul edilebilir. Bu sebeple sığınma taleplerinin iletilmesi için sınırların geçilmesine gerek yoktur. Ancak genel uygulamada, ülkelerin hemen sınırlarının içerisinde kabul ofisleri kurduğu bilinmektedir. Bu uygulama, sığınma taleplerinin alınabilmesi açısından iyi bir gelişme olsa da aslında taleplerin sınırın dışında iken dahi, duyabilecek herhangi bir resmi kişiye şifahen bildirilmesi yeterli olmalıdır.

Her bir geri itme olayının ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekliyse de klasik bir geri itme olayında, yalnızca prosedürlerin uygulanmaması değil, bunun dışında birçok hak ihlalinin gündeme geldiği söylenebilir. Örneğin Yunanistan sınırlarında geri itilen göçmenler, kendileriyle yapılan mülakatlarda kapsamlı fiziksel şiddet²⁸⁶, uzun süreli keyfi gözaltı²⁸⁷, işkenceye varan suistimaller, ateşli silah kullanımı²⁸⁸, iltica prosedürüne ve

²⁸⁶ Açıklanmayan görüşmeci, The greek police officers proceeded to whip, beat and kick the transit group, röportaj yapan BVMN, Evros River, 2022 96M.S., <https://www.borderviolence.eu/violence-reports/september-7-2022-0000-evros-river-crossing/>. "Geçiş sırasında, mülakat yapılan kişi ve yol arkadaşları, görünüşe göre ateşli silahlar taşıyan on Yunan polis memuruyla karşılaştılar. Polis memurları grubu kırbaçlamaya, dövmeye ve tekmelemeye başladı. Mülakat yapılan kişiye göre, dayak sırasında grup üyelerinden biri Meriç Nehri'ne itilmiş ve boğulmuştur. Daha sonra polis memurları grup üyelerinin telefonlarının yanı sıra bazı giysilerini ve paralarını almış ve onlara Türkiye'ye geri dönmelerini söylemiştir. Gruptakiler polis memurlarının onları dinlemeyeceğini ve sadece onlara zarar vermek istediklerini biliyor olduklarından sığınma talebinde bulunmamışlardır."

²⁸⁷ Açıklanmayan görüşmeci, "You know the procedure, they take all of your clothes off and they search all of your body...doesn't matter if you agree...", röportaj yapan BVMN, Orestiada, 29 Mayıs 2022, <https://www.borderviolence.eu/violence-reports/may-29-2022-1030-orestiada/>. "...Daha sonra sadece 20 kişilik kapasitesi olan bir hücreye 60 kişiyle birlikte yerleştirildiler. Mülakat yapılan kişi, etrafındaki hücrelerde kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere aileler gördüğünü anlatmış ve karakolda kadınlar, çocuklar ve aileler de dahil olmak üzere yaklaşık 300 kişinin tutulduğunu tahmin ettiğini beyan etmiştir. Yiyecek veya suya erişimleri olmadığını ve tuvaletlerin "korkunç" olduğunu söyledi. Hücrenin aşırı kalabalık olması nedeniyle birçok kişi yerde uyuduğunu kaydeden mülakat yapılan kişi, "şimdiye kadar uyuduğum en kötü yerd" şeklinde beyanda bulunmuş ve karakolda üniformalı erkekler tarafından tokatlandığını ve itildiğini anlatmıştır."

²⁸⁸ Açıklanmayan görüşmeci, "Detained for 18 hours and pushed back via the evros river: "I thought we were going to die because we were hungry and so thirsty", röportaj yapan BVMN, Palea Sagini-Karakasım arası, 10 Mayıs 2022, <https://www.borderviolence.eu/violence-reports/may-10-2022-2200-palea-sagini-gr-to-karakasim-tr/>. "... Mülakat yapılan kişinin anlattığına göre, 10 Mayıs sabahı saat 3 sularında transit grup tarlaların arasından yürürken aniden el fenerleri ile görüş açıları kapatıldı ve üç araba etraflarını sardı. Transit grubun iki üyesinin biri tarlaya doğru kaçtı, geri kalan grup ve diğer bir Faslı erkeğin ise orada kaldığı bildirildi - "[kaçamadık], donup kaldık. Hareket etmedik ve arabalardan çıkıp silahlarını bize doğrulttular". Mülakat yapılan kişi, araçlarda 7 kişinin bulunduğunu, bunlardan 3'ünün üzerinde Yunanca ve İngilizce yazılar ve kolunda Yunan bayrağı bulunan adaçayı yeşili gömlek ve pantolon giydiğini belirtmiştir. Tüm üniformalı adamların siyah plastik coplar taşıdığını da eklemiştir. Siyah giyimli üniformalı adamların kendisine ve yol arkadaşına İngilizce hitap ettiğini hatırlamaktadır. Bildirildiğine göre, kendilerine telefonlarını teslim etmeleri talimatı verilmiş ve bu telefonlar asla geri verilmemiştir. ... Bu sırada mülakat yapılan kişi, üniformalı adamların kafalarına plastik coplarla vurmaya ve vücutlarının her yerine rastgele tekmeler atmaya başladıklarını bildirmiştir. Bildirildiğine göre bu saldırı yaklaşık 10 dakika sürmüştür. "Bize sadece diğer 2 kişinin nerede olduğunu sordular - tam olarak kaç kişi olduğumuzu biliyorlardı. [Nerede olduğumuzu sordular ama konuşamadık çünkü konuşmanıza izin vermedikleri zaman konuşursanız daha fazla dayak yersiniz".

tıbbi yardıma erişimin reddedilmesi²⁸⁹ gibi muamelelerin varlığından bahsetmişlerdir²⁹⁰. Kimi vakalarda kişilerin soyunmaya zorlanması ve bu halde sınır dışına itilerek kendi başlarına bırakılması da söz konusu olmaktadır.

b. Bazı Geri İtme Örnekleri

Geri itmenin vukuu bulması için iki şartın gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi yabancıların usulî güvencelere erişiminin engellenmesi, ikincisi ise bir önceki şartla bağlantılı ve dolaylı olarak kişilerin ülke sınırlarına alınmaması veya bir şekilde sınırı geçen kişilerin sınır dışına çıkarılmasıdır. Usulî güvencelere erişimin engellenmesi, bazı vakalarda ülkeye giriş yapıldıktan sonra bir süre tutulan sığınmacıların geri itilmesi olaylarının da bu kapsama girmesi bakımından önemlidir. Zira ülkeye girilebilmesi, başvuru yapılabildiği veya sığınma hakkına erişim sağlanabildiği anlamına gelmeyecektir.

Dar anlamda -medyaya yansıdığı şekilde- geri itme, sığınmacıların kara ve deniz sınırlarında kolluk tarafından ülkeye girişlerinin engellenerek gelinen istikamete itilmesidir²⁹¹. Ancak yaptığımız tanımdan, geri itmenin bundan ibaret olmadığı, geniş yorumlanması gereken bir dizi icrai ve ihmali hareketin sonucunda meydana geldiği söylenebilir.

²⁸⁹ Açıklanmayan görüşmeci, Violent Pushback Of 100 People, Including Women And Minors, röportaj yapan BVMN, Rigio (Greece), 17 Mayıs 2022, <https://www.borderviolence.eu/violence-reports/may-17-2022-1800-rigio-greece-to-saclimusellim-turkey/>, “...kendisiyle mülakat yapılan kişi, 3 saat boyunca hücrede tutulduklarını, su veya yiyecek verilmediğini ve tıbbi yardım sağlanmadığını ifade etti.”,

²⁹⁰ 7 Aralık 2022 tarihinde The Left in the European Parliament tarafından finanse edilen The Blackbook of Pushbacks yayımlanmıştır. AB sınırlarında uygulanan geri itmeler dolayısıyla mağdur olan 25.000’den fazla insanın tanıklıklarının kayıt altına alındığı bu kitapta, Avrupa genelinde çalışmakta olan Sivil Toplum Kuruluşlarının vaka incelemeleri ve raporları yer almaktadır. Yunanistan’a ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. “The Blackbook of Pushbacks 2022”.

²⁹¹ Ömer Tuğrul Çam, “Yunanistan ve Frontex’in Ege’deki sığınmacıları ‘geri itmeleri’ Avrupa Parlamentosu’nda görüşüldü”, Haber, Anadolu Ajansı, 10 Mayıs 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-ve-frontexin-egedeki-siginmacilari-geri-itmeleri-avrupa-parlamentosunda-gorusuldu/2236098>.

Tanımdan hareketle; her somut olayda ayrıca değerlendirilmesi gerekse de ana hatlarıyla pratikte görülen geri itmelere dair birkaç örneği zikrederek genel bir pratik çerçeve çizmeyi uygun görüyoruz.

Ağustos 2014'te yaklaşık seksen kişilik bir düzensiz göçmen grubu İspanya sınırlarından geçmeye çalışmıştır. Bu grupta bulunan iki kişi, demir sınır kapısından tırmanarak içeri atlamalarıyla birlikte kolluk kuvvetleri tarafından gözaltına alınıp arabalarla yeniden sınır dışına atılmışlardır²⁹². Bu halde, teknik olarak sınırı geçmeyi başarmış olan bu kişilerin geri itme uygulamasına maruz bırakıldıklarını söylemek mümkündür. Zira sığınma prosedürlerine erişimleri engellenmiş, ayrıca sınırdan dışarı çıkarılmaları sağlanmıştır.

Mart 2020'de deniz yoluyla gruplar halinde menşe ülkelerinden Yunanistan sınırlarındaki Midilli adasına gelen kırk dokuz sığınmacının, maskeli kişiler tarafından karaya çıkmalarına engel olunmuş, bahse konu bot Thermi Limanına çekilmiş, bu kişiler tekrar aynı bota bindirilerek ve yedek yakıt tankları alınarak açık denize doğru geri itilmiştir²⁹³. Yunan sivilinin de karıştığı bu müdahale, denizde geri itme uygulamasının tipik bir örneğidir²⁹⁴. Çünkü somut olayda hem sığınma prosedürüne ulaşım engellenmiş hem de ülkeye girişler engellenerek fiziken geri itme uygulanmıştır. Ayrıca sivilinin de geri itme uygulamasına katılmış olduğu hususu gözden kaçırılmamalı, sığınma prosedürlerine erişimin engellenmesinin kimin eliyle olduğunun önemsiz olduğuna dikkat edilmelidir.

Yine dokuz kişilik bir Afgan grup Bosna Hersek Gradiska'dan Hırvatistan sınırına yürümüş ve kolluk kuvvetleriyle karşılaşmışlardır. Göçmenler, Hırvat yetkililerin kendilerini ülkeye kabul etmekle birlikte yedi günlük süre içerisinde ülkeyi terke davet eden bir evrak vereceklerini düşünerek

²⁹² N.D. ve N.T. v. İspanya, No. 8675/15, 8697/15 (AİHM 13 Şubat 2020).

²⁹³ Denizde geri itme ile ilgili 2014 yılında Yunanistan kolluk gücü tarafından operasyon sırasında batırılan botla ilgili daha sonra AİHM tarafından 330.000 € tazminata hükmedilmiştir. Ayrıntı için Bkz. Güven Özalp, "AİHM'den Atina'ya geri itme cezası", Haber, Cnn Türk, erişim 01 Ocak 2023, <https://www.cnnturk.com/turkiye/aihmden-atinaya-geri-itme-cezasi>.

²⁹⁴ "Escalating Violence in the Aegean Sea", Haber, Alarm Phone, 04 Mart 2020, <https://alarmphone.org/en/2020/03/04/escalating-violence-in-the-aegean-sea/>.

kaçmamışlardır. Ancak bu evrakı talep ettiklerinde kendilerine artık böyle bir uygulamanın bulunmadığı söylenerek bir köprünün altında altı saat kadar bekletilmişler, daha sonra geldikleri yöne doğru geri itilmişlerdir²⁹⁵. Hırvat yetkililerce göçmenlerin sığınma talebinin alınmaması veya sığınma talebinin öne sürülebilmesi için makul bir süre tanıyacak olan ülkeyi terke davet yazısının tebliğ edilmemesi, geri itme uygulamasında sığınma prosedürlerine ulaşımın engellenmesinin oynadığı rolü göstermektedir.

Bir başka örnekte Yunanistan sınırını geçen 76 kişilik bir grup beş gün boyunca yürüyerek ulaştıkları Gümülcine’de bir Yunan vatandaşı tarafından fark edilmiştir. Bu vatandaşın polise ihbarda bulunması üzerine olay yerine gelen kolluk tarafından söz konusu sığınmacılar beyaz transit araçlara bindirilerek Kapıkule’den gece vakti botlarla Türkiye’ye geri itilmişlerdir. Sınırdan geri itilmek üzere götürülen sığınmacıların bu süre zarfında kendilerine hakaret edildiği, şiddet uygulandığı, idari gözetim kararı olmadan geri gönderme merkezi olduğu düşünülen bir yerde tutulduğu ve hiçbir şekilde su veya yiyecek sağlanmadığı da kaydedilmiştir²⁹⁶. Bu örnekten geri itmenin yalnızca sınırlara gelen sığınmacıların içeri alınmaması gibi kısa süreli bir uygulama olarak değerlendirilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Sistematik olarak ve uzunca bir süre ülke içinde kalmış olmalarına rağmen kayıtlarının alınmayarak geri itme için en uygun koşulların hazırlanması/beklenmesi de söz konusu olabilmektedir.

²⁹⁵ Why you came here?, röportaj yapan BVMN, Katinovac, 20 Ağustos 2022, <https://www.borderviolence.eu/violence-reports/august-20-2022-1300-across-the-glina-river-close-to-katinovac/>. “Kendisiyle mülakat yapılan kişi, memurların eşyalarını sakladığını ancak imha etmediğini, bu nedenle polis vardiyası değiştiğinde telefonunu geri alabildiğini aktarmıştır. Polis memurlarının sığınmacı grubunu demiryolu köprüsünün altında yaklaşık 5-6 saat boyunca ne beklediklerini açıklamadan yere oturttuklarını anlatmıştır. Memurlar fiziksel şiddet uygulamamış, ancak sığınmacı, memurların erkeklere Hırvatça ve İngilizce kötü kelimeler kullanarak hakaret ettiklerini ve “buraya neden geldiniz?” diyerek güldüklerini hatırlamıştır. Memurlardan biri sığınmacı grubuyla iyi bir İngilizce ile iletişim kurabilmiştir. Bekleme süresi boyunca, sığınmacı kendilerine yiyecek ya da içecek bir şey verilmediğini bildirmiştir. 5-6 saat bekledikten sonra 6 erkek memur daha gelmiş ve grubu bir minibüse bindirerek tahminen 2 saat boyunca Velika Kladuša’dan yaklaşık 20 km uzaklıktaki bir bölgeye geri götürmüşlerdir. Sığınmacı, minibüsü “pencereleri ve yeterli havalandırması olmayan, sadece her iki yanında demir banklar bulunan beyaz bir mahkum minibüsü” olarak tanımlamıştır. Üniformalarına göre bu memur grubundan “sınır polisi” olarak bahsetmiştir.”

²⁹⁶ The perpetrator in blue held his ear, laughed at him, repeated “you want to go to France” and slapped him., röportaj yapan Jasoar, Dilofoş, 04 Kasım 2022, <https://borderviolence.eu/testimonies/april-11-2022-2200-dilofosgr-to-kapikule-tr/>.

Anılan örneklerden anlaşıldığı üzere geri itmeler hem karada hem denizde görülmektedir. Birçok rapor ve somut vaka incelemesi bu uygulamanın kolluk kuvvetleri tarafından yapıldığını gösterse de istisnaen siviller de bu uygulamaya katılmaktadır. Yukarıda verilen ikinci örnekte olduğu gibi sivillerin bu uygulamalarda yer alması, aslında geri itmelere ilişkin destekleyici bir kamuoyu olduğunu da göstermektedir.

B. Frontex’in Geri İtmelerdeki Rolü

II. Bölümün 2’nci başlığında teorik ve pratik bakımdan *Frontex*’i incelemiştik. Ajansın geri itmeler bakımından rolü, incelenmeye değer önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan birden fazla rapor, dava, haber ve sair kaynaktan *Frontex*’in rolünün saptanması, bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz geri itmelerin hukuka uygunluğu konusuna giriş niteliğinde önem arz etmektedir.

23 Ekim 2020 tarihinde *Bellingcat* gazetesinde çıkan bir haberde *Frontex*’in, Ege denizindeki geri itmelerde rolünün bulunduğu hususunda bir makale yayımlanmıştır²⁹⁷. Makaleye göre Yunan Sahil Güvenliğinin (HCG) uzun süredir yasadışı geri itmelerle suçlandığı, Yunanistan’da iki türde geri itmenin uygulandığı, bunlardan en yaygın olanının denizde geri itmeler olduğu, kıyıya gelen botların geri itilerek yakıtının bitmesine sebep olduğu ve bu şekilde Türkiye sularına itildikleri, ikinci olarak da Yunan topraklarına çıkmayı başaranların motorsuz²⁹⁸ bir can salına bindirilerek Türkiye sularına gönderildikleri öne sürülmüştür²⁹⁹. Haberin devamında -belirtilen tarihlerde-

²⁹⁷ Nick Waters Williams Emmanuel Freudenthal, Logan, “Frontex at Fault: European Border Force Complicit in ‘Illegal’ Pushbacks”, *Bellingcat*, 23 Ekim 2020, <https://www.Bellingcat.com/news/2020/10/23/frontex-at-fault-european-border-force-complicit-in-illegal-pushbacks/>.

²⁹⁸ Orijinal metinde itme gücü bulunmayan anlamında *liferaft with no means of propulsion* ifadesi kullanılmaktadır. Orijinal paragraf şu şekildedir: “The second type of pushback is employed when people have managed to land on Greek soil. In this case they are detained, placed in a liferaft with no means of propulsion, towed into the middle of the Aegean Sea and then abandoned.”

²⁹⁹ Williams, “Frontex at Fault”.

Ege denizinde uygulanan geri itmelerin yakınlarında *Frontex*'e ait 185 personel, bir açık deniz karakol gemisi, sekiz kıyı devriye botu, bir kıyı devriye gemisi, dört termal görüş aracı ve üç devriye arabasının bulunduğu, buna rağmen denizde kurtarma çalışması yapılmadığı, *Frontex*'in gerek seyirci kalarak gerekse direkt müdahale ile geri itmelere katıldığı öne sürülmüştür³⁰⁰.

Yine *Lighthouse Reports* tarafından³⁰¹ yayımlanan; “*Frontex*, AB Geri İtme Ajansı” başlıklı raporda, *Der Spiegel*, *SRF Rundschau*, *Republik* ve *Le Monde* ile birlikte yapılan ortak bir araştırmanın, *Frontex*'in daha önce ortaya çıkarılardan çok daha büyük ölçekte geri itmelere dahil olduğu, Dahili Ortak Operasyon Raporlama Uygulaması adı verilen veri tabanında kaydedilen verilerin, diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında Mart 2020 ile Eylül 2021 arasında en az 22 vakanın tespit edildiği, anılan veri tabanına göre geri itme mağduru tahminen 957 kişinin, Ege'deki *Frontex* unsurları tarafından tespit edildikten sonra hayati tehlike arz etmesine rağmen geri itildikleri, bununla birlikte *Frontex*'in dahil olmasıyla gerçekleştirilen geri itmelerin gerçek sayısının çok daha yüksek olduğunun tahmin edildiği öne sürülmüştür³⁰². Ayrıca yine aynı zaman diliminde *Frontex*'in, 8.355 kişinin karıştığı ve "ayrılmanın önlenmesi" olarak isimlendirilen 222 olayda kendi rolünü kabul ettiği, ancak ayrılmanın önlenmesi ifadesinin daha çok geri itme olarak

³⁰⁰ Williams.

³⁰¹ Bu rapora konu soruşturma *Lighthouse Reports* ile *Der Spiegel*, *Le Monde*, *Republik*, *SRF* ve *The Guardian* gazeteleri ile ortak yürütülmüştür.

³⁰² “*Frontex*, the EU Pushback Agency” (*Lighthouse Reports*, 06 Mayıs 2022), <https://www.Lighthousereports.com/investigation/frontex-the-eu-pushback-agency/>.

bilinen ve uluslararası hukukta yasa dışı olan uygulamaları³⁰³ bildirmek için yaygın olarak kullanıldığı belirtilmiştir³⁰⁴.

Anılan olaylar üzerine yayımlanan haber ve raporlar neticesinde Kasım 2020'de, Avrupa Komisyonu tarafından *Frontex*'e iletilen acil talebe istinaden Yönetim Kurulu, Yunanistan-Türkiye Ege Denizi sınırındaki olayları araştırmak için olağanüstü bir toplantı düzenlemiş, o dönem *Frontex* İcra Direktörü Leggeri, Avrupa Parlamentosu Başkanı David Sassoli'ye yazdığı mektupta, yapılan araştırma neticesinde ne üye devletlerin ne de *Frontex* bünyesindeki görevlilerin geri itme olaylarına katıldığına dair herhangi bir delil bulunmadığını belirtmiştir³⁰⁵.

1 Aralık 2020'de Avrupa Parlamentosu Sivil Özgürlükler, Adalet ve İçişleri Komisyonu üyeleri, Yunan sınır muhafızlarının sığınmacılara uyguladığı geri itmelere *Frontex* personelinin de karıştığı iddiasıyla ilgili olarak Leggeri'den

³⁰³ İlgili raporun yöntemler bölümünde kaydedilen bilgiler de şu şekildedir: “*Lighthouse Reports*, veri tabanını Bilgi Edinme Özgürlüğü Talebi aracılığıyla elde etti. *Frontex*, veri tabanının düzeltilmiş bir sürümünü gönderdi ve olayların tüm açıklamalarını sildi, ancak sehven Nisan ve Ağustos 2020 arasında Ege'de meydana gelen 145 olayın açıklamalarını sunmuş oldu. 2011'den beri *Frontex* tarafından kullanılan veri tabanı, bir milyondan fazla satır ve 137 sütun içermektedir. Veri ekibimiz, içerilen bilgileri analiz etti ve geri itme vakalarına işaret eden raporlama kalıplarını belirledi. Tüm olayların açıklamaları neredeyse aynı niteliktedir. Buna göre; Bir *Frontex* unsuru (uçak, helikopter, gemi veya insansız hava aracı) Türkiye'den geçiş yapan bir göçmen teknesi algılar ve Yunan Sahil Güvenliğini uyarır. Yunan Sahil Güvenlik, Yunanistan ve Türkiye'deki Deniz Kurtarma Koordinasyon Merkezlerine bilgi verir ve ardından Türk Sahil Güvenliği, botu Türkiye'ye çeker. Tüm bu süreç veri tabanında "ayrılmanın önlenmesi" olarak kayıtlıdır. Bu kayıt altında AB'ye girişi durdurulan insan sayısı ile *Frontex*'in müdahale edip etmediğini gösteren bir onay kutusu yer alır. Veri tabanında kayıtlı tüm olayları, Türkiye Sahil Güvenliği'nde, STK'lar ve çeşitli alternatif veri tabanlarında kayıtlı olaylarla birebir karşılaştırdığımızda -çapraz referans göstererek ve ek görsel kanıtlar toplayarak- başlangıçta *Frontex*'in 957 kişiyle ilgili 22 geri itme olayına karıştığını doğruladık. Bu kişiler -düzensiz göçmenler- açık denizde hayati tehlike arz eden koşullarda Türkiye Sahil Güvenliğinin onları kurtarmasına kadar şişme botlarda bekletildiler.

Netice olarak, Mart 2020 ile Eylül 2021 arasında *Frontex*, "ayrılmanın önlenmesi" olarak kaydettiği toplam 222 olaya karıştı ve bu da 8.355 kişiyi etkiledi. *Frontex* bünyesindeki kaynaklar, Yunan Sahil Güvenliği ve polis, geri itmeleri belirtmek için "ayrılışın önlenmesi" teriminin kullanıldığını doğruladı. Bu rapor, *Frontex*'in yalnızca AB sınırlarındaki yasa dışı uygulamalara karışma boyutunu göstermekle kalmıyor, aynı zamanda ajansın - kasıtlı veya gözetim yoluyla - insan hakları ihlallerini gizleyen raporlama sisteminde nasıl yanıltıcı terminoloji kullandığını da gözler önüne seriyor.”

³⁰⁴ “*Frontex*, the EU Pushback Agency”.

³⁰⁵ Fabrice Leggeri, “Letter from Mr Leggeri to President Sassoli on *Frontex* Maritime Operations at EU External Borders”, 11 Kasım 2020, <https://www.tinekestrik.eu/index.php/news/letter-mr-leggeri-president-sassoli-frontex-maritime-operations-eu-external-borders>. Bkz.

açıklama talep etmişlerdir³⁰⁶. Daha sonra *Frontex* tarafından kurulan Ege Denizi'ndeki Operasyonların Temel Haklar ve Hukuki Operasyonel Yönleri Çalışma Grubu'nun hazırladığı raporda; soruşturulması talep edilen olaylar bağlamında herhangi bir yaralanma, kaybolma veya ölüm yaşandığına dair hiçbir belirti bulunmadığı ifade edilmiştir³⁰⁷. Hemen belirtelim ki, *Frontex*'in bu savunması doğru olsa da eksiklikler içermektedir. Zira herhangi bir kimsenin yaralandığı veya öldüğüne dair kanıt sunulabilmesi için geri itilen bu kişilerin tespit edilerek beyanlarının alınması ve hususa ilişkin delillerin toplanması gerekmektedir. Fakat geri itilenler kimlerdir? Kimlikleri belli midir? Ne tarafa doğru itilmişlerdir? Akıbetleri ne durumdadır? Geri itildikleri yerde hukuki yardıma, dolayısıyla kamuoyunu bilgilendirebilme gücüne erişimleri mevcut mudur? Mevcutsa bu yardımdan faydalanabilmişler midir? Tüm bu soruların ortak cevabı menfidir. Netice itibarıyla medyaya yansıyabilen geri itme görüntülerindeki sığınmacıların son durumları, çoğunlukla medyada görüldüğü halleridir. Büyük bir çoğunluğundan haber alınamamakta, herhangi bir makama itiraz veya başvuru yaptıkları hakkında bilgi edinilememektedir. Burada, *Frontex*'in savunmasının, geri itmenin önemli bir bileşeni olan usulî güvencelere erişimin engellenmesi şartından nasıl yararlandığı izaha muhtaç değildir.

Son olarak, yukarıda anılan olaylar başta olmak üzere birçok geri itme vakası *Frontex* tarafından uygulanmış veya çoğunlukla gizlenmesine katkıda bulunulmuştur. Hususa ilişkin 2020 yılı aralık ayında Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Ofisi (OLAF) tarafından soruşturma başlatılmış, soruşturmanın resmi neticesi halen yayımlanmamıştır³⁰⁸. Ancak *Der Spiegel* Dergisi

³⁰⁶ “Respect of Fundamental Rights in Frontex Operations: MEPs Demand Guarantees”, 01 Aralık 2020, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20201127IPR92637/respect-of-fundamental-rights-in-frontex-operations-meps-demand-guarantees>.

³⁰⁷ “Final Report of the Frontex Management Board Working Group” (*Frontex*, 23 Mart 2023), 15, https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/MB_Documents/Agenda_Point_WG_FRaLO_final_report.pdf.

³⁰⁸ Katrien Lutyen, “Addressing Pushbacks at the EU’s External Borders” (Briefing, European Parliamentary Research Service, 27 Ekim 2022), 8.

tarafından, hazırlanan raporun tamamı yayımlanmıştır³⁰⁹. Buna göre OLAF tarafından yürütülen soruşturmada hazırlanan raporda;

- *Frontex* yönetiminin birçok olayda olası insan hakları ihlallerini kendi temel haklar görevlisinden sakladığı,
- Hak ihlallerinin kaydedilmesine engel olmak için hava gözetimini askıya aldığı,
- Geri itmeleri gerçekleştiren bazı Yunan birimlerine finansman sağladığı,
- Teşkilatın denetlenmesinden sorumlu organları yanılttığı

şeklinde birçok iddia ve insan hakları ihlalleri kaydedilmiştir³¹⁰. *Der Spiegel* tarafından yayımlanan OLAF raporundan sonra bir süredir insan hakları ihlalleri işlenmesi sebebiyle, tepkileri üzerine çeken *Frontex* direktörü Leggeri, eleştiriler üzerine istifa etmiştir³¹¹.

Görüldüğü üzere son birkaç yılı içine alan bir perspektifle ele aldığımız *Frontex* aksiyonları neticesinde birçok geri itme uygulamasının Avrupa Parlamentosu ve Uluslararası kamuoyundan gizlendiği sürekli bir şekilde gündeme gelmesine rağmen, nihayet mezkur OLAF raporuyla kanıtlanmıştır. İfade etmekte yarar görmekteyiz ki her ne kadar AB bünyesinde daha önce açıkladığımız görevleri yerine getirmek üzere kurulmuş olsa da *Frontex*'in en büyük icraatının üye ülkelerin geri itmelerine yardım etmek ve bu geri itmelerin kamuoyundan gizlenmesini sağlamak olduğu söylenebilir.

³⁰⁹ Giorgos Christides ve Steffen Lüdke, “Why *DER SPIEGEL* Is Publishing the OLAF Report on Frontex’s Complicity in Pushbacks”, *Der Spiegel*, 13 Ekim 2022, blm. International, <https://www.spiegel.de/international/europe/why-der-spiegel-is-publishing-the-eu-investigative-report-on-pushbacks-a-5218398a-5c1e-414e-a477-b26515353fce>.

³¹⁰ Christides ve Lüdke.

³¹¹ Jennifer Rankin, “Head of EU Border Agency Frontex Resigns amid Criticisms”, *The Guardian*, 29 Nisan 2022, blm. World news, <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/29/head-of-eu-border-agency-frontex-resigns-amid-criticisms-fabrice-leggeri>.

IV. GERİ İTMENİN HUKUKA UYGUNLUĞU

Önceki bölümlerde geri itme fenomenini örnekler üzerinden ele alarak açıklanmıştır. Yaptığımız tüm teorik açıklamalar çerçevesinde geri itmenin hukuka uygun bir uygulama olmadığı görülse de konunun ayrıca İnsan Hakları Hukuku bakımından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bölümde geri itmenin hukuki açıdan değerlendirilmesi üzerinde duracağız. Bölümün merkezine geri itmenin pratiğini alarak bazı mahkeme kararları, raporlar ve özellikle de kendisine geri itme uygulanan sığınmacılarla yapılan mülakatları değerlendirmenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Geri itmenin vuku bulduğu bir yerde her vakanın kendine özgü bir değerlendirmesinin yapılması gerekir. Aşağıda anılacak örneklerin her birinde çeşitli insan hakları ihlallerine işaret edilerek, İnsan Hakları Hukuku bakımından geri itmelerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini de açıklayacağız. Bu açıklamaları temel haklar ve hükümleri başlıklara bölerek tasnif edeceğiz.

A. Geri Göndermeme İlkesi (*Non-refoulement*)

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin sınır dışı etme veya geri gönderme yasağı (*non-refoulement*) başlıklı 33'üncü maddesi altında düzenlenen bu hüküm sığınma hukukunun temel taşı olarak nitelendirilir³¹². Maddenin 1'inci fıkrasında; “*Hiçbir Sözleşmeci Devlet, bir mülteciyi ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşü nedeniyle yaşamının veya özgürlüğünün tehdit altında olacağı ülkelerin sınırlarına hiçbir şekilde sınır dışı etmeyecek veya geri göndermeyecektir*” denmiştir³¹³. Buna göre anılan beş nedenden herhangi birine dayanılarak zulüm tehdidinin mevcut olabileceği yere bir mültecinin geri gönderilmesi veya sınır dışı edilmesi

³¹² Bozovalı, *Sığınma Hukuku ve Geri Göndermeme İlkesi*, 29.

³¹³ Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, md. 33/1.

mümkün olmayacaktır³¹⁴. Bu sebeple mültecilerin sığınma taleplerini öne sürmeleri halinde ülkelerin öncelikle geri göndermeme ilkesi kapsamında gönderilmeme teminatını uygulamaları ve bu şekilde başvuru prosedürlerini işletmeleri gerekmektedir³¹⁵. Burada geri göndermeme ilkesinin mülteciler bakımından geçerli bir ilke olması, ele alınması gerekli bir sorunsaldır.

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1'inci maddesinin A/2 bendinde mülteci tanımı; *“ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen”* kişi olarak yapılmıştır. Ayrıca Geri Göndermeme İlkesine İlişkin BMMYK Notu'nun sonuç bölümünde mültecilik statüsünün bir kişinin zulüm ve tehlikeden korkmak için nedenleri olan bir ülkeye geri gönderilmeye karşı korunmasını ifade ettiği vurgulanmıştır³¹⁶. Sonuçta mültecilik statüsü, bu tanımdan hareketle ülkeler tarafından sığınmacıya tanınan bir statü olarak değil, şartları taşıması ile kendiliğinden elde edilen bir durum olarak tanımlanmıştır³¹⁷. Bu bakımdan mülteciliğin geri göndermeme ilkesi anlamında kurucu değil açıklayıcı niteliği haiz bir kavram olduğunu söylemek de mümkündür³¹⁸. Yani kişinin resmi anlamda mülteci olarak tanınmamış olması, mülteci statüsüne sahip olmasını ve dolayısıyla geri göndermeme ilkesiyle korunmasını engellemez³¹⁹.

³¹⁴ Bu hüküm mutlak olmayıp 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33'üncü maddesinin ikinci fıkrasında; *“Bununla beraber bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkum olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci iş bu hükümden yararlanmayı talep edemez.”* denmiştir. Bu bakımdan, geri göndermeme ilkesinin bir istisnası olarak kabul edilen hüküm, ilkenin *jus cogens* olma niteliği bakımından da temel bir tartışma noktasıdır. Bu tartışmaya ilgili bölümde değinilecektir. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, md. 33/2.

³¹⁵ Bozovalı, *Sığınma Hukuku ve Geri Göndermeme İlkesi*, 29.

³¹⁶ “Geri Göndermeme İlkesine İlişkin BMMYK Notu” (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Kasım 1997), <https://www.refworld.org/docid/438c6d972.html>.

³¹⁷ Uzun, “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, 28.

³¹⁸ Bozovalı, *Sığınma Hukuku ve Geri Göndermeme İlkesi*, 33.

³¹⁹ “Geri Göndermeme İlkesine İlişkin BMMYK Notu”.

Bir başka sorunsal da mültecilik statüsüne başvurusu mümkün olmayan kişiler için geri göndermeme ilkesinin uygulanabilirliğidir. Bu bağlamda geri göndermeme ilkesinin yalnızca mültecilik statüsü için gerekli şartları taşıyan ve bu statünün resmi olarak tanındığı kişilere uygulanabileceğini kabul etmek, ilkenin koruduğu temel hakların ruhuna aykırı olacaktır. Zira zulüm korkusu bulunan ancak resmi olarak mülteci statüsü kazanamayacak (söz gelimi Türkiye’de geçici koruma statüsündeki) kişiler için de geçerli bir nedendir. Bu durumda geri göndermeme ilkesi elbette yukarıda verilen mülteci tanımında olduğu gibi zulüm korkusu bulunan “kişi” için uygulanabilir. Konuya ilişkin *K.I. v. Fransa* kararında AİHM, geri göndermeme ilkesinin diğer haklardan farklı olarak taraf bir devletin topraklarında bulunan ve gerekli maddi koşulları yerine getiren herhangi bir kişiye uygulanabilir olduğunu kabul etmiştir³²⁰.

Neticede geri göndermeme ilkesi temelde mültecilik şartlarını taşıyan herkes için uygulanabilir evrensel bir ilkeye dönüşmüş ve bu şekilde geniş yorumlanmıştır³²¹. Bu durumda mültecilik şartlarını aynen taşıyan ancak henüz başvuru yapmamış kişiler, örneğin düzensiz göçmenler, daha geniş bir kitleyi ifade edersek sığınmacılar ve her türden zulüm görmesi muhtemel kişinin bu kapsamda değerlendirilmesi gerekir³²². Dolayısıyla devletler tarafından bu kişilerin bireysel durumlarına ilişkin usulî güvenceler kapsamında değerlendirme yapılmaksızın müspet hiçbir işlemin de yapılmaması gerekir. Neticede geri itme uygulamasının, geri göndermeme ilkesi gözetildiğinde mahiyeti gereği sığınmacıların başvurularının kabul edilmediği anda ilkeye aykırı bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

³²⁰ K.I. v. Fransa, No. 5560/19 (AİHM 15 Temmuz 2021).

³²¹ Türkiye iç hukukunda da 6284 sayılı Kanun’un 4’üncü maddesi geri gönderme yasağı başlığı altında bu konuyu düzenlemektedir. Buna göre; “*Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez.*” Türk Yabancılar Hukukunda geri göndermeme ilkesinin “hiç kimse... gönderilemez” denerek hiçbir istisnaya yer bırakmaksızın düzenlendiği ve mutlak yorumun benimsendiği görülmektedir. Bkz. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013, md. 4.

³²² AYTEKİN, *Geri Göndermeme İlkesi*, 76.

1. Geri Göndermeme İlkesinin Hukuki Niteliği

Daha önce de ifade edildiği gibi bir ilkenin örf ve adet hukuku kuralı mı, yoksa *jus cogens* bir kural mı olduğu bir husus açısından özellikle önem arz etmektedir. Bu husus devletlerin örf ve adet hukuku kuralı olarak kabul edilecek ilkenin aksine *jus cogens* bir ilkeye aykırı sözleşme yapamayacağı şeklinde özetlenebilir. Peki, geri göndermeme ilkesinin hukuki niteliği nedir? Bu nitelendirmenin geri itmeler açısından önemi ne olacaktır?

Öncelikle, geri göndermeme ilkesinin *jus cogens* olduğu hususunda fikir birliği bulunmamaktadır³²³. İlkenin örf ve adet hukuku kuralı mı yoksa *jus cogens* nitelikte bir kural mı olduğu tartışmalıdır. *Lauterpacht* ile *Bethlehem* 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'ne taraf olmayan devletlerin var olmasına rağmen geri göndermeme ilkesi ile bağlı olmamasının mümkün olmadığı görüşündedir³²⁴. Ayrıca ilkenin hiçbir sınırlama veya istisnaya izin vermeyeceği de aynı eserde beyan edilmiştir³²⁵.

İddianın önde gelen savunucuları aynı zamanda zaten var olan bir örf ve adet hukuku kuralının sözleşmelerde yer almasının, kuralın bu özelliğini değiştirmeyeceğini, ayrıca bir sözleşmede yer alan hükmün zaman içinde örf ve adet hukuku kuralı haline gelerek sözleşmeye taraf olmayan ülkelere de yükümlülük yükleyebileceğini ifade ederler³²⁶. Neticede, geri göndermeme ilkesinin bu şekilde kabul edilerek bir örf adet hukuku kuralı olduğunun kabulü, niteliği gereği bir örf ve adet hukuku kuralının aksi yönde sözleşmeler yapılabilmesine de işaret etmektedir. İlkenin bu bağlamda ele alınması, geri itme uygulamasının geri göndermeme ilkesi bakımından, yalnızca aksi yönde

³²³ Aksi yönde görüşler için bkz. Macit Akman, *İnsan hakları Avrupa sözleşmesi'nin geri göndermeme ilkesi bağlamında mültecilere uygulanabilirliği* (İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, 2019), 78.; Didem Aytekin, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Geri Göndermeme İlkesi” (Ankara, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 34.

³²⁴ Elihu Lauterpacht ve Daniel Bethlehem, “The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion”, içinde *Refugee Protection in International Law: UNHCR's Global Consultations on International Protection*, ed. Volker Türk, Frances Nicholson, ve Erika Feller (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 140.

³²⁵ Lauterpacht ve Bethlehem, 163.

³²⁶ Lauterpacht ve Bethlehem, 142.

bir hüküm ortaya konmamış olması halinde ilkeye aykırılık teşkil edeceği sonucunu doğuracaktır.

Ayrıca uluslararası hukukta, belirli bir örf ve adet kuralının ilk formüle edildiği tarihten itibaren uygulanmasına karşı çıkan bir devletin o kuralla bağlı olmadığı kabul edilmektedir³²⁷. Bu doktrine göre, ilgili kurala ilk andan itibaren itiraz eden devlete "ısrarlı itirazcı" (*persistent objector*) denir³²⁸. Belirtmek gerekir ki ısrarlı itirazcı devletin yeni bir normun ortaya çıkışı sırasında itiraz etmiş olması ve sonrasında da itiraz etmeye devam etmesi gerekir; sonradan itirazcı olmak mümkün değildir³²⁹. Bu yönüyle değerlendirildiğinde geri göndermeme ilkesinin örf ve adet hukuku kuralı olarak kabulü, ilkenin koruduğu hukuksal değerlerler olan temel bazı insan haklarının da dolaylı olarak ihlal edilebilmesi anlamına gelecektir.

Geri göndermeme ilkesinin, *jus cogens* bir ilke olarak kabul edilmesi durumunda ise yukarıdaki açıklamalardan farklı bir sonucun elde edilmesi mümkündür. *Jus cogens*, genel manada uluslararası hukukta emredici, kendisinin aksine bir düzenlemeye izin verilmeyecek normdur³³⁰. Burada belirleyici husus, aksine düzenleme yapılamamasıdır. Sonuçta bir ilkenin *jus cogens* olması durumunda aksine yorum yapılamayacağı gibi, ilkenin aksine herhangi bir düzenleme veya sözleşme de yapılamayacaktır ve bunun istisnası bulunmamaktadır; çünkü *jus cogens* kurallar, uluslararası hukuk kuralları içerisinde hiyerarşik bakımdan en üst sırada kabul edilmektedir³³¹.

Jus cogens kuralın tanımının açıkça yapıldığı 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53'üncü maddesinde bir antlaşmanın, imzalandığı tarihte genel uluslararası hukukun emredici bir kuralıyla çelişmesi halinde

³²⁷ Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, 72.

³²⁸ Maurice H. Mendelson, "The Formation of Customary International Law", içinde *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, c. 272, 1998, 227, https://doi.org/10.1163/1875-8096_pplrdc_A9789041112378_02.

³²⁹ Jean-Marie Henckaerts ve Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law. 1: Rules*, Repr. with corr (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2007), xlv.

³³⁰ Elif Başkaracaoğlu, "Uluslararası Hukukta 'Jus Cogens' (Emredici Kurallar)" (Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 36.

³³¹ Aytekin, *Geri Göndermeme İlkesi*, 57.

batıl olacağı hüküm altına alınmıştır³³². Devamında ise *jus cogens*'in devletlerin uluslararası topluluğu tarafından bir bütün olarak kabul edilen ve kendisinden hiçbir sapmaya müsaade edilmeyen bir normu olduğu düzenlenmiştir³³³.

Geri göndermeme ilkesinin, *jus cogens* bir kural olarak kabul edilebilmesi için, ilkenin kısıtladığı eylemlerin hiçbir istisnasının bulunmaması gerekir³³⁴. Bunun yanında geri göndermeme ilkesinin düzenlendiği 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde aynı maddenin ikinci fıkrasında bu ilkenin istisnaları hüküm altına alınmıştır³³⁵. Bu sebeple geri göndermeme ilkesinin emredici bir kural olmadığı yönünde görüşler mevcuttur³³⁶. Ancak bunun aksine Latin Amerika'da, geri göndermeme ilkesinin önemini yineleyen 1984 Cartagena Deklarasyonu, bu ilkenin, bir *jus cogens* kural olarak gözetilmesi gereken, mültecilerin uluslararası korunmasının mihenk taşı olduğunu vurgulamıştır³³⁷. Ayrıca geri göndermeme ilkesinin temel sebebi olan zulme uğrama tehdidi sonucunda ihlal edilmesi muhtemel haklar olarak yaşam hakkı, işkence, zalimane veya insanlık dışı muamele yasağı, toplu sınır dışı yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı gibi haklardan söz edilebilmektedir. Neticede tanımı ve tarihsel gelişimi gereği geri göndermeme ilkesinin *jus cogens* bir kural olarak kabul edilmesinde, özellikle de koruduğu hukuksal değerler olan yaşam hakkı ve işkence yasağı gibi hakların da bu niteliği haiz olması sebebiyle bir *beis* bulunmamaktadır. Nitekim BMMYK'nın daha önce anılan Uluslararası Koruma Notunda, geri göndermeme ilkesi, işkence ve

³³² “Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 1969” (1969), md. 53.

³³³ Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 1969, 53.

³³⁴ Uzun, “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, 52.

³³⁵ Bkz. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme, md. 32/2. “*Bununla beraber, bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkum olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez.*”

³³⁶ Bkz. Uzun, “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”.; Ayrıca geri göndermeme ilkesinin örf ve adet hukuku olduğu iddiasının temel savunucuları Lauterpacht ve Bethlehem de hususa ilişkin ayrıntılı görüşlerini yukarıda daha önce alıntılanan makalede açıklamışlardır. Makale için bkz. Lauterpacht ve Bethlehem, “Refugee protection in international law”.

³³⁷ “Mültecilere İlişkin Cartagena Deklarasyonu”, Mültecilere İlişkin Cartagena Deklarasyonu (1984), blm. III/5.

zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezanın mutlak yaşağının temel bir bileşeni/tamamlayıcısı olarak belirlenmiştir³³⁸.

Netice olarak bizce de *jus cogens* olarak kabul edilmesi gereken geri göndermeme ilkesinin bu niteliği, bireylerin söz konusu haklarının korunmasında devletlerin egemenlik yetkilerinin kullanımına bir sınırlama getirdiğinden ve bu bakımdan egemenlik yetkisine üstün kabul edileceğinden önemlidir. Kaldı ki ilkenin *jus cogens* olarak kabul edilmesi mahiyeti ve varoluş amacına da daha uygundur.

2. Geri Göndermeme İlkesi Bağlamında Geri İtmeler

Buraya kadar geri itme uygulamalarında her bir bireyin şahsi durumunun göz önüne alınması gerektiği halde bunun göz ardı edildiği, geri gönderilen kişilerin, gönderildikleri yerlerde haklarının ihlal edilip edilmeyeceği hususlarında devletlerin araştırma yükümlülüğüne aykırı davrandığı ve herhangi bir başvuru veya kayıt alınmadığı, bunun yanında özellikle de düzensiz göçmenlerin zulüm tehdidi altında olduklarının bilinen bir gerçek olduğu açıklanmış idi. Bir önceki başlıktaki bilgiler ışığında ise tüm bu eylemlerin ayrı ayrı geri göndermeme ilkesinin kapsamına aldığı birçok hususu ihlal ettiği anlaşılmaktadır. Geri itme ve geri göndermeme ilkesinin tanımları birlikte ele alındığında, geri itmelerin, tartışmasız bir şekilde geri göndermeme ilkesine aykırı olduğu söylenebilir.

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından yapılan 28/06/2019 tarihli toplantı sonrası yayımlanan belgede Avrupa Konseyi üye devletlerinin, göç akışlarını kontrol etmek ve yönetmek için çabalarının çoğunun sınırları korumaya odaklandığı, bu bağlamda, koruma gereksinimlerine ilişkin herhangi bir bireysel değerlendirme yapılmadan girişin reddedilmesi ve geri itmelerin, Avrupa sınırlarında ve daha iç kısımlarda üye devletlerin topraklarında belgelenmiş bir olgu haline geldiği, bu uygulamaların çok

³³⁸ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Uluslararası Koruma Hakkında Not (Note on International Protection), md. 16.

yaygın ve bazı ülkelerde sistematik hale gelmesi sebebiyle artık geri itmelerin arizi eylemlerden ibaret olmadığı, aksine ulusal politikaların bir parçası olduğu belirtilmiştir³³⁹. Yine aynı belgede geri itmelere bağlı en yüksek riskin geri gönderme, yani kişinin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne aykırı olarak zulüm görme tehlikesi yaşayacağı yere gönderilmesi olduğu ifade edilmiştir³⁴⁰. Bu kapsamda bakıldığında, genele yayılan geri göndermeme ilkesi ihlallerinin artık uluslararası düzeyde tartışıldığı söylenebilir³⁴¹. Anılan belgede Meclis, Avrupa Komisyonu'na ve üye devletlere insan haklarına uygun bir şekilde başvuruların kabulü; sığınma hakkının, işkence ve kötü muamele yasağının ve özellikle de geri göndermeme ilkesinin gözetilmesi hususunda bir dizi uyarıda bulunmuştur³⁴².

Geri itme, henüz yeni tanımlanabilen bir mefhum olması sebebiyle bu nitelendirme üzerinden geri göndermeme yasağına aykırı olduğuna ilişkin elimizde çok sayıda mahkeme kararı bulunmamaktadır. Buna karşın AİHM tarafından *S.S. ve Diğerleri v. Macaristan* davasının ayrıntıları tez açısından önemli olmakla özellikle incelenmeye değerdir.

Mezkur davada başvuru, bir anne, ikisi reşit olmayan beş çocuğu ve bir akrabalarıdır. Bu kişiler, Yemen'den Budapeşte'ye İstanbul üzerinden seyahat ederek gelmişlerdir³⁴³. Sınır kontrolünde sahte diplomatik seyahat belgeleri kullanmışlar, bu durumun fark edilmesi üzerine tutuklanmışlardır³⁴⁴. Aynı gün, başvuru, Macaristan'a girişleri reddedilmiş ve transit ülke olan Türkiye'ye geri gönderilmelerine karar verilmiştir³⁴⁵. Bunun üzerine havaalanında mevcut bir konaklama merkezine yerleştirilmiş ve buradayken gerçek pasaportları tespit edilmiştir. Başvuru bu sırada havaalanı polisinden bir memurla görüşerek savaş nedeniyle Yemen'den kaçtıklarını,

³³⁹ Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, "Avrupa Konseyi Üye Devletlerinde Geri İtme Politikaları ve Uygulamaları (28 Haziran 2019 Tarihli Meclis Tartışması (27. Oturum))", 28 Haziran 2019, md. 1.

³⁴⁰ Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, md. 1.

³⁴¹ Orijinal belgede *refoulement* ifadesi özellikle kullanılmaktadır. *Refoulement* geri göndermenin terim olarak karşılığıdır.

³⁴² Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, "Avrupa Konseyi Üye Devletlerinde Geri İtme Politikaları ve Uygulamaları", md. 12 vd.,

³⁴³ *S.S. ve Diğerleri v. Macaristan*, No. 56417/19, 44245/20 (AİHM 12 Ekim 2023).

³⁴⁴ *S.S. ve Diğerleri v. Macaristan* paragraf 5.

³⁴⁵ *S.S. ve Diğerleri v. Macaristan* paragraf 6.

bir başvurunun Down sendromlu olduğunu ve birinin de Yemen'de tedavi edilemeyecek sağlık sorunları olduğunu iletmışlerdir³⁴⁶. Bir başvuru hakkında, sahte diplomatik seyahat belgelerinin kullanımı ve insan kaçakçılığıyla ilgili suçları işlediğinden şüphelenildiği gerekçesiyle cezai kovuşturma başlatılmıştır³⁴⁷. Başvurucular bu arada sözlü ve yazılı olarak sığınma talebinde bulunduklarından, planlanan uçuşla Türkiye'ye geri gönderilmelerine ilişkin prosedür askıya alınmıştır³⁴⁸. Sonrasında Sırbistan sınırına götürülmeden önce, Havaalanı Polisi'nin kriminal departmanı memurları tarafından sorgulandıklarında sahte belgeler kullandıklarını kabul etmişler ve güvenli bir ülkeye ulaşabilmenin tek yolunun bu olduğunu açıklamışlardır³⁴⁹. Aynı gün başvuru Sırbistan sınırındaki tel örgülerde bulunan bir çıkış kapısına götürülmüş ve Macar bir polise teslim edilmişlerdir ve bu uygulama Macaristan Hükümeti'ne göre ulusal hukuka uygun olarak yürütülmüştür³⁵⁰.

Anılan kararda, geri itme bakımından daha önce yapılan tüm açıklamalarımızın klasik bir örneği görülmektedir. Sığınmacıların başvuru talepleri dikkate alınmamakta, buna karşın hukuka uygun olmayan koşullarda belirli yerlerde bekletilerek usulî güvencelere erişim hakkı verilmemekte ve akabinde başka bir ülkeye gönderilmektedir. AİHM de bu hususları benzer şekilde değerlendirmiştir. Buna göre, başvuru sahiplerinin seyahatleri için sahte belgeler kullandıkları ve bu belgelerle Macaristan'a girmeye çalıştıkları tartışmasız olsa da, bu durum yetkilileri 4 No.lu Protokol'ün 4. Maddesi (toplu sınır dışı yasağı) kapsamındaki yükümlülüklerinden muaf tutmayacaktır³⁵¹. Aynı yükümlülükler, sığınma hakkını kullanmak isteyen kişilere uygulanan muamelelerin ulusal veya uluslararası başkaca kurallara uygun olması halinde de geçerli olacaktır³⁵². Aksi durumda devletler, bazı hukuk kurallarına uygun davrandıkları iddiasıyla sığınma hakkını keyfi olarak ihlal

³⁴⁶ S.S. ve Diğerleri v. Macaristan paragraf 6.

³⁴⁷ S.S. ve Diğerleri v. Macaristan paragraf 7.

³⁴⁸ S.S. ve Diğerleri v. Macaristan paragraf 8.

³⁴⁹ S.S. ve Diğerleri v. Macaristan paragraf 8.

³⁵⁰ S.S. ve Diğerleri v. Macaristan paragraf 10.

³⁵¹ S.S. ve Diğerleri v. Macaristan paragraf 50.

³⁵² S.S. ve Diğerleri v. Macaristan paragraf 50.

edebileceklerdir³⁵³. Yine Mahkeme, uluslararası koruma talebiyle seyahat eden kişilerin sahte veya hileli belgeler kullanmaya başvurmak zorunda olabileceklerinin göz ardı edilemeyeceğini değerlendirmiştir³⁵⁴. Anılan sebeplerle Macaristan Hükümetinin geçerli bir sınır dışı kararı almamasını ve ulusal hukuka uygun görünse de başvuruçuların Sırbistan’a usulî güvencelere erişimleri sağlanmadan gönderilmelerini toplu sınır dışı yasağının ihlali olarak değerlendirmiştir³⁵⁵.

S.S. ve Diğerleri v. Macaristan kararı, geri itmenin tüm mahiyetini kapsayıcı bir örnektir. Bu yönüyle ihlal edildiği kabul edilen işkence ve kötü muamele yasağı ile toplu sınır dışı etme yasağı, sonraki bölümlerde incelenecektir. Geri göndermeme ilkesi bağlamında ise mahkemenin yerinde değerlendirmeleri açıklayıcıdır. Zira zulüm tehlikesi altında olduğunu tüm kanallardan şifahen ve yazılı olarak ifade eden sığınmacıların, bu husustaki bireysel durumları da dikkate alınarak değerlendirme yapılmaması, hususa ilişkin bir karar verilerek usulî güvencelerin işletilmemesi, buna karşın başka bir ülkeye gönderilmeleri geri göndermeme ilkesinin ihlali anlamına gelmektedir.

B. İşkence ve Kötü Muamele (*Torture and Ill Treatment*)

İHEB 5’inci maddesinde; “*Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayriinsani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz*” hükmü yer alır³⁵⁶. Benzer şekilde AİHS 3’üncü maddesinde; “*Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz*” hükmü yer almaktadır³⁵⁷. Yine Herkesin İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Korunmasına Dair Bildirge’nin 1’inci maddesinde; “*...işkence, bir kamu görevlisi tarafından veya onun kışkırtmasıyla bir kişiye, kendisinden veya üçüncü bir kişiden bilgi veya itiraf elde etmek, işlediği veya işlediğinden şüphelenilen bir eylemden dolayı cezalandırmak veya kendisini veya diğer kişileri korkutmak gibi amaçlarla kasten fiziksel veya ruhsal şiddetli acı veya ıstırap veren herhangi*

³⁵³ S.S. ve Diğerleri v. Macaristan paragraf 50.

³⁵⁴ S.S. ve Diğerleri v. Macaristan paragraf 50.

³⁵⁵ S.S. ve Diğerleri v. Macaristan paragraflar 51-52.

³⁵⁶ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, md. 5.

³⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, md. 3.

bir eylem anlamına gelir. Yalnızca Mahkumlara Muamelelere ilişkin yasal yaptırımlardan kaynaklanan, bu yaptırımların doğasında veya tesadüfi olarak ortaya çıkan acı veya ıstırapı içermez” şeklinde bir tanım yapılmıştır³⁵⁸. Son olarak BM İşkenceye Karşı Sözleşme’nin 1’inci maddesinde ise “...işkence terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraz elde etmek için veya ayırım gözetin herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatıyla uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ıstırap veren bir fiil anlamına gelir. Bu yalnızca müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ıstırapı içermez” denmiştir³⁵⁹. Görüldüğü üzere öncelikle birçok uluslararası metin işkenceyi ve beraberinde anılan bazı muamelatı aynı hukuki rejim içerisinde kabul etmektedir³⁶⁰.

İşkence ile birlikte anılan aşağılayıcı muamele, insanlık dışı muamele, aşağılayıcı ceza ve benzeri kavramların işkence olarak anılmaması, bu eylemlerin işkence düzeyine varmayan bir yoğunluk taşımasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda birlikte anılarak işkence yoğunluğuna varmayan eylemlerin de bu kategoride değerlendirilmesi ve hafifletilmesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır³⁶¹. İnsan hakları uygulayıcılarının pratikte işkence, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya ceza yasağını, *işkence ve kötü muamele yasağı* olarak kullandıkları sıkça görüldüğünden, Anayurt’un görüşüne paralel olarak doktrinde, işkence yoğunluğuna varmayan diğer eylemleri geniş anlamda³⁶² işkence olarak ifade etmek yerinde olacaktır³⁶³.

³⁵⁸ “Herkesin İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı Veya Onur Kırıcı Muamele Veya Cezaya Karşı Korunmasına Dair Bildirge”, 09 Aralık 1975, md. 1/1.

³⁵⁹ “İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî Veya Küçültücü Muamele Veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”, 36/46 BM İşkenceye Karşı Sözleşme (1984), md. 1/1.

³⁶⁰ Ömer Anayurt, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, sy 1 (2008): 423.

³⁶¹ Anayurt, 424.

³⁶² Gerçekten de uygulayıcılar -insan hakları avukatları- arasında yaygın olarak işkence yasağı ifadesinden çok işkence ve kötü muamele yasağı ifadesi kullanılmaktadır. Terim olarak işkence teriminden sonra beraberinde anılan tüm hususlar kötü muamele yasağı çatısı altında değerlendirilmek suretiyle kapsam içerisine dahil edilmektedir. Bir uygulayıcı olarak biz de bu şekilde kabul ediyor ve kavramı bu haliyle kullanıyoruz.

³⁶³ Anayurt, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı”, 424.

İşkence yasağı mutlak haklardan olup, hiçbir şart ve koşulda bu hakka müdahale edilmesi haklı gösterilemez³⁶⁴. Birçok uluslararası metinde koruma altına alınan işkence ve kötü muamele yasağının en etkin korunması AİHS 3'üncü maddesiyle sağlanmaktadır. Bu kapsamda, literatürde -işkence ve kötü muamele yasağı ifadesi gibi- 3'üncü madde dendiğinde bu hüküm anlaşılmaktadır. Ancak işkencenin, diğer kötü muamelelere nazaran daha ağır ve kategorik olarak farklı bir içeriğinin olduğunun, bu sebeple bizim kullanımımız kötü muamelelerin de işkence yasağı başlığı altında kabul edilmesi halinde bu iki ifade arasındaki farkların ve işkencenin ağırlığının unutulmaması gerekmektedir³⁶⁵.

İşkence ve kötü muamele yasağı, AİHM içtihatları vasıtasıyla üç ayrı yükümlülük getirmektedir. Bunlardan negatif yükümlülük, devletin işkenceden kaçınmasını ifade eder; pozitif yükümlülük, belirli şartlar altında ortaya çıkabilecek işkenceyi önleme yükümlülüğünü ifade eder ve usulî yükümlülükse şüphelenilen işkence durumunu etkin soruşturma yükümlülüğünü ifade eder³⁶⁶.

AİHS'nin işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya ilişkin 3'üncü maddesi demokratik toplumların en temel değerlerinden biri olup mutlak suretle yasak getirmektedir³⁶⁷. Ulusun hayatını tehdit eden olağanüstü bir durum söz konusu olduğunda bile, hiçbir istisna hükmü getirmez ve olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya almaya ilişkin 15'inci madde kapsamında dahi askıya alınamaz³⁶⁸. Bu anlamda işkence yasağı *jus cogens* nitelikte bir uluslararası hukuk normudur³⁶⁹.

İşkencenin ağırlığının göz ardı edilmemesi adına kavramsal olarak kötü muamele ile arasındaki farkların da incelenmesi gerekmektedir. Bu sebeple

³⁶⁴ İlke Göçmen, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Avrupa Birliği ve Türkiye Göç Hukuku*, Birinci baskı, Hukuk, no. 1461 (Ankara: Seçkin, 2015), 284.

³⁶⁵ Benzer görüş için bkz. Anayurt, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı", 425.

³⁶⁶ Anayurt, 425.

³⁶⁷ Semih Batur Kaya, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesine Göre İşkence Yasağı*, 1. bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 86.

³⁶⁸ Sanchez v. Birleşik Krallık, No. 22854/20 (AİHM 03 Kasım 2022), paragraf 78. Ayrıca bazı referans kararlar için bkz. Al Adsani v. Birleşik Krallık, No. 35763/97 (AİHM 21 Kasım 2001)., Selmouni v. Fransa, No. 25803/94 (AİHM 28 Temmuz 1999)., Shamayev ve Diğerleri v. Gürcistan ve Rusya, No. 36378/02 (AİHM 12 Nisan 2005).

³⁶⁹ Al Adsani v. Birleşik Krallık paragraflar 60-61.

bu iki kavramın çerçevesinin birbirlerinden ayrılarak açıklanması gerekmektedir. Bağlam içerisinde kötü muameleden kasıt, işkence dışında kalan diğer tüm muameleleri kapsar. Bu bakımdan insanlık dışı muamele ve cezalar, onur kırıcı eylemler, zalimane davranışlar ve cezalar bu kapsamda kabul edilecektir. Ayrıca bu ayrım, geri itmeler incelenirken yapılacak tespitler bakımından da önem arz edecektir.

1. İşkence ve Kötü Muamele Arasındaki Farklar

AİHM, kararlarında çoğunlukla asgari yoğunluk kuralına göre işkence veya kötü muamelenin belirli bir yoğunluğu aşmış olmasını aramakta, eğer bu sınır aşılmış ise işkence ve diğer kötü muameleleri birbirinden ayırmadan 3'üncü madde kapsamında değerlendirme yaparak bütüncül bir yaklaşım sergilemektedir³⁷⁰. Ancak bir muamelenin işkence olarak açıklanması gereklilik arz ediyorsa AİHM tarafından bu defa ayrıntılı açıklamalar getirilerek işkence ve kötü muamelenin farkları ortaya konmaktadır³⁷¹.

Avrupa Konseyi resmi internet sitesinde yayımlanan araç seti bölümünde de işkence ve kötü muamelenin tanımına yer verilmektedir: Buna göre işkence, AİHM tarafından; çok ciddi ve acımasızca cefaya neden olan kasıtlı insanlık dışı muamele olarak tanımlanmıştır³⁷². Acının derecesi, işkence ile insanlık dışı muamele arasındaki temel farktır ve bunun yanında kasıtlı olarak -söz gelimi bilgi almak veya kişiyi korkutmak için- yapılmalıdır³⁷³. İşkenceye örnek olarak cinsel saldırı, aileye ve yakınlarla zarar verme tehdidi, gözlerin bağlanması gibi eylemler verilebilir³⁷⁴. Bu anlamda acının yalnızca fiziksel değil, bunun yanında psikolojik de olabileceği görülmektedir.

İşkence ve zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele birbirinden ayırt edilmesi zor olabilecek kavramlardır. İşkence, insanlık dışı muamelenin ağır bir biçimidir, ancak iki kategori arasında nesnel bir ayrım unsuru yoktur³⁷⁵.

³⁷⁰ Anayurt, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı”, 431.

³⁷¹ Anayurt, 431.

³⁷² Anayurt, 426., “Some Definitions”, Toolkit, md. inhuman treatment, erişim 05 Ağustos 2023, <https://www.coe.int/en/web/echr-toolkit/definitions>.

³⁷³ “Some Definitions”, md. torture.

³⁷⁴ “Some Definitions”, md. torture.

³⁷⁵ “Uluslararası Kuruluşların Uygulama ve İçtihatları Işığında İşkencenin Yorumlanması” (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, t.y.), 6,

Söz konusu eylemler genellikle aynıdır ve yalnızca kötü muamelenin yoğunluk/ağırlık seviyesi -mağdurun savunmasızlık düzeyi de dikkate alınarak- değişebilir³⁷⁶. Mağdurun savunmasızlık düzeyi kötü muamelenin işkenceye varmasına sebep olacak yoğunluğun seviyesinin belirlenmesinde önemlidir. Söz gelimi Göç İdaresinde bir yabancıya uygulanan kötü muamelenin Geri Gönderme Merkezinde gözetim altında tutulan bir yabancıya uygulanan kötü muameleden farklı olduğu kabul edilmelidir. Bu durumda mağdurun savunmasızlık (*vulnerability*) düzeyi kötü muamelenin işkenceye dönmesine sebebiyet verebilecektir³⁷⁷.

İşkence ve kötü muamelenin var olup olmadığı tespit edilirken, şikayet konusu olayın/eylemin şiddetinin ne düzeyde olması gerektiğinin de önemli olduğunu belirtmekte fayda görmekteyiz. AİHM kararlarında da bir eylemin AİHS 3'üncü madde kapsamında değerlendirilebilmesi için belirli bir ağırlığa (*severity*) ulaşmış olması gerektiği değerlendirilmektedir³⁷⁸. Örneğin din değiştirerek Hristiyan olduğu için sığınma talebinin reddedilmesinin ülkesi İran'a gönderilmesiyle sonuçlanacağını ve bu durumda zulüm tehlikesi altında olacağını iddia eden başvurucunun zulüm tehlikesi gerekli ağırlığa ulaşmadığı için taleplerinin reddine karar verilmesini konu alan davada AİHM, istikrarlı olarak geçmişte de olduğu gibi benzer bir değerlendirme yaparak AİHS 3'üncü madde standartlarından bahsetmektedir: Bu standartlar, başvuranın iade edilmesi durumunda maruz bırakılacağını iddia ettiği kötü muamelenin, 3'üncü madde kapsamına girebilmesi için asgari düzeyde bir ağırlığa sahip olmasını şart koşmaktadır³⁷⁹. Mezkur “asgari düzey” yani muamelenin ağırlığı (*de minimis ilkesi*), eşyanın doğası gereği sübjektif olup bunun değerlendirmesi de kötü muamelenin -veya cezanın-

<https://www.ohchr.org/en/about-us/ohchrs-funding-and-budget/trust-funds/united-nations-voluntary-fund-victims-torture/documentation>.

³⁷⁶ “Uluslararası Kuruluşların Uygulama ve İçtihatları Işığında İşkencenin Yorumlanması”, 6.

³⁷⁷ Kaya, *İşkence Yasağı*, 105.

³⁷⁸ Gizem Dursun, *İşkence Yasağı ve İşkenceyi Etkili Bir Biçimde Soruşturma Yükümlülüğü*, 1. bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 27.

³⁷⁹ F.G. v. İsveç, No. 43611/11 (AİHM 23 Mart 2016). paragraf 122

bağlamı ve mahiyeti, infazın şekli ile metodu, süresi, maddi ve psikolojik etkisi gibi birçok etkene bağlıdır³⁸⁰.

Görüldüğü üzere, işkence ile diğer kötü muamelelerin birbirinden ayrılması her somut olay için ayrı bir değerlendirmeyi gerektirecek bir niteliğe sahiptir. Bu sebeple ayrımın içtihatlar vasıtasıyla yapılması gerekecektir. AİHM yorumuna göre işkencenin taşınması gereken temel nitelikler; fiziki ve ruhsal acının ağır olması, kastın bulunması, özel bir maksatla kamu görevlisince gerçekleştirilmesidir³⁸¹. Kaya'ya göre bu şekilde asgari yoğunluğu (*severity*) aşmasından sonra yoğunluğuna göre bunun bir kötü muamele veya işkence olduğu değerlendirmesini yapmak hatalıdır.³⁸² Bu bakımdan acı çekmenin şiddetine dayanan dikey bir değerlendirme kriterine değil de işkence ve kötü muamelenin yan yana duracağı yatay bir değerlendirme kriterine ihtiyaç vardır³⁸³. Bu bağlamda bir muameleyle ilişkin tespit edilecek ilk şey insanlık dışı olup olmadığı (*yani kanaatimizce de minimis kriterini sağlayıp sağlamadığı*), ikinci şey ise kötü muamelenin maksatlı olup olmadığıdır³⁸⁴. İnsanlık dışı bir muamelenin maksatlı bir şekilde icra edilmesi, artık işkence yasağının ihlal edildiği anlamına gelecektir. İşkencenin tespitinde biz de Kaya'ya katılıyor, “yatay model” esas alınarak işkencenin tespit edilmesinin daha adil olacağı kanaatini taşıyoruz.

2. Geri İtme ve İşkence ve Kötü Muamele Yasağı

Geri itme uygulamasının içinde barındırdığı gerek hukuki yardıma erişimin engellenmesi gerek sınırlara alınmayan kişilerin insani olmayan koşullarda geri itilerek ülkeler arasındaki kara sınırlarında ve deniz alanlarında bırakılması veya gerekse sınırlardan geçtiği halde geri itme için doğru zamanın beklenmesi için belirli bir süre yine insani olmayan koşullarda resmi niteliği bulunmayan yerlerde bekletilmesi gibi hususlar işkence ve kötü muamele yasağına aykırılık teşkil etmektedir. Bunun yanında kişilerin hukuki yardıma erişimlerinin engellenmesi başvurularının kabul edilmemesi

³⁸⁰ Mamatkulov ve Askarov v. Türkiye, No. 46827/99 - 46951/99 (AİHM 04 Şubat 2005) paragraf 70.

³⁸¹ Anayurt, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı”, 431.

³⁸² Kaya, *İşkence Yasağı*, 115.

³⁸³ Kaya, 115.

³⁸⁴ Kaya, 115.

anlamına gelmekte, geri göndermeme ilkesini ihlal edecek zulüm tehlikelerinin bulunması da bu geri itme uygulamasını işkence ve kötü muamele yasağına aykırı hale getirmektedir.

Tüm bu hususların AİHM içtihadında yer bulduğunu da ifade etmek gerekir. Bunlardan bazılarını açıklayacağımız bu başlığın ilk ve en önemli örneği *Hirsi Jamaa ve Diğerleri v. İtalya* davasıdır³⁸⁵. Bu davada başvuruçular, aralarında sığınmacılar ve diğerlerinin de bulunduğu yaklaşık 200 göçmenden oluşan bir grubun parçasıdır. Başvuruçular İtalya ile Libya arasındaki antlaşmaya istinaden İtalyan kolluğu tarafından Libya'ya botlarla geri itilmiş, herhangi bir şekilde başvurularının alınmasına izin verilmemiştir. AİHM İtalya'nın açık denizlerde kuvvet uyguladığı düzensiz göçmenlerin artık İtalyan yargı yetkisine girdiğini tespit etmiş İtalyan makamlarının, başvuruların geri döndüklerinde, zulüm tehlikesi altında olup olmayacaklarını değerlendirmek hususunda devletin sorumluluğuna vurgu yapmıştır³⁸⁶. Aynı zamanda başvuruçuların sığınma talebinde bulunamamış olmalarının İtalyan hükümetini bu yükümlülüğten muaf tutmayacağını da ifade etmiştir³⁸⁷. Bu bakımdan denizde geri itmeye maruz bırakılan başvuruçular açısından işkence yasağının ihlal edildiğine hükmedilmiştir.

Hirsi Jamaa kararında AİHM'in, çalışmalarına ve raporlarına sıkça atıfta bulunduğu Avrupa İşkenceyi ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezayı Önleme Komitesi (CPT) de 2023 yılında 32'nci olağan raporunu yayımlamıştır³⁸⁸. Hırvatistan, İtalya, Letonya, Hollanda, Polonya, Portekiz ve San Marino ülkelerini kapsayan raporun amacı, bu ülkelere periyodik ziyaretler gerçekleştirerek, çeşitli kurumlarda alıkonulan kişilere yönelik muamele ve alıkonulma koşullarını incelemek ve ilgili ülkelere yapılan önceki ziyaretler sonrasında Komite tarafından yapılan tavsiyelerin uygulanması için ilgili makamlar tarafından alınan tedbirleri gözden geçirmek olduğu ifade edilmiştir³⁸⁹. Bu anlamda geri itmelerin de meydana geldiği yerler olarak sınırlarda yapılan inceleme çalışmalarında işkence ve

³⁸⁵ Hirsi Jamaa ve Diğerleri v. İtalya.

³⁸⁶ Hirsi Jamaa ve Diğerleri v. İtalya paragraf 78.

³⁸⁷ Hirsi Jamaa ve Diğerleri v. İtalya paragraf 133.

³⁸⁸ "Avrupa İşkenceyi ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezayı Önleme Komitesi'nin 32. Genel Raporu" (Concil of Europe, 30 Mart 2023).

³⁸⁹ "CPT'nin 32. Genel Raporu", par. 2.

kötü muamele bağlamında geri itmelere ilişkin sadece 2022 yılı gözlem verilene dayanarak kapsamlı bilgilere yer verilmiştir. Rapora göre en güncel haliyle geri itmeler aşağıdaki muameleleri barındırmaktadır:

- Sığınmacılara geri itildikleri sırada polis veya sınır muhafızları, sahil güvenlik mensupları veya diğer kolluk görevlileri tarafından yumruk, tokat, cop, diğer sert cisimler veya standart olmayan cisimlerle (otomatik silahların namluları, tahta sopalar veya ağaç dalları gibi) şiddet uygulanması.
- Anılan görevlilerin kimliklerini gizlemek için kimlik etiketlerini ve polis amblemlerini çıkarmaları ve kar maskesi takmaları.
- Kişiler yerde yatarken vücutlarına yakın mesafeden ateş etmek, onları nehirlere itmek (bazen elleri hâlâ bağlıyken) kıyafetlerini ve ayakkabılarını çıkarmak ve onları yalınayak ve/veya iç çamaşırlarıyla ve hatta bazı durumlarda tamamen çıplak olarak sınır boyunca yürümeye zorlamak.
- Sığınmacıları tehdit etmek ve hatta kovalamak için ağız bağlanmamış köpekler kullanmak, mallarına el konulması/tahrip edilmesi ve uzun süre yiyecek ve sudan mahrum bırakmak.
 - Sığınmacıların vücutlarının çeşitli yerlerinde (cop darbeleriyle uyumlu olan) klasik "tramvay hattı" hematomları ve uzuvlarındaki tipik köpek ısırığı yaraları gibi tanınabilir tıbbi kanıtlar doğrudan belgelenmiştir.
 - Geri itme operasyonlarının, ilgili kişiler tarafından, örneğin ilgili polis karakollarında tutulan gayri resmi kayıt defterlerinde belirtilen zaman ve yerde yapıldığına dair destekleyici kanıtlar da bulunmuştur.
 - Bazı vakalarda, yeşil sınır bölgelerine ait görsel-işitsel kayıtların incelenmesi de kolluk kuvvetlerinin yabancı uyruklulara karşı aşırı güç kullandığını ve bu kişileri sınır çitlerinden hızla uzaklaştırdığını kanıtlayan unsurlar sunulmuştur.

- Yakalanan ve tutuklanan sığınmacıları geri itilmeden önce uygun olmayan koşullarda uzun süreli ve bazen gayri resmi olarak alıkoymak
- Çocuklu aileler, refakatsiz ve ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar ve hassas durumdaki diğer kişileri de insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele anlamına gelebilecek koşullarda tutmak.
- Sığınmacıları geri itme sırasında taşıdıkları polis minibüslerinin arkasına sıkışık şekilde girmeye zorlamak ve uzun süreler boyunca yiyecek ve sudan mahrum bırakarak tuvalete erişemedikleri güvenli olmayan kötü koşullarda tutmak³⁹⁰.

CPT'nin raporunda belirlenen yukarıda sayılan tüm muameleler hiç şüphesiz işkence ve kötü muamele yasağının bir bütün olarak ihlali anlamına gelmektedir. Bir devlet politikası olarak sınırlarda ve gözetim merkezlerinde uygulanan bu muamelelerin sistematik olduğu da aşikâr bir gerçek olduğundan burada uygulanan muamelelerin kümülatif olarak işkence düzeyine ulaştığı ve AİHS 3'üncü maddesini ihlal ettiği anlaşılmaktadır. Neticede sığınmacıların geri itilmeleri için sınırlara gelmeden önce, sınırlarda veya sınırları geçtikten sonra uygulanan muamelelerin hukuk dışı ve caydırıcı olmasının hedeflendiği, bu şekilde düzensiz göçle mücadelenin mümkün olacağı genel bir kabul olarak rapora konu ülkelerde yerleşmiş durumdadır. Zira CPT tarafından hazırlanan diğer yıllık raporlarda da yukarıda açıklananlardan pozitif yönde ayrılan gözlemler bulunmamaktadır³⁹¹.

Yine *D.A. ve Diğerleri v. Polonya* kararında, Suriyeli başvurusu Belarus-Polonya sınırlarında uluslararası koruma başvurusu yapmak istediklerini ifade etmelerine rağmen Polonya sınır koruma muhafızları bireysel olarak bu talepleri dikkate almamıştır³⁹². Yaptıkları birkaç ayrı uluslararası koruma başvuru denemesi sonuçsuz kalan başvurusu şikayet konusu ettiği davada AİHM'in işkence ve kötü muameleyle ilişkin görüşleri önem arz etmektedir.

³⁹⁰ "CPT'nin 32. Genel Raporu", par. 80 vd.

³⁹¹ "Yıllık Raporlar", Council of Europe, t.y., <https://www.coe.int/en/web/cpt/annual-reports>.

³⁹² *D.A. ve Diğerleri v. Polonya*, No. 51246/17 (AİHM 08 Temmuz 2021) paragraf 63.

AIHM başvuruçular tarafından öne sürölen zulüm görme tehlikesi iddiasının Belarus makamları tarafından ciddi bir şekilde inceleneneğine dair hiçbir garanti olmadığını ve Suriye'ye geri gönderilmelerinin AIHS'in 3'üncü maddesini ihlal edebileceğini iddia edebilecekleri konusunda ikna olduğunu belirtmiştir³⁹³. Bu iddiaların değeriendirilmesinin, AIHS'in 3. maddesi kapsamındaki usule ilişkin yükümlölüklerine uygun olarak hareket etmesi gereken Polonya makamları tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini, ayrıca, Polonya devletinin, özellikle iddialarının yetkili bir ulusal makam tarafından uygun bir şekilde incelenmesine kadar Polonya yargı yetkisi içinde kalmalarına izin vererek, başvuruçuların güvenliğini sağılamakla yükümlü olduğunu, 3'üncü maddede güvence altına alınan hakkın mutlak niteliğı dikkate alındığında, bu yükümlölüğün varlığının, başvuranların Polonya sınırını geçmelerine izin veren belgeler taşıyıp taşımadıklarına veya Polonya topraklarına başka gerekçelerle yasal olarak kabul edilip edilmediklerine bağılı olmadığını ifade etmiştir³⁹⁴.

Ayrıca AIHM, Schengen Sınırları Kanunu ve 2013/32/EU sayılı Direktif de dâhil olmak üzere AB hukuku hükümlerinin, 1951 Cenevre Sözleşmesi ile koruma altına alınan geri göndermeme ilkesini açıkça benimsediğini ve üye Devletlerden birinin topraklarına kabul edilmeden önce sınır kontrollerine tabi tutulan kişilere de uygulandığını belirtmiştir³⁹⁵. AIHM'in bu görüşü bağlamında anılan hükümler açıkça tüm sığınmacılara uluslararası koruma taleplerinin incelenebileceğı uygun prosedüre etkili erişim sağılamayı amaçlamaktadır ve ayrıca devleti, uluslararası koruma başvurusunda bulunan kişilerin başvurularının değeriendirilmesi sürecinde söz konusu devlette kalmalarına izin verilmesini sağılamakla yükümlü kılmaktadır³⁹⁶. Bu bağlamda AIHM, başvuruçuların, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye ve işkenceye maruz kalma riskine karşı kendilerini koruyacak etkili güvencelerden yararlanmadıkları kanaatinde olduğunu belirterek Polonya sınır kapısında bulundukları beş olayda, uluslararası koruma başvurularının incelenmesini içeren herhangi bir işlem başlatılmamış olmasının ve -

³⁹³ D.A. ve Diğerleri v. Polonya paragraf 64.

³⁹⁴ D.A. ve Diğerleri v. Polonya paragraf 64.

³⁹⁵ D.A. ve Diğerleri v. Polonya paragraf 66.

³⁹⁶ D.A. ve Diğerleri v. Polonya paragraf 66.

zincirleme geri gönderme riskine ilişkin iddialarına rağmen- bu olayların her birinde başvuruçuların Polonya sınırından Belarus'a geri gönderilmiş olmalarının, işkence ve kötü muamele yasağının ihlalini teşkil ettiğine karar vermiştir³⁹⁷.

İncelediğimiz mahkeme kararları ve raporların açıkça ortaya koyduğu gibi geri itme, uygulama sırasında işkence ve kötü muamele yasağı ihlal edilmeden vukuu bulması zor bir eylemdir. Gerek geri itme sırasında sığınmacıların maruz bırakıldığı muameleler, gerekse geri gönderilmeleri halinde zulüm tehdidi altında olma riskinin bulunması işkence ve kötü muamele yasağının ihlaline sebebiyet vermektedir. Netice olarak, *jus cogens* bir ilke olarak 3'üncü maddenin ihlali yalnızca icrai hareketle değil zulüm tehdidinin olmadığı hususunda garanti verilmesi gibi devletin pozitif yükümlülüğünü yerine getirmemesi şeklinde ihmali hareketle de mümkündür. Geri itmelerin kesin olarak işkence ve kötü muamele yasağının ihlalini oluşturduğu söylenemeyecek olsa da, genellikle ihlalin meydana geldiğini ifade etmek gerekir.

C. Toplu Sınır Dışı Etme (*Collective Expulsion*)

1. Teori ve Pratikte Toplu Sınır Dışı Etme

AB Temel Haklar Şartı'nın 19'uncu maddesinin 1'inci fıkrasında; "*Toplu sınır dışı etmeler yasaktır*" denmektedir³⁹⁸. Ayrıca Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin seyahat özgürlüğünü düzenleyen 12'nci maddesinde ve sınır dışı işlemlerinde usulî güvenceleri düzenleyen 13'üncü maddesinde toplu sınır dışı dolaylı olarak yasaklanmıştır³⁹⁹.

³⁹⁷ D.A. ve Diğerleri v. Polonya paragraf 70.

³⁹⁸ "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", 326 OJ C (2012), md. 19/1, http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj/eng.

³⁹⁹ United Nations (General Assembly), "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" (1966), md. 12-13.

AIHS'e ek 4 No'lu Protokol'ün 4'üncü maddesinde de; “*Yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasaktır*” hükmü yer almaktadır⁴⁰⁰. 4 No'lu Protokol'ün 4'üncü maddesi, yabancıların toplu olarak sınır dışı edilmesine karşı, iki yönlü bir içeriğe sahiptir. İlk olarak, her bir vakanın kişisel koşulları ayrı ayrı değerlendirilmeksizin yabancıların toplu olarak sınır dışı edilmesini yasaklamaktadır⁴⁰¹. İkinci olarak, her ne kadar usule ilişkin bazı formaliteler olsa da bir göç politikası olarak benimsenen toplu sınır dışı etme yasaklanmıştır⁴⁰². Belirtmek gerekir ki, yabancıların bulundukları ülkede kendi haklarında yapılan bireysel değerlendirme neticesinde verilen hukuka uygun sınır dışı etme kararları toplu sınır dışı yasağının kapsamı dışında kalmaktadır⁴⁰³.

AIHM içtihadına göre toplu sınır dışı; toplu haldeki yabancıların her birinin bireysel durumu makul ve objektif bir şekilde incelenmeksizin, bu yabancıları grup olarak bir ülkeyi terke zorlayan herhangi bir tedbir olarak anlaşılmaktadır⁴⁰⁴. Diğer bir ifadeyle toplu sınır dışı, gerekli ve yeterli inceleme yapılmaksızın yabancıların grup olarak ülkeyi terk etmeye mecbur bırakılmasıdır⁴⁰⁵. Bu haliyle uluslararası hukukta yasaklanmış, ilk olarak mezkur 4 No'lu Protokol'de hüküm altına alınmıştır. Bu yasağın amacı, yabancıların şahsi durumları incelenmeden devlet tarafından alınan tedbire karşı gerekçelerini öne sürebilme fırsatının tanınması ve bu fırsat tanınmadan geri gönderilmesinin engellenmesidir⁴⁰⁶. Dolayısıyla, toplu sınır dışı etme, bir

⁴⁰⁰ “İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme ile Bu Sözleşmeye Ek Birinci Protokol'de Tanımı Bulunan Hak ve Özgürlüklerden Başka Hak ve Özgürlükler Tanıyan Protokol No:4” (1963), md. 4.

⁴⁰¹ Juan Fernando Durán Alba, “Prohibition on the Collective Expulsion of Aliens (Article 4 of Protocol 4)”, içinde *Europe of Rights: A Compendium on the European Convention of Human Rights*, ed. Javier García Roca ve Pablo Santolaya (Brill | Nijhoff, 2012), 629, https://doi.org/10.1163/9789004219915_035.

⁴⁰² Alba, 629.

⁴⁰³ Sınır dışı etme, Göç Terimleri Sözlüğü'nde; “Devletin egemenlik hakkını kullanarak, vatandaş olmayan bir kişinin ülkeye girişini reddetmesi ya da ülkede kalma izninin sona ermesi sonucunda bu kişiyi menşe ülkesine ya da üçüncü bir ülkeye göndermesi” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Perrichoud ve Redpath-Cross, *Göç Terimleri Sözlüğü*, md. sınır dışı etme.

⁴⁰⁴ Sultani v. Fransa paragraf 81.

⁴⁰⁵ Perrichoud ve Redpath-Cross, *Göç Terimleri Sözlüğü*, md. Toplu sınır dışı (expulsion en masse).

⁴⁰⁶ “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 4 No.lu Protokol'ün 4. Maddesine İlişkin Rehber”, 30 Nisan 2020, 5.

grubun parçasını oluşturan bir bireye yetkili makamlar önünde sınır dışı edilmesine itiraz etme fırsatı verilmemişse gerçekleşmekte, bireye bu fırsatın verilmiş olması halinde, çok sayıda yabancı hakkında benzer kararların verilmiş olması toplu sınır dışı etme anlamı taşımamaktadır⁴⁰⁷.

Daha önce anılan *Hirsi Jamaa ve Diğerleri v. İtalya* kararında AİHM, önemli birçok hususun yanında toplu sınır dışı için de önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre AİHM devletlerin kendi göç politikalarını yaratmasını sorgulamaya açmamakta; ancak göç akınlarının idaresi/yönetilmesi ile ilgili sorunların devletleri AİHS kapsamındaki yükümlülüklerinden bağışık tutmayacağını, bu yönüyle hukuka aykırı önlemler alınamayacağını ifade etmektedir⁴⁰⁸.

Toplu sınır dışı etme hususunda yine AİHM tarafından verilen bir başka kararda davalı devlet İtalya'nın iki defa 4 No'lu Protokol'ü ihlal ettiğine hükmedilmiştir⁴⁰⁹. Anılan kararda dört başvurusunun 2007 ve 2008 yılları arasında Afganistan'dan Yunanistan'a, oradan da İtalya'ya geçmek istedikleri, İtalya'ya gitmek üzere bindikleri bir gemide sınır polisi tarafından yakalandıkları ve Yunanistan'a sınır dışı edildikleri olaylar dizisi birtakım hakların ihlaline sebebiyet verdiği gerekçesiyle dava edilmiştir. İtalya tarafından öne sürülen temel argüman, Dublin Tüzüğü'nce öngörülen sığınmacının ilk girişini yaptığı üye devletin sığınma başvurusunu inceleyeceği⁴¹⁰ yönünde olmuştur⁴¹¹. AİHM, devletlerin göç akınlarını idare etme ve AB üyeliğinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirme hususlarında egemenlik hakkına sahip olmalarının, ayrıca kitlesel göç akınlarıyla başa çıkmanın zorluklarının, AİHS ve Protokolleri'nin ihlal edilmesini haklı çıkarmayacağını belirterek bu argümanı reddetmiştir⁴¹². Netice olarak AİHM, başvurularda Yunanistan'a gönderilmeleri hususunda

⁴⁰⁷ Alibaks ve Diğerleri v. Hollanda, No. 14209/88 (AİHM 26 Ağustos 1988) paragraf 31.

⁴⁰⁸ Hirsi Jamaa ve Diğerleri v. İtalya paragraf 179.

⁴⁰⁹ Sharifi v. İtalya ve Yunanistan, No. 16643/09 (AİHM 21 Ekim 2014) paragraf 225.

⁴¹⁰ "Dublin Tüzüğü", 604/2013 (2013), md. 3/2, <http://data.europa.eu/eli/reg/2013/604/2013-06-29/eng>.

⁴¹¹ Sharifi v. İtalya ve Yunanistan paragraf 196.

⁴¹² Jaya Ramji-Nogales, "Prohibiting Collective Expulsion of Aliens at the European Court of Human Rights", *American Society of International Law*, 04 Ocak 2016, <https://www.asil.org/insights/volume/20/issue/1/prohibiting-collective-expulsion-aliens-european-court-human-rights>, Sharifi v. İtalya ve Yunanistan paragraf 224.

itiraz hakkı tanınmamasını, bazılarının kimlik bilgilerinin dahi kayıt altına alınmamasını toplu sınır dışı yasağının ihlali olarak değerlendirmiştir.⁴¹³ Bu bağlamda 4 No'lu Protokol'ün 4'üncü maddesinin iki defa ihlal edildiğine karar vermiştir. Birincisi İtalya'nın başvuru sahiplerini ayırım gözetmeden toplu olarak sınır dışı etmesi, ikincisi ise başvuru sahiplerine sığınma sürecine erişim hakkı tanınamaması(etkili başvuru hakkı ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı ile bağlantılı olarak)⁴¹⁴.

AİHM tarafından verilen, belirtilmesinde fayda gördüğümüz tartışmalı bir kararda ise Mahkeme, yine *Hirsi Jamaa* kararında verdiği hükmü teyit etmiştir⁴¹⁵. *N.D. ve N.T. v. İspanya* kararında, AİHM dairesinin İspanya'yı toplu sınır dışı yasağının ihlalinin sorumlu bulmasının ardından, dava Büyük Daire'ye havale edilerek 2020 tarihli mezkur karar verilmiştir. Büyük Daire, göçmenlere yönelik eylemlerin toplu sınır dışı etme teşkil ettiğini ve bireysel vakaların incelenmediğini değerlendirse de dava konusu olayda bu incelemelerin yapılmamasının göçmenlerin kişisel davranışlarından kaynaklandığını tespit etmiştir.⁴¹⁶ Netice olarak İspanya'nın usulî güvencelere erişim hususunda -sığınmacılar tarafından- aktif işbirliği yapılmaması sebebiyle toplu sınır dışı yasağından sorumlu tutulamayacağına hükmetmiştir⁴¹⁷. AİHM bir devletin, yasal giriş yollarına ve özellikle de sınır prosedürlerine erişimin varlığını kanıtlamak zorunda olduğunu ve mezkur davada bu şartların mevcut olduğunu değerlendirmiştir⁴¹⁸. Buna karşın sığınmacılar, mevcut olduğu değerlendirilen bu meşru giriş yollarını kullanmadıysa, devletin bundan sorumlu olup olmadığının ele alınması gerektiğini belirtmiştir⁴¹⁹.

Perišić ve Ostojić'e göre AİHM bu değerlendirmeleriyle N.D ve N.T kararında, odağını sığınmacılara garanti edilmesi gereken usulî güvenceler ve

⁴¹³ Sharifi v. İtalya ve Yunanistan paragraf 216.

⁴¹⁴ Ramji-Nogales, "Prohibiting Collective Expulsion of Aliens at the European Court of Human Rights".

⁴¹⁵ N.D. ve N.T. v. İspanya paragraf 90.

⁴¹⁶ N.D. ve N.T. v. İspanya (Büyük Daire), No. 8675/15, 8697/15 (AİHM Büyük Daire 13 Şubat 2020) paragraf 242.

⁴¹⁷ N.D. ve N.T. v. İspanya (Büyük Daire) paragraf 200.

⁴¹⁸ N.D. ve N.T. v. İspanya (Büyük Daire) paragraf 209.

⁴¹⁹ N.D. ve N.T. v. İspanya (Büyük Daire) paragraf 229.

koruma gibi hususlardan devletin sorumluluğuna kaydırmaktadır⁴²⁰. Sığınmacıları, kendilerine sunulan yasal kanalları kullanmamaları sebebiyle “suçlu” kabul etmiş ve onları AİHS’in korumasının kapsamı dışında bırakacak bir değerlendirme yapmıştır⁴²¹. Mahkeme bu “tehlikeli” değerlendirmesiyle emsal oluşturmuş, sığınmacıların belirli bir devlete girerken karşılaştıkları nesnel pratik zorlukları dikkate almamış, AİHS’in sığınmacılara sağladığı korumanın kapsamını daraltarak sırf İspanya’ya izinsiz girmeye çalışmak gibi idari bir kabahatin sığınmacıları AİHS kapsamı dışında bırakmasını mümkün kılmıştır⁴²².

Kararın etkisi *Frontex* Çalışma Grubu’nun daha önce de anılan bir raporunda yansımaları bulmuş, raporda Avrupa Komisyonu’na, karar ışığında, insanlar toplu olarak hareket ettiklerinde bireysel sığınma taleplerine erişimin ne zaman reddedilebileceği sorulmuştur⁴²³.

Toplu sınır dışı yasağı, genel olarak dört temel üzerinde şekillenir⁴²⁴: Aynı kaderi paylaşan bir grup mülteci⁴²⁵, bu kişileri sınır dışı etmek için ilgili ülke tarafından uygulanan *de facto* politika, sınır dışı kararları ve yabancıların tüm bunların yanında haklarında yapılan işlemlere karşı yasal süreç başlatmasının ve bir avukata erişmesinin zorluğu⁴²⁶.

Görüldüğü üzere bir politika olarak benimsenebilen toplu sınır dışı, uygulanması aşamasında gerek işkence ve kötü muamele yasağının, gerekse etkili başvuru hakkının ihlali de içerebilen kapsamlı bir bağlamdır. Nitekim hemen yukarıda açıklandığı gibi hem bir politika olarak, hem de münferit uygulamalar bakımından insan hakkı ihlali olarak kabul edilmektedir.

⁴²⁰ Perišić ve Ostojić, “Pushbacks of Migrants in the Mediterranean”, 603.

⁴²¹ Perišić ve Ostojić, 603.

⁴²² Perišić ve Ostojić, 603.

⁴²³ Keady-Tabbal ve Mann, “‘Pushbacks’ as Euphemism”.

⁴²⁴ Uzun, “Pushback of Refugees Under International Law”, 513.

⁴²⁵ Alıntılanan yazarın görüşünün bu yönde olması sebebiyle *refugee* kavramı mülteci olarak direkt çevrilmiştir. Ancak bütün saygımızla, hususa ilişkin görüşümüz bu kişilere sığınmacı denmesi gerektiği yönünde ilk bölümde açıklanmış idi. Bkz. sf.20

⁴²⁶ Uzun, “Pushback of Refugees Under International Law”, 513.

2. Geri İtmeler ve Toplu Sınır Dışı Etme Yasağı

Toplu sınır dışı etme, geri itme ile benzerlikler taşıyan bir uygulamadır. Hemen yukarıda anılan; kişilerin geri gönderilmesi ve usulî güvencelere/hukuki yardıma erişim hakkı özellikle bu benzerliğin temel noktasıdır denebilir. Uzun, geri itmelerle toplu sınır dışı etmeler arasında kurduğu bağı; AİHM’in toplu sınır dışı yasağına ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında, geri itme işlemi ile bireysel ve etkili prosedüre erişimin yokluğunun birleşimi şeklinde açıklamaktadır⁴²⁷. Geri itme işleminden kasıt bir mefhum olarak geri itme değil de fiziken geri itme eylemi ise bu çıkarımın doğru olduğu kabul edilebilir. Ancak unutulmamalıdır ki bireysel ve etkili prosedüre erişimin yokluğu; kavramsal olarak zaten geri itmenin mahiyeti dahilindedir.

AİHM’e göre toplu sınır dışının her bir yabancı için bireysel durumları yeterli değerlendirmeye alınmadan grup halinde ülkeyi terke zorlama şeklinde görünen tedbir olduğu ifade edilmişti. Geri itme ise yine aynı yöntemle, bu kez herhangi bir ilk değerlendirme dahi yapmaksızın kişilerin -genellikle kolluk gücüyle- ülke dışına çıkarılmasıdır. Temelde bağlam ve içerik bakımından birbiriyle ilişkili hatta bazen içkin iki ayrı konsept oldukları söylenebilir.

Geri itmenin doktrinde yeni ve gelişen bir kavram olması, toplu sınır dışı ile farklarının belirginleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. AİHM çeşitli kararlarında, AİHS’e Ek 4 No’lu Protokol’ün 4’üncü maddesine dayanarak geri itme uygulamalarını toplu sınır dışı etme olarak mahkum etmiştir⁴²⁸. Muhteva bakımından benzer içeriklere sahip olsalar da toplu sınır dışı yasağı, münferit bir olayda sınır dışı etmenin yalnızca bir kişiye uygulanması durumunda ortadan kalkacak, artık bu kişiye uygulanan sınır dışının hukuka aykırılığı AİHS’e Ek 4 No’lu protokol bağlamında değerlendirilemeyecektir. Bu durumda ilgili kişinin usulî güvencelere erişimi sağlanmadan sınır dışı

⁴²⁷ Uzun, 514.

⁴²⁸ European Parliament, “Pushbacks at the EU’s external borders”, 2. Čonka v. Belçika, No. 51564/99 (AİHM 05 Şubat 2022)., Becker v. Danimarka, No. 7011/75 (AİHM 03 Ekim 1975). Wiegandová v. Çek Cumhuriyeti, No. 51391/19 (AİHM 11 Ocak 2024).

edilmesinin/geri itilmesinin hukuka uygun bulunması mümkün olmayacağından, geri itme uygulamasının tartışılması söz konusu olacaktır.

Sonuç olarak geri itme, daha önce anılan geri göndermeme ilkesi, işkence ve kötü muamele yasağı gibi bazı hakların da ihlalinin içinde barındırabilen bir uygulamadır. Bunun yanında geri itme fiilinin kendisi, usulî güvencelere erişimle birleştiğinde ve birden fazla kişiye uygulandığında, toplu sınır dışı etme yasağının da ihlal edildiği söylenebilir. Ancak bireysel olarak sınırlara gelen veya toplu halde gelse dahi bireysel olarak işlemleri yapılan kişilerin geri itilmeleri, toplu sınır dışı uygulaması kapsamına girmeyecektir. Bunun yanında unutulmamalıdır ki, toplu sınır dışı yasağı bir hakkı, hukuki güvenceyi ifade ederken, geri itme ise bir uygulamanın adıdır.

Bir üst başlıkta ve daha önce III. Bölümde getirilen açıklamalardan, tüm toplu sınır dışı yasağı kapsamındaki uygulamaların aynı zamanda geri itme anlamına geldiği, ancak tüm geri itmelerin toplu sınır dışı anlamına gelmeyeceği, bu yönüyle geri itmenin daha geniş kapsamlı bir kavram olduğu söylenebilir.

D. Geri İtmelerin Çeşitli Haklar Bakımından Değerlendirilmesi

Bu aşamaya kadar yapılan tüm açıklamalarla birlikte dördüncü bölüm, geri itmenin insan hakları bakımından değerlendirmesine ayrılmıştır. Bu başlık altında ise en ilgili olduğunu değerlendirdiğimiz haklar haricinde geri itmenin uygulaması sırasında ve sonucunda ortaya çıkması mümkün ihlallere konu hakları ele alacağız. Hemen belirtelim ki, aşağıda incelenecek haklar bakımından örnek olarak gösterilecek bazı kararlar sınır dışı işlemleri bakımından yapılan değerlendirmelere ilişkindir. Geri itme ve sınır dışı birbirinden ayrı mefhumlar olsalar da, uygulanmaları sırasında devletlere yüklenen yükümlülüklerin benzerlikleri de aşağıda incelenecek haklar bakımından dikkat çekici olup kıyasen uygulanabileceği değerlendirilen örnekler verilmiştir.

1. Yaşam Hakkı

Yaşam hakkı, AİHS'in 2'inci maddesinde koruma altına alınmıştır⁴²⁹. Bu bakımdan mutlak bir hak olup, bu hakka müdahale edilmesinin hiçbir şekilde haklı gösterilmesi mümkün değildir⁴³⁰. Yaşam hakkının ihlal edilmemesi bir yana, korunması için de gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, AİHM içtihadında yaşam hakkının devlete yüklediği yükümlülüklerden bahsedilmektedir⁴³¹. Buna göre yaşam hakkı, idarenin kişilerin ölümüne sebep olmamasıyla birlikte vatandaşların ölümüne sebep olacak tüm etkenleri ortadan kaldırmak ve gerekli önlemleri almak hususunda kesin olarak yükümlüdür⁴³².

Literatürde devletin yaşam hakkına ilişkin yükümlülükleri üç ayrı yönüyle incelenmektedir⁴³³. Negatif yükümlülük, devleti temsil eden kişilerin insanları öldürmemesine ilişkin yükümlülüktür⁴³⁴. Yaşam hakkının ihlal edilmesinin önüne geçilmesi adına alınması gereken önlemler ise pozitif yükümlülükler kapsamındadır⁴³⁵. Bunlar haricinde devletin şüpheli ölümlere ilişkin etkili soruşturma yapması gerektiğine ilişkin yükümlülük ise usulî yükümlülük kapsamında kabul edilir⁴³⁶.

Yaşam hakkı, mutlak bir hak olması sebebiyle, devletin yükümlülüklerinin geniş yorumlanmasını gerektirmektedir. Bu bakımdan, örneğin hakkında sınır dışı kararı alınan bir kişinin, gönderildiği ülkede ölüm cezasına çarptırılması söz konusu olacaksa, bu idari işlemin yaşam hakkını ihlal ettiği kabul

⁴²⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, md. 2.

⁴³⁰ “1) Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.”

⁴³¹ İlke Göçmen, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Avrupa Birliği ve Türkiye Göç Hukuku*, Birinci baskı, Hukuk, no. 1461 (Ankara: Seçkin, 2015), 274.

⁴³² Paul ve Audrey Edwards v. Birleşik Krallık, No. 45401/05, 21525/10, 31566/09, 31569/09, 33926/08, 38417/09, 40046/08, 53793/08, 5918/06, 60323/09, 60347/08, 8609/06 (AİHM 14 Mart 2002), paragraf 54.

⁴³³ Öneriyıldız v. Türkiye, No. 27785/10 (AİHM 30 Kasım 2004), paragraf 71.

⁴³⁴ Elçin Aktan, “Türk Yabancılar Hukuku ve AİHM İçtihadı Doğrultusunda Geri Gönderme Yasası” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2019), 124.

⁴³⁵ Aytekin, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Geri Göndermeme İlkesi”, 275.

⁴³⁶ Aytekin, 275.

edilecektir⁴³⁷. Bu bakımdan, devletlerin yaşam hakkı bakımından sınır ötesi uygulanma yükümlülüğü bulunmaktadır⁴³⁸.

Geri itmenin uygulanmasında, devleti temsil eden görevlilerin müdahalesi söz konusu olmaktadır. Sınırlara gelen sığınmacılarla ilgili işletilmeyen usulî güvencelere erişim hakkı, bu uygulamanın ilk ayağını oluşturduğundan, yaşam hakkının ihlaline sebep olan bir uygulama özelinde devletin sorumluluğunun tartışmasız bir şekilde bulunduğu söylenebilir. İşte bu sebeple yaşam hakkının ihlaline ilişkin devletin negatif ve usulî yükümlülükleri önem taşımaktadır. Nitekim *Alhowais v. Macaristan* kararında AİHM'in bu hususlara ilişkin değerlendirmeleri bulunmaktadır⁴³⁹.

Mezkur davada Suriye vatandaşı olan başvuru, kardeşiyle birlikte yanlarında toplam sekiz kişi bulunduğu halde Sırbistan ve Macaristan arasında bulunan Tisza Nehri'ni botla geçmeye çalışmıştır⁴⁴⁰. Belirli bir noktada karaya çıkan başvuru Macaristan sınırında görevli polis memurları tarafından fark edilerek Sırbistan'a geri dönmeleri hususunda uyarılmıştır⁴⁴¹. Olay sonrası yapılan soruşturmada bu polislerin, sığınmacılara taş attıkları, biber gazı sıktıkları ve geri dönmeleri için kötü muamelede bulundukları da kayıt altına alınmıştır⁴⁴². Bunun üzerine korkarak geri dönmeye karar veren

⁴³⁷ Aytekin, 277.

⁴³⁸ Bader ve Kanbor v. İsveç, No. 7591/12 (AİHM 08 Kasım 2005), paragraf 42. ; S.R. v. İsveç, No. 21198/06, 22291/06, 22391/06, 23259/06, 23324/06 (AİHM 23 Nisan 2002).

⁴³⁹ Alhowais v. Macaristan, No. 59435/17 (AİHM 02 Şubat 2023), paragraf 66.

“Mahkeme, yaşam hakkına veya fiziksel bütünlüğe kasıtlı olmayan müdahalelerde dahi, 2. maddenin getirdiği usulî yükümlülüğün yerine getirilmesi için etkili bir cezai soruşturmanın gerekli olduğu istisnai durumların olabileceğini yineler. Bu tür koşullar, örneğin, bir kamu makamının bir muhakeme hatası veya dikkatsizliğin ötesine geçen davranışları nedeniyle bir yaşamın kaybedildiği veya riske atıldığı veya şüpheli koşullarda bir yaşamın kaybedildiği veya özel bir bireyin ilgili mevzuat kapsamındaki yasal görevlerini kasıtlı ve pervasızca ihmal ettiği iddiası nedeniyle mevcut olabilir. Mahkeme, Devlet görevlilerine veya organlarına atfedilebilecek ihmalin bir muhakeme hatası veya dikkatsizliğin ötesine geçtiğinin tespit edildiği durumlarda, söz konusu yetkililerin olası sonuçların tamamen farkında olarak ve kendilerine verilen yetkileri göz ardı ederek, tehlikeli bir faaliyetin doğasında bulunan riskleri önlemek için gerekli ve yeterli önlemleri almadıkları durumlarda, yaşamı tehlikeye atmaktan sorumlu olanların cezai bir suçla itham edilmemiş veya kovuşturulmamış olmasının, bireylerin kendi inisiyatifleriyle başvurabilecekleri diğer hukuk yollarına bakılmaksızın, 2. maddenin ihlal edildiği anlamına gelebileceğine karar vermiştir.” Ayrıca bkz. M.H. ve Diğerleri v. Hırvatistan, No. 15670/18, 43115/18 (AİHM 18 Kasım 2021), paragraf 135.

⁴⁴⁰ Alhowais v. Macaristan paragraf 5.

⁴⁴¹ Alhowais v. Macaristan paragraf 7.

⁴⁴² Alhowais v. Macaristan paragraf 67.

başvurucu, teknenin geri dönmüş olması sebebiyle yüzerek karşıya geçmeye çalışmış, karşıya geçtiğinde ise kardeşinin kaybolduğunu fark etmiştir⁴⁴³. Bu olaydan iki gün sonra başvurunun kardeşi suda ölü bulunmuştur⁴⁴⁴. Mahkeme, polis memurlarının muamelesinin yaşam hakkı bakımından yükümlülüklerin ihlali neticesinde başvurunun kardeşinin ölümüne yol açtığını, bu yönüyle ilgili polislerin cezai sorumluluklarının da bulunması gerektiğini değerlendirmiştir⁴⁴⁵. Bunun yanında devletin yabancıların girişini, ikametini ve sınır dışı edilmesini kontrol etme yetkisine sahip olduğunu ancak daha önce *Hirsi Jamaa ve Diğerleri v. İtalya* ile *N.D. ve N.T. v. İspanya* kararlarına atıfla, bu yetkinin AİHS ve Ek Protokoller kapsamındaki yükümlülüklerle uygun kullanılması gerektiğini vurgulamıştır⁴⁴⁶. Netice olarak Macar polislerin müdahalesinin devletin başvurucuya karşı yaşam hakkının getirdiği yükümlülüklerin ihlal edilmesine yol açtığını değerlendirerek yaşam hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir⁴⁴⁷.

Görüldüğü üzere, sığınmacıların ülke sınırlarına geldiklerinde usulî güvencelere erişimlerinin sağlanmasının önemi bu şekilde de ortaya çıkabilmektedir. Zira bu güvencelere erişimlerinin sağlanması halinde geri göndermeme ilkesi kapsamında olduklarının tespit edilmesiyle birlikte varsa zulüm tehlikesi iddiasının araştırılması gerekirken kötü muamele ile geri itilmeleri yaşam hakkının ihlaline de yol açabilmektedir.

2. Özgürlük ve Güvenlik Hakkı

AİHS'in 5'inci maddesinde, "*Herkes özgürlük ve güvenlik hakkında sahiptir*" hükmü yer almaktadır⁴⁴⁸. Maddenin devamında bu hakkın istisnaları açıklanmakta ve bu istisnaların da kanuna uygun bir şekilde icra edileceği düzenlenmektedir⁴⁴⁹. İstisnalarının da düzenlenmiş olması

⁴⁴³ Alhowais v. Macaristan paragraf 8.

⁴⁴⁴ Alhowais v. Macaristan paragraf 10.

⁴⁴⁵ Alhowais v. Macaristan paragraf 69.

⁴⁴⁶ Alhowais v. Macaristan paragraf 33.

⁴⁴⁷ Alhowais v. Macaristan paragraf 145.

⁴⁴⁸ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, md. 5.

⁴⁴⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, md. 5.

sebebiyle özgürlük ve güvenlik hakkı, sınırlı haklardan kabul edilmekte ve özgürlükten yoksun kalınması durumu belirli bir anlamda kabul edilir⁴⁵⁰.

Özgürlük ve güvenlik hakkının sınırlandırılabilmesi, özgürlükten yoksun kalınması durumunun “*yasaya uygun tutulma*” ile de kapsamı belirlenmiş bir sınırlandırmadır⁴⁵¹. Ayrıca AİHS 5’inci maddesi 1’inci fıkrasının devamında sayılan özgürlük ve güvenliğin kısıtlanabileceği hallere ilişkin istisnalar sayılarak tüketilmekte, yani bu haller dışında özgürlüğün kısıtlanmasına herhangi bir hukuki gerekçe sunulamayacaktır⁴⁵².

AİHM içtihadında, 5’inci maddede yer alan güvencelerin, bir demokraside bireylerin yetkililer tarafından keyfi olarak alıkonulmama hakkının güvence altına alınmasındaki temel önemine özellikle değinmiştir⁴⁵³. Bu nedenle Mahkeme içtihadında, özgürlükten yoksun bırakmanın sadece ulusal hukukun maddi ve usul kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmiş olması değil, aynı zamanda 5’inci maddenin amacına, yani bireyi keyfilikten korumaya da uygun olması gerektiğini de vurgulamıştır⁴⁵⁴. Mahkemece benimsenen bu yorumun temel sebebi, AİHS 5’inci maddesinin 1’inci

“1. Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz:

a) Kişinin, yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş mahkumiyet kararı sonrasında yasaya uygun olarak tutulması;

b) Kişinin, bir mahkeme tarafından yasaya uygun olarak verilen bir karara uymaması sebebiyle veya yasanın öngördüğü bir yükümlülüğün uygulanmasını sağlamak amacıyla yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması;

c) Kişinin bir suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin bulunduğu veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olma zorunluluğu kanaatini doğuran makul gerekçelerin varlığı halinde, yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve tutulması;

d) Bir küçüğün gözetim altında eğitimi için usulüne uygun olarak verilmiş bir karar gereği tutulması veya yetkili merci önüne çıkarılmak üzere yasaya uygun olarak tutulması;

e) Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla, hastalığı yayabilecek kişilerin, akıl hastalarının, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılarının veya serserilerin yasaya uygun olarak tutulması;

f) Kişinin, usulüne aykırı surette ülke topraklarına girmekten alıkonması veya hakkında derdest bir sınır dışı ya da iade işleminin olması nedeniyle yasaya uygun olarak yakalanması veya tutulması;”

⁴⁵⁰ AYTEKİN, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Geri Göndermeme İlkesi”, 350.

⁴⁵¹ AKTAN, “Türk Yabancılar Hukuku ve AİHM İçtihadı Doğrultusunda Geri Gönderme Yasağı”, 137.

⁴⁵² ALİ TANJU SARIGÜL, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde Kişiye Tanınan Özgürlük ve Güvenlik Hakkı*, Seçkin Hukuk 1272 (Ankara: Seçkin, 2013), 47.

⁴⁵³ EL-MASRI v. Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, No. 39630/09 (AHM 13 Aralık 2012), paragraf 230.

⁴⁵⁴ EL-MASRI v. Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti paragraf 230.

fıkrasının, bireysel özgürlüğün kısıtlanabileceğine ilişkin istisnaların dar yorumlanması gerektiğinin öne çıkarılmasıdır⁴⁵⁵.

Geri itme bakımından özgürlük ve güvenlik hakkının özellikle ülkeye bir şekilde giriş yapabilmiş sığınmacılar bakımından görülebileceği değerlendirilmektedir. Zira daha önce verilen örneklerden, sınırı geçen sığınmacıların geri itilmeleri için belirli bir süre bekletildikleri merkezler veya resmi olmayan yerler olduğundan bahsedilmişti⁴⁵⁶. Bu halde, geri itmenin tanımında yer alan usulî güvencelere erişim hakkının, özgürlük ve güvenlik hakkı bakımından, tutulmanın hukuki bir gerekçeye dayanmaması şeklinde görüldüğünü söyleyebiliriz. Neticede geri itmenin bu türü söz konusu olduğunda, sığınmacıların tutulmaları sırasında herhangi bir şekilde AİHS 5'inci maddesinin 2 ve devamı fıkralarında düzenlendiği üzere tutulan sığınmacılara neden tutulduklarının açıklanmaması, bu tutulmaya karşı itiraz hakkı tanınmaması ve makul süre içinde yargılanmamasını da kapsayacak şekilde özgürlük ve güvenlik hakkının ihlal edildiğini söylemek mümkündür.

3. Etkili Başvuru Hakkı

AİHS'in 13'üncü maddesinde etkili başvuru hakkı düzenlenmektedir. Buna göre;

*“Bu Sözleşme’de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.”*⁴⁵⁷

Maddenin amacına ilişkin *Klass ve Diğerleri v. Almanya* kararında AİHM tarafından yapılan değerlendirme şu şekildedir:

“13'üncü madde, AİHS'teki hak ve özgürlükleri "ihlal edilen" her bireyin, "ihlalin resmi sıfat taşıyan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olması" halinde dahi, ulusal bir makam önünde etkili bir hukuk yoluna sahip olacağını belirtmektedir. Bu hüküm, kelimesi kelimesine okunduğunda, bir kişinin yalnızca bir "ihlal" meydana gelmişse ulusal bir hukuk yoluna

⁴⁵⁵ El-Masri v. Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti paragraf 230.

⁴⁵⁶ Bkz. yuk. “Bazı Geri İtme Örnekleri”, sy 63.

⁴⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, md. 13.

başvurma hakkına sahip olduğunu söylüyor gibi görünmektedir. Ancak, bir kişi, ulusal bir makam nezdinde, bu yönde bir şikayette bulunmadıkça, bir "ihlal" olduğunu kanıtlayamaz. Sonuç olarak, etkili başvuru hakkının gerçekten ihlal edilmiş olması 13'üncü maddenin uygulanması için bir ön koşul olamaz. Mahkeme'ye göre, 13'üncü madde, bir hakkının ihlal edildiği düşünülen bir bireyin, hem iddiasının karara bağlanması hem de uygunsa telafi edilmesi için ulusal bir makam önünde bir hukuk yoluna sahip olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, 13'üncü madde, AİHS kapsamındaki hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini iddia eden herkese "ulusal bir makam önünde etkili bir hukuk yolu" garanti ettiği şeklinde yorumlanmalıdır."

Jabari v. Türkiye davasında, geri itme bakımından da kıyasen uygulanabilmesi bakımından AİHM tarafından önemli değerlendirmeler yapılmıştır. İlgili kararda başvuru İranlı evli bir adamla olan birlikteliği sebebiyle yargılamaya tabi tutulduğu İran'dan yasa dışı yollarla Türkiye'ye girmiştir⁴⁵⁸. Bilahare sahte pasaportla Kanada'dan Fransa'ya geçerken yakalanmış ve Türkiye'ye geri gönderilmiştir⁴⁵⁹. Türkiye'ye sahte pasaportla giriş yapması sebebiyle tutuklanmış ve pasaportuna incelenmek üzere el konulmuştur⁴⁶⁰. Sonrasında iltica başvurusunda bulundu ise de ilgili yönetmelikte giriş yapılmasından itibaren beş günlük süre içinde başvuru yapılması gerektiği bu sebeple başvurusunun reddedildiği bildirilmiştir⁴⁶¹. Geri gönderilmesi halinde işkence ve kötü muamele yasağının ve yaşam hakkının ihlal edileceği gerekçesiyle BMMYK tarafından başvurucuya mülteci statüsü verilmiştir⁴⁶². Başvurucu bundan sonra sınır dışı edilmesine ilişkin karara karşı dava açıtsa da yürütmenin durdurulması talebini, işlemin yürütülmesi halinde telafisi mümkün olmayan zararların doğmayacağı gerekçesiyle reddetmiş ve neticede davayı da reddetmiştir⁴⁶³. Bilahare, başvurusunun sonuçlanmasına kadar kendisine ikamet izni verildiği için sınır dışı edilemeyen başvuruçunun serbest bırakılmasına karar verilmiştir⁴⁶⁴.

⁴⁵⁸ Jabari v. Türkiye paragraf 13.

⁴⁵⁹ Jabari v. Türkiye paragraf 14.

⁴⁶⁰ Jabari v. Türkiye paragraf 15.

⁴⁶¹ Jabari v. Türkiye paragraf 16.

⁴⁶² Jabari v. Türkiye paragraf 18.

⁴⁶³ Jabari v. Türkiye paragraf 20.

⁴⁶⁴ Jabari v. Türkiye paragraf 26.

Jabari v. Türkiye davasında Mahkeme, yürütmenin durdurulması yönündeki talebin reddedilmesinin ve gerekçe üretmemesinin, etkili bir başvuru yolu olmadığını gösterdiğini değerlendirmiştir⁴⁶⁵. Ayrıca İran'a gönderilmesi halinde zulüm tehlikesi altında olacağı iddiasının ilgililerce yeterince araştırılmadığını ve buna ilişkin önlemlerin alınmadığını, kaldı ki BMMYK tarafından kendisine mülteci statüsü verilen kişinin iddialarının ciddiyetinin dahi etkili araştırma yapılmasını sağlayamadığını, bu yönüyle 13'üncü maddenin açıkça ihlal edildiğini hüküm altına almıştır⁴⁶⁶.

Etkili başvuru hakkına ilişkin olarak devlete yüklenen etkili araştırma yükümlülüğü, işkence ve kötü muamele yasağı iddiasına karşı devletin soruşturma yükümlülüğüyle bağlantılıdır⁴⁶⁷. Bu bakımdan, haklarının ihlal edildiğine ilişkin iddialarını öne süren kişilerin bu iddialarının etkili bir şekilde soruşturulması, örneğin AİHS 2 ve 3'üncü maddeler bakımından mevcutken, ayrıca 13'üncü madde ile yani etkili başvuru hakkı ile de güvence altına alınmaktadır.

Geri itme uygulaması, yukarıda anılan davaya konu sınır dışı etme kararı ile aynı mahiyete sahip olmasa da pratikte etkili başvuru hakkı bakımından aynı yükümlülükleri gerektirmektedir. Sınır dışı kararı olsun veya söz gelimi geri kabul gibi başkaca bir prosedür kapsamında olsun kişilerin geri gönderildikleri yerde zulüm görme tehlikesinin varlığı iddia edildi ise bu iddianın ciddiyetine ve gerçekliğine ilişkin devletin etkili araştırma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu aynı zamanda etkili başvuru hakkının sınır ötesi uygulamasının da bulunduğunu göstermektedir. Devletin yaptığı araştırma neticesinde zulüm tehlikesi iddiaları gerçekçi bulunmuyorsa bu değerlendirmeye ve karara ilişkin yabancıların etkili iç hukuk yollarına başvurmasının imkanları sağlanmalıdır. Geri itmeye gelince, uygulamada usulî güvencelerin engellenmesi ile uygulanabilen bu mefhumun doğrudan etkili başvuru hakkının da ihlaline konu olacağını söylemek mümkündür. Zira sığınmacıların geri itilmeleri sırasında kendilerine herhangi bir başvuru yolu

⁴⁶⁵ *Jabari v. Türkiye* paragraf 44.

⁴⁶⁶ *Jabari v. Türkiye* paragraflar 43-50.

⁴⁶⁷ M. Sezgin Tanrikulu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Etkili Başvuru Hakkı*, 1. bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012), 176.

bulunduğu anlatılmadığı gibi, bu yolların kullandırılması da söz konusu değildir.

Kişilerin sınır dışı edilmesinin, AİHS 2'inci veya 3'üncü maddesine aykırı bir muameleye maruz kalınacağına dair -tartışmalı dahi olsa- iddianın bulunması halinde, 13'üncü madde uyarınca da etkili bir şekilde araştırma yürütölmesi yükümlölüğünü doğuracaktır. Bu yükümlölük sınır dışı işlemini zorunlu olarak askıya alacak şekilde etkili bir iç hukuk yolunu içermelidir⁴⁶⁸. Aynı zamanda toplu sınır dışı yasağıyla da bağlantılı olarak etkili başvuru hakkının söz konusu olduğu ifade edilmelidir. AİHM tarafından, zulüm tehlikesi bulunduğuna ilişkin iddiayı öne sürerek sığınma hakkını kullanan yabancıların etkili bir hukuk yoluna erişimlerinin bulunmadığı durumlarda, 4 No.lu Protokolün 4'üncü maddesiyle bağlantılı olarak 13'üncü maddenin ihlal edildiğine dair kararları bulunmaktadır⁴⁶⁹.

⁴⁶⁸ M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan, No. 30696/09 (AİHM (BD) 21 Ocak 2011).

⁴⁶⁹ M.K. ve Diğerleri v. Polonya, No. 40503/17, 42902/17, 43643/17 (AİHM 23 Temmuz 2020), paragraflar 219-220.; D.A. ve Diğerleri v. Polonya paragraflar 89-90.; Sharifi v. İtalya ve Yunanistan paragraflar 240-243.;

SONUÇ

Zorunlu göç, dünyanın her yerinde karşılaşılabilecek gündelik sorunlardan biri haline geldiğinden, ülkelerin bu hususta politikalar üretmesiyle başlayan süreç artık politikaların bu gündelik sorun üzerinden şekillenmesi sonucuna varmıştır. Bu sebeple bugün var olan *Avrupa Kalesi*'nin en temel gündem konularından biri de göç vakıasıdır.

Tarihsel olarak göç alma ve verme hususunda çok hareketli bir kıta olan Avrupa, bugün gelişmiş dünyayı ve refahı temsil ettiğinden, göç almaya on yıllardır devam etmekte, bu yükü taşıyamayacağı da açıkça görülmektedir. Bu sebeptir ki alınan önlemlerin birçok hak ve özgürlüğü sınırlar düzeye gelmiş olması dünya kamuoyunu meşgul etmeye devam etmektedir. Önlem olarak görülse de başka bir pencereden birçok değişik nitelendirmeye açıklanabilecek bu politikalardan bir tanesi de *push-back*, yani geri itmedir.

Geri itmelerin açıklanması ve hukuka uygunluğunun değerlendirilebilmesi adına, doktrinde görüş birliği olmayan kavramların açıklanması gerekir. Bu bağlamda mülteci kavramı, ifadesini 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde bulan anlamıyla sığınmacı kavramını karşılamamaktadır. Mülteci (*refugee*) ve sığınmacı (*asylum-seeker*) kavramının birlikte ve aynı anlamda kullanılması hatalıdır. Direkt çeviri ile *asylum*, sığınma anlamına gelmekte, *seeker* ise arayıcı/arayan anlamına gelmektedir. Bu durumda sığınmayı arayan kişiyi karşılamak üzere *asylum-seeker* denmesi, kelimenin kapsamı ve muhtevası hakkında fikir verir. En basit anlatımla, sığınmayı, ilticayı, uluslararası korumayı arayan kişinin bir “koruma” arayışı içinde olduğu ve aslen zorunlu olarak göç ettiğinden veya menşe ülkesine dönemediğinden geri göndermeme ilkesinin koruması altında olduğu, aradığı korumanın hukuki niteliğine bakmadan çatı bir kavram olarak “sığınma” istediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple yalnızca mülteci statüsüne değil de herhangi bir statüye başvurmuş olan herkesin sığınmacı olarak nitelendirilmesi, kavramın ruhuna uygun düşmektedir. Sonuçta göçmen kişi, yola çıktığında düzenli veya düzensiz göçmendir. Sığınma başvurusu yapmak istediğinin anlaşıldığı ilk anda ise sığınmacıdır.

Devletler, egemenlik yetkisinin bir yansıması olarak sınırlarında girişlerin ve çıkışların kontrollerini elde tutabilmek adına bazı önlemler alabilirler. Nitekim AB'nin sınırları da bu yetkiye dayanarak çok kapsamlı bir şekilde korunmaya devam edilmektedir. Maastricht Antlaşmasıyla inşa edilen üç sütunun önem sırasına göre üçüncü sütununda Adalet ve İçişleri düzenlenmiş, göç meselesi de bu kapsamda ele alınarak üye devletlerin inisiyatifine bırakılmıştır. Ancak daha sonra imzalanan Amsterdam Antlaşması ile göç meselesi birinci topluluk sütununa alınmıştır. Buradaki değişikliğin önemi, artık göç hususunda karar alıcı birimin üye devletler olmasının önüne geçilerek AB'ye doğrudan düzenleme yetkisi tanınmasıdır. Yıllara yayılan bu süreç içerisinde düzensiz göçle mücadele başlığı altında birçok başka adım atılmış, bilgi havuzları, sınır izleme teknolojileri, ajanslar ve uluslararası antlaşmalar ikame edilmiştir.

AB'nin, tarihsel süreçte şekillenen politikalarının tezimiz bakımından en önemli unsurlarından biri *Frontex*'tir. İlk aşamada Yunanistan-Türkiye sınırlarında çalışması planlanan *Frontex* günümüzde tüm AB sınırlarının politika belirleyicisi ve uygulayıcısı konumuna gelmiştir. Gerek kendi hazır birlikleri ile gerekse sınır ülkelerinin kolluk birimleriyle karada ve denizde birçok operasyona imza atan *Frontex*, son yılların geri itme politikalarının kilit süjelerinden biri haline gelmiştir. Örneğin Yunanistan sınırlarında uygulanan geri itmelerin gözetimi ve koordinasyonu görevini yürüttüğü birçok olayda, daha önce bahsettiğimiz somut vakaların yaşanmasına, geri itme mağduru sığınmacıların denizlerde kaybolmasına, hatta ölümüne sebep olan kolluk kuvvetlerinin işkence ve kötü muamele yasağını açıkça ihlal eden uygulamalarını dünya kamuoyundan gizlemiştir.

Frontex, yalnızca bu yönüyle değil, aktif olarak geri itme uygulamalarına katılmasıyla da bilinmektedir. Yine AB sınırlarına gelen sığınmacıların motorları çalışmaz duruma getirilen botlarla açık denizlere sürülmesi ve geri dönmeleri için gemilerle uzaktan izlemeler yapılması da kamuoyunda büyük yankı uyandıran uygulamalarından sadece bir türdür.

AB'nin düzensiz göçle mücadelesinin araçlarından biri diğeri de geri kabul antlaşmalarıdır. Geri kabul antlaşmaları, imzacı devletler arasında, antlaşmada mevcut şartları taşıyan yabancıların geri kabulünü konu alan

antlaşma türüdür. Buna göre şartları taşıyan göçmenlerin menşe ülkesine iadesi söz konusu olmakta, bu sayede karşılıklı olarak ülkelerin, birbirlerinin göçmen yükünden etkilenmemesi amaçlanmaktadır. Ne var ki AB ile geri kabul antlaşması imzalayan ülkelerin Avrupa yönünden gelen sığınmacı akınlarına günümüzde maruz kalmaması, bu antlaşmaların zorunlu olarak mahiyet değişikliğine uğramasına, aslında tek taraflı yükümlülük getiren bir hal almasına sebep olmuştur.

Yukarıda anılan tüm “önlem” adı verilen düzenleme ve uygulamaların neticesinde, geri itme olgusuyla karşı karşıya kalan yüzbinlerce göçmen bulunmaktadır. Özellikle de AB sınırlarında *Frontex*’in koordinasyonunda yürütülen gözlem ve önleme çalışmalarında bunların vukuu bulunduğunu söylemek mümkündür. Peki, geri itme nedir ve neden bir önlem olarak görülmektedir?

Teorik olarak geldiği yerde zulüm görme tehlikesi bulunduğunu -yalnızca söz ile ifade etmiş, herhangi bir delil sunmamış olsa dahi- iddia eden kişi, geri göndermeme ilkesinin koruması altında usulî güvencelere erişim sağlayabilecektir. Zira zulüm görme tehlikesi, hak ihlalini gündeme getirecektir ki, bu hakların dünyaya açıklandığı yer olan Avrupa’da bunun dikkate alınmaması düşünülemez niteliktedir. Ne var ki vakıa böyle değildir. Her şeyden evvel düzensiz göç ile “mücadele” AB’nin önem verdiği temel konulardan biridir. Neticede, sınırlarına gelen düzensiz göçmenler fiilen geldikleri yere doğru geri itilmekte; eğer denizde iseler profesyonel bir birlik ile izlenerek açık denizlere geri gönderilmekte, sınıra geldi iseler yakıtı olmayan veya motoru bozuk bir bota, kayığa veya tekneye bindirilip bu şekilde açık denizlere sürülmekte, sınırı geçti iseler hiçbir kayıt ve prosedür işletilmeden sınır dışına itilmektedir. Elbette bu süreç göçmenlerin iradesi ve isteği dışındadır.

Usulî güvencelere erişimlerinin engellenerek sınırlardan geri itilen göçmenlerin maruz kaldığı bu eyleme *pushback*, yani geri itme denmektedir. Ancak bu eylem doktrinde tanımlanmamış, hukuki bir mahiyete kavuşturulmamıştır. Tezde tanımı yapılan geri itme; bir ülke sınırına gelen sığınmacıların usulî güvencelere erişimleri engellenerek ülke sınırlarından girmelerinin engellenmesi, sınırı geçmiş olan sığınmacıların ise sınır dışına

ıkarılması ve geldikleri yöne doğru geri itilmesi şeklinde görülen politikalar ve uygulamalardır.

Geri itmenin yanında ve uygulaması sırasında birçok başka niteliğinin de gündeme gelmesi söz konusudur. Örneğin, bir denizde geri itme uygulamasında, kişilerin bot veya tekne gibi küçük bir deniz aracıyla geldiklerini düşünelim. Öncelikle bu kişilerin denizlerde tespit edilmesi halinde -ki uygulamada bu görevi *Frontex* yerine getirir- hızlıca müdahale ekipleri devreye girerek karasularında bu bot veya tekneye müdahale ederek geri dönmeleri yönünde uyarıda bulunur. Bu uyarılar genellikle silah ile ateş ederek veya taciz edici -alabora olma riski taşıyan- tehlikeli hamlelerle yapılır. Bu halde sığınmacıların geri itilmesi, denizde alabora olmaları veya geri döndüklerinde zulüm görme ihtimallerini gündeme getirecektir. Bu hususun açıkça bilinmesine rağmen geri itmenin uygulanması da işkence ve kötü muamele yasağının ihlali anlamını taşımaktadır. Bunların yanında geri itme, birden fazla kişiye uygulanıyorsa toplu sınır dışı yasağının da ihlal edildiği anlaşılacaktır. Bu halde geri gönderilmesi mümkün olmaması gereken kişilerin geri itilmelerinin, geri göndermeme ilkesinin de ihlali anlamına geleceği açıktır.

Hemen belirtelim ki tüm bu ihlallerin varlığına işaret edebilmek için geri itilen sığınmacıların, sığınma taleplerini ne sürmüş olmasına gerek yoktur. Zira hiçbir insan uzun deniz yolculuklarına uygun olmayan bir araçla herhangi bir yere doğru yolculuk yapmayacağından, burada bir sığınma arayışı olduğu karine olarak var kabul edilebilir. Geri itme uygulaması, hukuka uygun olsaydı dahi, sınırlara gelen kişilerin, usul güvencelere erişebildiğinin devlet tarafından kanıtlanamaması, uygulamayı hukuka uygun olmaktan ıkaraktır.

Sonuçta geri itme, tüm bu hak ihlallerini bir şekilde içinde barındıran, bazı AİHM kararlarına da konu olmuş bir uygulamadır. Her durum için ayrı değerlendirme yapmak gerekmele birlikte işkence ve kötü muamele yasağı, toplu sınır dışı yasağı ve benzeri birçok insan hakkının da ihlali anlamına gelmektedir. Bu sebeple neredeyse hayatın olağan akışına inmiş olan geri itmelerin tamamen ortadan kalkması gerekir. Bunun için öncelikle bu kavramın doktrinde üzerinde durulmalı, mahiyeti üzerine tartışmalar

yürütülmeli ve bu suretle uluslararası düzeyde tartışmaya açılmalıdır. Netice olarak birçok hak ihlaline yol açan bu uygulamanın özel olarak düzenlemeler getirilerek yasaklanması gerekmektedir. Geri göndermeme ilkesi gibi, emredici bir geri itmeme ilkesinden de söz edilebilen bir doktrinin, insan haklarının gerçekten ciddiye alındığı bir dünya meydana getirmesi daha mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

- 11 No'lu Protokol ile Değişik İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye Ek 7 No'lu Protokol (1984).
- “70. Yılında 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi”. İstanbul: Göç Araştırmaları Derneği, Aralık 2021.
- 1990 Dublin Sözleşmesi, Dublin Sözleşmesi § (1990).
- Abdurrahman, Sebahattin. “Yunanistan’ın Mültecilere ve Sığınmacılara Yönelik Sınır ve Koruma Politikaları”. İçinde *Türkiye’nin Komşu Ülkelerle Göç Ve Sınır Politikaları*, editör Nuri Korkmaz ve Zuhâl Karakoç Dora, 1. bs, 175-93. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
- Acer, Yücel, ve İbrahim Kaya. *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*. 13. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Açıklanmayan görüşmeci. “Detained for 18 hours and pushed back via the evros river: “I thought we were going to die because we were hungry and so thirsty”. Röportaj yapan BVMN. Palea Sagini-Karakasım arası, 10 Mayıs 2022. <https://www.borderviolence.eu/violence-reports/may-10-2022-2200-palea-sagini-gr-to-karakasim-tr/>.
- . The greek police officers proceeded to whip, beat and kick the transit group. Röportaj yapan BVMN. Evros River, 2022 96M.S. <https://www.borderviolence.eu/violence-reports/september-7-2022-0000-evros-river-crossing/>.
- . Violent Pushback Of 100 People, Including Women And Minors. Röportaj yapan BVMN. Rigio (Greece), 17 Mayıs 2022. <https://www.borderviolence.eu/violence-reports/may-17-2022-1800-rigio-greece-to-saclimusellim-turkey/>.
- . “You know the procedure, they take all of your clothes off and they search all of your body...doesn’t matter if you agree...”. Röportaj yapan BVMN. Orestiada, 29 Mayıs 2022. <https://www.borderviolence.eu/violence-reports/may-29-2022-1030-orestiada/>.
- Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorisation, OJ L § (2013). http://data.europa.eu/eli/agree_international/2014/252/oj/eng.
- Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorisation. (2014).
- Akalın, Şükrü Halûk, Recep Toparlı, Mustafa Argunşah, Nurettin Demir, ve Nevzat Gözaydın, ed. *Türkçe Sözlük*. 11. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Akçadağ, Emine. “Yasadışı Göç ve Türkiye”. İstanbul: Bilgesam, 2012.
- Akçay, Ekrem Yaşar, Çiğdem Argun, ve Elvettin Akman. “AB’nin Tarihsel Gelişimi ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 3, sy 4 (Ağustos 2016): 117-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vizyoner/issue/23017/246133>.
- Akdoğan, Muzaffer. “Avrupa Birliği’nin Sınırlarına Dayanan Mülteci Krizi ve Yönetimi”. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi* 1, sy 1 (Kasım 2018): 48-75. <https://dergipark.org.tr/en/pub/uid/issue/40268/480324>.

- Akıncı, Buket, Ahmet Nergiz, ve Ercan Gedik. “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”. *Göç Araştırmaları Dergisi*, sy 2 (01 Temmuz 2015): 58-83.
- Akcaraca Köse, Melike. *Güvensizlik Sarmalında Ab Göç Politikalarına Uyum*. 1. bs. İstanbul: Derin Yayıncılık, 2014.
- Akman, Macit. *İnsan hakları Avrupa sözleşmesi'nin geri göndermeme ilkesi bağlamında mültecilere uygulanabilirliği*. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, 2019.
- Aktan, Elçin. “Türk Yabancılar Hukuku ve AİHM İçtihadı Doğrultusunda Geri Gönderme Yasağı”. Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2019.
- Al Adsani v. Birleşik Krallık, No. 35763/97 (AİHM 21 Kasım 2001).
- Alarm Phone. “Escalating Violence in the Aegean Sea”. Haber, 04 Mart 2020. <https://alarmphone.org/en/2020/03/04/escalating-violence-in-the-aegean-sea/>.
- Alba, Juan Fernando Durán. “Prohibition on the Collective Expulsion of Aliens (Article 4 of Protocol 4)”. İçinde *Europe of Rights: A Compendium on the European Convention of Human Rights*, editör Javier García Roca ve Pablo Santolaya, 629-33. Brill | Nijhoff, 2012. https://doi.org/10.1163/9789004219915_035.
- Alhowais v. Macaristan, No. 59435/17 (AİHM 02 Şubat 2023).
- Alibaks ve Diğerleri v. Hollanda, No. 14209/88 (AİHM 26 Ağustos 1988).
- Alioğlu Çakmak, Gizem. “Avrupalılaşmasının Aşıl Tendonu: Göç Politikaları ve Yunanistan Örneği”. *Mukaddime* 9, sy Özel Sayı 1 (29 Aralık 2018). <https://doi.org/10.19059/mukaddime.476661>.
- Anayurt, Ömer. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Kavramı”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12, sy 1 (2008): 421-60.
- Arıner, Hakkı Onur, ve Hasan Canpolat. “Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Değişimi”. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Haziran 2012.
- Asar, Aydoğan. *Yabancılar Hukuku*. 7. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- . *Yabancılar Hukuku (Temel Konular)*. 8. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023.
- Asar, Aydoğan, ve İbrahim Murat Ögdü. *Yabancılar Hukukunda Geri Kabul*. 1. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Atasü Topçuoğlu, Reyhan. “Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama”. *İnsan Hakları Yıllığı* 34 (2016): 1-20.
- Avrupa Birliği Antlaşması, C 325/5 § (1992).
- Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi, 326 OJ C § (2012). http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj/eng.
- Avrupa Birliği Üye Devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliğinin Yönetimi için bir Avrupa Ajansının kurulmasına ilişkin Konsey Tüzüğü, Council Regulation (EC) No 2007/2004 § (2004).
- Avrupa Birliği Üye Devletlerinin Dış Sınırlarında Operasyonel İşbirliğinin Yönetimi için bir Avrupa Ajansının kurulmasına ilişkin Konsey Tüzüğü, 2007/2004/EC § (2004). <http://data.europa.eu/eli/reg/2004/2007/oj/eng>.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1954).

- “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek 4 No.lu Protokol’ün 4. Maddesine İlişkin Rehber”, 30 Nisan 2020.
- “Avrupa İşkenceyi ve İnsanlık Dışı Veya Onur Kırıcı Muamele Veya Cezayı Önleme Komitesi’nin 32. Genel Raporu”. Concil of Europe, 30 Mart 2023.
- Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi. “Avrupa Konseyi Üye Devletlerinde Geri İtme Politikaları ve Uygulamaları (28 Haziran 2019 Tarihli Meclis Tartışması (27. Oturum))”, 28 Haziran 2019.
- Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü’nü tadil eden Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği hakkında Avrupa Parlamentosu Konsey Tüzüğü, 2016/1624 § (2016).
- Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, (EU) 2019/1896 § (2019). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R1896&qid=1704738151835>.
- Avrupa Tek Senedi, L 169/1. § (1986). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT>.
- Aykaç, Mustafa. “Avrupa Birliği Göç Politikalarının Gelişimi: Misafir İşçi Kabulünden Sığınmacı Akınına”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sy 70 (2016): 1-29.
- Aytekin, Didem. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Geri Göndermeme İlkesi”. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- . *Geri Göndermeme İlkesi*. 1. bs. Ankara: Adalet Yayınevi, 2021.
- Bader ve Kanbor v. İsveç, No. 7591/12 (AİHM 08 Kasım 2005).
- Balkan Insight. “PRAB Report Identifies 6,000 Illegal Pushbacks From Balkans”, 17 Aralık 2021. <https://balkaninsight.com/2021/12/17/prab-report-identifies-6000-illegal-pushbacks-from-balkans/>.
- Başkaracaoğlu, Elif. “Uluslararası Hukukta ‘Jus Cogens’ (Emredici Kurallar)”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Batır, Kerem. “Avrupa Birliği’nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye İle AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme”. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 15, sy 30 (2017): 585604.
- Bayram, Mehmet Hanifi. *Avrupa Birliği’nin Dış Sınırlarının Yönetimi: Frontex*. 1. bs. Ankara: Seçkin, 2019.
- Baysal, Başar, ve Çağla Lülecî. “Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 11, sy 22 (20 Ekim 2015): 61-96. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj/issue/7544/99268>.
- Becker v. Danimarka, No. 7011/75 (AİHM 03 Ekim 1975).
- Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme, 3441 § (1988).
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK). Uluslararası Koruma Hakkında Not (Note on International Protection), A/AC.96/951 § (2001). <https://www.refworld.org/docid/3bb1c6cc4.html>.
- Border Violence Monitoring Network. “Islets, Interim Measures and Illegal Pushbacks: The Erosion of the Rule of Law in Greece”, t.y.

- . Mektup. “Letter Of Concern To Frontex Over Fundamental Rights Violations in Evros”. Mektup, Temmuz 2022. <https://www.borderviolence.eu/letter-of-concern-to-frontex-2/>.
- Bostancı, Meltem. “Göçle Mücadele Stratejisi Kapsamında AB Sınır Güvenliği Ajansı Frontex ve Avrupa Sınır Gözetim Sistemi Eurosur’un Analizi”. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi* 4, sy 7 (2018). <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.10549.32480>.
- Bozkurt, Kutluhan. *Güncel Gelişmelerle Göç Hukuku Avrupa Birliği ve Düzenlemeleri Kapsamında Mülteci Statüsü ve Sığınma*. 1. bs. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2022.
- Bozovalı, Esin. *Sığınma Hukuku ve Geri Göndermeme İlkesi: AİHM ve AYM İçtihadı Işığında Düzensiz Göçe Yönelik Uygulamaların ve Türkiye’deki Uluslararası Koruma Mevzuatının Değerlendirilmesi*. 1. bs. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020.
- Brito, Renata, ve Derek Gatopoulos. “EU Report: Frontex Covered up Migrant Pushbacks from Greece | AP News”. AP News, Kasım 2022. <https://apnews.com/article/middle-east-greece-turkey-migration-8b4f22cab5fd705137985173069537bc>.
- Buzan, Bary, Ole Wæver, ve Jaap De Wilde. *Security: A New Framework for Analysis*. USA: : Lynne Rienner Publishers, Inc, 1998.
- Çaşın, Mesut Hakkı. *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları*. 1. bs. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 2019.
- Cenevre’de 28 Temmuz 1951 Tarihinde İmzalanmış Olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun, 357 § (1961).
- Christides, Giorgos, ve Steffen Lüdke. “Why DER SPIEGEL Is Publishing the OLAF Report on Frontex’s Complicity in Pushbacks”. *Der Spiegel*, 13 Ekim 2022, blm. International. <https://www.spiegel.de/international/europe/why-der-spiegel-is-publishing-the-eu-investigative-report-on-pushbacks-a-5218398a-5c1e-414e-a477-b26515353fce>.
- Christophersen, Eirik. “What Is a Safe Third Country? | NRC”. Haber. Norwegian Refugee Council, 09 Mart 2016. <https://www.nrc.no/news/2016/march/what-is-a-safe-third-country/>.
- Çonka v. Belçika, No. 51564/99 (AİHM 05 Şubat 2022).
- Council, DRC Danish Refugee. “12,000 Pushbacks in 2021 Reflects Worrying Normalization of Illegal Practice”. Haber. DRC Professional, 2021. <https://pro.drc.ngo/resources/news/12-000-pushbacks-in-2021-reflects-worrying-normalization-of-illegal-practice/>.
- Council of Europe. “Yıllık Raporlar”, t.y. <https://www.coe.int/en/web/cpt/annual-reports>.
- Çam, Ömer Tuğrul. “Yunanistan ve Frontex’in Ege’deki sığınmacıları ‘geri itmeleri’ Avrupa Parlamentosu’nda görüşüldü”. Haber. Anadolu Ajansı, 10 Mayıs 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-ve-frontexin-egedeki-siginmacilari-geri-itmeleri-avrupa-parlamentosunda-gorusuldu/2236098>.
- Çelikel, Aysel, ve Günseli Öztekin Gelgel. *Yabancılar hukuku*. Yenilenmiş 25. bası. Hukuk dizisi 1973. Cağaloğlu, İstanbul: Beta, 2020.

- Çiçekli, Bülent, ed. “Sığınmacı”. İçinde *Göç Terimleri Sözlüğü*. Birleşmiş Milletler, 2009.
- . *Yabancılar Hukuku*. 3. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.
- . *Yabancılar ve Mülteci Hukuku*. 6. bs. Seçkin. Hukuk, no: 788. Ankara: Seçkin, 2016.
- Çimen Bulut, İpek. “Avrupa Birliği Hukuku Kapsamında Yasal Göç Yönetimi”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 18, sy 2 (Aralık 2022): 243-57.
- D.A. ve Diğerleri v. Polonya, No. 51246/17 (AİHM 08 Temmuz 2021).
- Davies, Thom, Arshad Isakjee, ve Jelena Obradovic-Wochnik. “Epistemic Borderwork: Violent Pushbacks, Refugees, and the Politics of Knowledge at the EU Border”. *Annals of the American Association of Geographers*, 21 Temmuz 2022, 1-20. <https://doi.org/10.1080/24694452.2022.2077167>.
- Demir, Oğuzhan Ömer, ve Yusuf Soyupek. “Mülteci Krizi Denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, Çıkarlar, Kaygılar”. Global Politika ve Strateji Analiz, 2015.
- Dinçer, Sümeyye Dilara. “‘Frontex, sığınmacıların Türk karasularına geri itilmesinde Yunanistan ile iş birliği yapıyor’ iddiası”. Haber, 29 Temmuz 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/frontex-siginmacilarin-turk-karasularina-geri-itolmesinde-yunanistan-ile-is-birligi-yapiyor-iddiasi-/2648177>.
- Doğan, Vahit. *Türk Yabancılar Hukuku*. 6. bs. Ankara: Savaş Yayınevi, 2021.
- Dublin Tüzüğü, 604/2013 § (2013). <http://data.europa.eu/eli/reg/2013/604/2013-06-29/eng>.
- Dursun, Gizem. *İşkence Yasağı ve İşkenceyi Etkili Bir Biçimde Soruşturma Yükümlülüğü*. 1. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Durul, Tevfik. “Frontex’in Ege’de düzensiz göçmenlerin geri itilmesine katıldığı ortaya çıktı”. Haber. Anadolu Ajansı, 29 Nisan 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/frontexin-egede-duzensiz-gocmenlerin-geri-itolmesine-katildigi-ortaya-cikti/2575507>.
- DW Türkçe. “Ab’nin en başarılı sistemi: Eurodac”. Erişim 23 Ekim 2022. <https://www.dw.com/tr/abnin-en-basari-sistemi-eurodac/a-2526608>.
- Ekinci Mehmet Uğur. “Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyaloğu”. İstanbul: SETA, 2016.
- Ekşi, Nuray. *Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Antlaşması*. 1. bs. İstanbul: Beta Yayınları, 2016.
- Ekşi, Nuray. “Türkiye-Avrupa Geri Kabul Antlaşması: Bir Hatalar Zinciri”. *Legal Hukuk Dergisi* 14, sy 163 (2016): 3565-72.
- Ekşi, Nuray. *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*. Beşinci baskı. Beta Yayın Hukuk Dizisi, No. 3747 1833. İstanbul: Beta, 2018.
- El-Masri v. Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, No. 39630/09 (AHM 13 Aralık 2012).
- Eren, Veysel, ve Şebnem Çakran. “Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, sy 39 (Ekim 2017): 1-30.
- Eroğlu, Ender Canan, ve Ruken Taşkiran. “Sığınma Hakkı ve Mültecilerin Durumu”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sy 1 (Ocak 2002): 105-28.

- “Eurodac (European Asylum Dactyloscopy Database)”. European Comission, 28 Ekim 2022. https://knowledge4policy.ec.europa.eu/dataset/ds00008_en.
- euronews. “AIHM, Yunanistan’ı Ege Denizi’nde göçmenleri geri itmekten suçlu buldu”. Haber, 08 Temmuz 2022. <https://tr.euronews.com/2022/07/08/avrupa-insan-haklari-mahkemesi-yunanistani-ege-denizinde-gocmenleri-geri-itmekten-suclu-bu>.
- euronews. “geri itme | euronews - geri itme hakkında uluslararası haberler”. Haber. Erişim 30 Aralık 2022. <https://tr.euronews.com/tag/geri-itme>.
- euronews. “İtalya göçmenleri gemilere hapsederek Yunanistan’a geri gönderiyor”. 20 Ocak 2023. <https://tr.euronews.com/2023/01/20/lighthouse-raporu-italya-gocmenleri-gemilere-hapsederek-yunanistana-geri-gonderiyor>.
- European Parliament. “Pushbacks at the EU’s external borders”, 2020.
- Fargues, Philippe. “Work, Refuge, Transit: An Emerging Pattern of Irregular Immigration South and East of the Mediterranean”. *The International Migration Review* 43, sy 3 (2009): 544-77. <http://www.jstor.org/stable/20681721>.
- F.G. v. İsveç, No. 43611/11 (AIHM 23 Mart 2016).
- Final Report of Olaf Investigation on Frontex, No. OC/2021/0451/A1 (t.y.).
- “Final Report of the Frontex Management Board Working Group”. Frontex, 23 Mart 2023. https://frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/MB_Documents/Agenda_Point_WG_FRaLO_final_report.pdf.
- Fink, Melanie. “The Action for Damages as a Fundamental Rights Remedy: Holding Frontex Liable”. *German Law Journal* 21, sy 3 (Nisan 2020): 532-48. <https://doi.org/10.1017/glj.2020.20>.
- Frontex FAQ. “What is the budget of the agency?” Erişim 25 Eylül 2022. <https://frontex.europa.eu/about-frontex/faq/key-facts/>.
- Frontex Origin & Tasks. “Who We Are”. Erişim 30 Aralık 2022. <https://frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/origin-tasks/>.
- “Frontex, the EU Pushback Agency”. Lighthouse Reports, 06 Mayıs 2022. <https://www.lighthousereports.com/investigation/frontex-the-eu-pushback-agency/>.
- Geçici Koruma Yönetmeliği, 29153 § (2014).
- “Geri Göndermeme İlkesine İlişkin BMMYK Notu”. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Kasım 1997. <https://www.refworld.org/docid/438c6d972.html>.
- Göçmen, İlke. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ışığında Avrupa Birliği ve Türkiye Göç Hukuku*. Birinci baskı. Hukuk, no. 1461. Ankara: Seçkin, 2015.
- . *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Avrupa Birliği ve Türkiye Göç Hukuku*. Birinci baskı. Hukuk, no. 1461. Ankara: Seçkin, 2015.
- “Greece: Violence, Lies and Pushbacks Refugees and Migrants Still Denied Safety and Asylum at Europe’s Borders”. Amnesty International, 2021.
- Güleç, Cansu. “Avrupa Birliğinin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları”. *Tesam Akademi Dergisi* 2, sy 2 (2015): 81-100.

- Güler, Serkan. “Türk Yunan İlişkilerinde Mülteci Krizi”. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Gülnaz Özcan, Derya. “Yunanistan’da sığınmacıları geri itmeye karşı eylem”. Haber, 08 Haziran 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistanda-siginmacilari-geri-itmeye-karsi-eylem/2609144>.
- H. Mendelson, Maurice. “The Formation of Customary International Law”. İçinde *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, 272:155-224, 1998. https://doi.org/10.1163/1875-8096_pplrdc_A9789041112378_02.
- Hacıoğlu, Fatma Zeynep. “Geri Kabul Antlaşması (Readmission Agreement)”. İçinde *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler - V-*, editör Muharrem Balcı, 1. bs, 409-17. İstanbul: Hukuk Vakfı Yayınları, 2016.
- Haferlach, Lisa, ve Dilek Kurban. “Lessons Learnt from the EU-Turkey Refugee Agreement in Guiding EU Migration Partnerships with Origin and Transit Countries”. *Global Policy* 8 (Haziran 2017): 85-93. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12432>.
- Hartwig, Samuel. “Frontex: From Coordinating Controls to Combating Crime”. *Eucrim*, sy 2 (2020): 134-38. <https://doi.org/10.30709/eucrim-2020-010>.
- Henckaerts, Jean-Marie, ve Louise Doswald-Beck. *Customary International Humanitarian Law. 1: Rules*. Repr. with corr. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2007.
- “Herkesin İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı Veya Onur Kırıcı Muamele Veya Cezaya Karşı Korunmasına Dair Bildirge”, 09 Aralık 1975.
- Hirsi Jamaa ve Diğerleri v. İtalya, No. 27765/09 (AİHM 23 Şubat 2012).
- Ilias ve Ahmed v. Macaristan, No. 47287/15 (AİHM 21 Kasım 2019).
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, İHEB § (1948). <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>.
- İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme ile Bu Sözleşmeye Ek Birinci Prootokol’de Ranımı Bulunan Hak ve Özgürlüklerden Başka Hak ve Özgürlükler Tanıyan Protokol No:4 (1963).
- İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme ile Bu Sözleşme’ye Ek Birinci Protokol’da Tanınmış Bulunan Haklardan ve Özgürlüklerden Başka Hak ve Özgürlükler Tanıyan 4 No’lu Protokol (1963). <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019104708ek4.pdf>.
- İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, 36/46 BM İşkenceye Karşı Sözleşme § (1984).
- Jabari v. Türkiye, No. 40035/98 (AİHM 11 Temmuz 2000).
- Joannon, Barbara, Selma Mešić, Stephanie Pope, ve Marta Welander. “Pushbacks and Rights Violations at Europe’s Borders”. Refugee Rights Europe and End Pushbacks Partnership, 2020.

- <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/pushbacks-and-rights-violations-at-europes-borders.pdf/>.
- Karaca, Kayhan. “AB’de gündem göçmen krizi”. Haber. Avrasya İncelemeleri Merkezi, 2018. <https://avim.org.tr/tr/Bulten/AB-DE-GUNDEM-GOCMEN-KRIZI-1>.
- Kaya, Semih Batur. *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesine Göre İşkence Yasağı*. 1. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Keady-Tabbal, Niamh, ve Itamar Mann. “‘Pushbacks’ as Euphemism”. *EJIL: Talk!*, 14 Nisan 2021. <https://www.ejiltalk.org/pushbacks-as-euphemism/>.
- Kılıç, Taner. “Batı Sınırından Doğu Sınırına: Geri Kabul Anlaşması, ‘Push Back’ ve Özbek Mülteciler”. İçinde *Sınır ve sınır dışı: Türkiye’de yabancılar, göç ve devlete disiplinlerarası bakışlar*, editör Didem Danış ve İbrahim Soysüren, 1. baskı., 427-50. Ankara: NotaBene, 2014.
- K.I. v. Fransa, No. 5560/19 (AİHM 15 Temmuz 2021).
- Koçancı, Mustafa, ve Mete Kaan Namal. “Kitlesel Göç Hareketleri ve Türkiye”. *Journal of Awareness* 2 (Aralık 2017): 229-48.
- Konyalı, Gökçe. *Uluslararası Hukukta Sığınma Hakkı*. 1. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021. <https://a5c9067fb5de95ba1294b544b3b0d04c29bc1f2f.vetisonline.com/tr/kitap/uluslararasi-hukukta-siginma-hakki-9789750267635>.
- Lauterpacht, Elihu, ve Daniel Bethlehem. “The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion”. İçinde *Refugee Protection in International Law: UNHCR’s Global Consultations on International Protection*, editör Volker Türk, Frances Nicholson, ve Erika Feller, 89-171. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Leggeri, Fabrice. “Letter from Mr Leggeri to President Sassoli on Frontex Maritime Operations at EU External Borders”, 11 Kasım 2020. <https://www.tinekestrik.eu/index.php/news/letter-mr-leggeri-president-sassoli-frontex-maritime-operations-eu-external-borders>.
- Lutyen, Katrien. “Addressing Pushbacks at the EU’s External Borders”. Brifing, European Parliamentary Research Service, 27 Ekim 2022.
- M.A ve Diğerleri v. Litvanya, No. 59793/17 (AİHM 03 Kasım 2019).
- Mamatkulov ve Askarov v. Türkiye, No. 46827/99 - 46951/99 (AİHM 04 Şubat 2005).
- Mandacı, Nazif, ve Gökay Özerim. “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 10, sy 39 (Güz 2013): 105,130.
- McBrien, Jody Lynn. “Refugees, Asylum Seekers, and Other Immigrants: Help for Teachers with Problematic Definitions”. *Social Studies Research and Practice* 12, sy 2 (11 Eylül 2017): 113-24. <https://doi.org/10.1108/SSRP-03-2017-0001>.
- M.H. ve Diğerleri v. Hırvatistan, No. 15670/18, 43115/18 (AİHM 18 Kasım 2021).
- “Migratory Map”. Erişim 08 Ocak 2024. <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-map/>.

- Miş, Nebi. “Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi”. *Akademik İncelemeler Dergisi* 6, sy 2 (Temmuz 2014): 345-81. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1548/19025>.
- M.K. ve Diğerleri v. Polonya, No. 40503/17, 42902/17, 43643/17 (AİHM 23 Temmuz 2020).
- Morales, Felipe González. “Göçmenlerin Karada ve Denizde Geri İtilmesinin İnsan Hakları Üzerindeki Etkisini Ele Almanın Yolları Hakkında Rapor”. BM İnsan Hakları Konseyi, 12 Mayıs 2021. https://reliefweb.int/report/world/report-means-address-human-rights-impact-pushbacks-migrants-land-and-sea-report-special?gclid=CjwKCAjwvJyJBhApEiwAWz2nLevnRAf3C0nrdrkd tBzYJtD_Wl-1TAY5IFJFkWbj0ywL_qR4Z11yLRoCSCEQAvD_BwE.
- M.S.S. v. Belçika ve Yunanistan, No. 30696/09 (AİHM (BD) 21 Ocak 2011). “Mülteci”. İçinde *Türkçe Sözlük*, 2763. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Mültecilere İlişkin Cartagena Deklarasyonu, Mültecilere İlişkin Cartagena Deklarasyonu § (1984).
- Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951). <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>.
- N.D. ve N.T. v. İspanya, No. 8675/15, 8697/15 (AİHM 13 Şubat 2020).
- N.D. ve N.T. v. İspanya (Büyük Daire), No. 8675/15, 8697/15 (AİHM Büyük Daire 13 Şubat 2020).
- Newsroom. “Hot Spot Work Intensifies as Greece Agrees to Recognize Turkey as ‘Safe’ Country”. Haber, 05 Şubat 2016. <https://www.ekathimerini.com/news/205708/hot-spot-work-intensifies-as-greece-agrees-to-recognize-turkey-as-safe-country/>.
- Nice Antlaşması, 2001/C 80/01 § (2001).
- “Official Journal of the European Union Volume 47”. European Union, 25 Kasım 2004. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL%3A2004%3A349%3ATOC>.
- Ovalı, Şevket. “Güvenlikleştirme”. İçinde *Secopedia*, Güvenlikleştirme. Erişim 18 Aralık 2022. <http://www.secopedia.org/guvenliklestirme/>.
- Öneryıldız v. Türkiye, No. 27785/10 (AİHM 30 Kasım 2004).
- Özalp, Güven. “AİHM’den Atina’ya geri itme cezası”. Haber. Cnn Türk. Erişim 01 Ocak 2023. <https://www.cnnturk.com/turkiye/aihmden-atinaya-geri-itme-cezasi>.
- Özcan, Hüseyin. *Anayasa Hukuku Açısından Sığınma Hakkı*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2017.
- Özcan, Mehmet. *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı*. 1. bs. Ankara: USAK, 2005.
- Özdemir, Durdu Mehmet. “Neden ve Sonuç Olarak Afrika’da Göç”. *Kriter Dergi*, 01 Aralık 2021. <https://kriterdergi.com/dosya-afrikada-turkiye/neden-ve-sonuc-olarak-afrikada-goc>.
- Özgen, Aslı Özge. “Avrupa Birliği Göçmenlik Politikaları: Tarihsel Geçmiş ve Mevcut Durum”. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2010.

- Özkan, Işıl. *Göç – İltica ve Sığınma Hukuku*. 4. bs. Ankara: Seçkin, 2022.
- Parlak, Türkan Melis. *Avrupa Birliği Göç Hukuku Reformunda Düzensiz Göçmenlerin Statüleri*. 1. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Paul ve Audrey Edwards v. Birleşik Krallık, No. 45401/05, 21525/10, 31566/09, 31569/09, 33926/08, 38417/09, 40046/08, 53793/08, 5918/06, 60323/09, 60347/08, 8609/06 (AİHM 14 Mart 2002).
- Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Doruk K, 2023.
- Perišić, Petra, ve Paulina Ostojić. “Pushbacks of Migrants in the Mediterranean: Reconciling Border Control Measures and the Obligation to Protect Human Rights”. *Poredbeno pomorsko pravo* 61, sy 176 (2022): 585-614. <https://doi.org/10.21857/yvjrdcvpry>.
- Perrichoud, Richard, ve Jillyanne Redpath-Cross, ed. *Göç Terimleri Sözlüğü*. Birleşmiş Milletler, 2009.
- Predicency Conclusions of Tampere European Council (1999). https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en9.htm.
- Presidency Conclusions European Council Meeting In Leaken 14 and 15 December 2001 (t.y.). off.
- Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on minimum standards on procedures in Member States for granting and withdrawing international protection (2009). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52009PC0554>.
- “Pushback”. İçinde *Avrupa Anayasa ve İnsan Hakları Merkezi (ECCHR) Sözlüğü*. Erişim 30 Aralık 2022. <https://www.ecchr.eu/en/glossary/push-back/>.
- Ramji-Nogales, Jaya. “Prohibiting Collective Expulsion of Aliens at the European Court of Human Rights”. *American Society of International Law*, 04 Ocak 2016. <https://www.asil.org/insights/volume/20/issue/1/prohibiting-collective-expulsion-aliens-european-court-human-rights>.
- Rankin, Jennifer. “Head of EU Border Agency Frontex Resigns amid Criticisms”. *The Guardian*, 29 Nisan 2022, blm. World news. <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/29/head-of-eu-border-agency-frontex-resigns-amid-criticisms-fabrice-leggeri>.
- Regulation of establishing a mechanism for the creation of Rapid Border Intervention Teams and amending Council Regulation (EC) No 2007/2004 as regards that mechanism and regulating the tasks and powers of guest officers, Regulation No 863/2007 § (2007).
- Regulation of Establishing the European Border Surveillance System (Eurosur), Regulation (EU) No 1052/2013 § (2013).
- “Respect of Fundamental Rights in Frontex Operations: MEPs Demand Guarantees”, 01 Aralık 2020. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20201127IPR92637/respect-of-fundamental-rights-in-frontex-operations-meps-demand-guarantees>.
- Roig, Annabelle, ve Thomas Huddleston. “EC Readmission Agreements: A Re-Evaluation of the Political Impasse”. *European Journal of Migration and Law* 9, sy 3 (2007): 363-87. <https://doi.org/10.1163/138836407X190433>.

- Safi ve Diğerleri v. Yunanistan, No. 5418/15 (AİHM 07 Temmuz 2022).
- Sanchez v. Birleşik Krallık, No. 22854/20 (AİHM 03 Kasım 2022).
- Sarıgül, Ali Tanju. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde Kişiyi Tanınan Özgürlük ve Güvenlik Hakkı*. Seçkin Hukuk 1272. Ankara: Seçkin, 2013.
- Schengen Antlaşması (1985). [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:42000A0922\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:42000A0922(02)).
- Selmouni v. Fransa, No. 25803/94 (AİHM 28 Temmuz 1999).
- Shamayev ve Diğerleri v. Gürcistan ve Rusya, No. 36378/02 (AİHM 12 Nisan 2005).
- Sharifi v. İtalya ve Yunanistan, No. 16643/09 (AİHM 21 Ekim 2014).
- “Sınır Dışı Edilen Yabancılar ve Geri Gönderme Yasağı”. Ankara: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Haziran 2022.
- Sönmez, Pelin, ve Hikmet Kırık. “Turkish-EU Readmission Agreement A Critique of EU-Turkey Migration Dialogue”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 13, sy 25 (27 Nisan 2017): 1-26. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjtj.309396>.
- S.R. v. İsveç., No. 21198/06, 22291/06, 22391/06, 23259/06, 23324/06 (AİHM 23 Nisan 2002).
- S.S. ve Diğerleri v. Macaristan, No. 56417/19, 44245/20 (AİHM 12 Ekim 2023).
- Sultani v. Fransa, No. 45223/05 (AİHM 20 Aralık 2007).
- Şemşit, Sühal. “Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye’ye Yansımaları”. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010.
- Şenses Özcan, Nazlı. “Düzensiz Göç Üzerine Bir İnceleme: Küresel Dinamikler, Ulus-Devletler, Göçmenler”. *İdealkent* 6, sy 15 (31 Ocak 2015): 22-39.
- Tanrıkulu, M. Sezgin. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Etkili Başvuru Hakkı*. 1. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.
- Tazzioli, Martina. “Spy, Track and Archive: The Temporality of Visibility in Eurosur and Jora”. *Security Dialogue* 49, sy 4 (Ağustos 2018): 272-88. <https://doi.org/10.1177/0967010618769812>.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Sahil Güvenlik Komutanlığı. “Geri İtme Olayları”. Haber. Erişim 30 Aralık 2022. <https://www.sg.gov.tr/geritmeler>.
- Tepealtı, Fahrettin. *Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları Ve Türkiye*. 1. bs. Ankara: Pegem Akademi, 2020.
- “The Blackbook of Pushbacks 2022”. Border Violence Monitoring Network, 07 Aralık 2022. <https://left.eu/issues/publications/black-book-of-pushbacks-2022/>.
- “The Hague Programme: 10 Priorities for the next Five Years”, t.y. Erişim 24 Ocak 2024.
- The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security And Justice In The European Union, C 53/01 § (2005).
- The perpetrator in blue held his ear, laughed at him, repeated “you want to go to France” and slapped him. Röportaj yapan Jasoor. Dilofos, 04 Kasım 2022. <https://borderviolence.eu/testimonies/april-11-2022-2200-dilofosgr-to-kapikule-tr/>.
- Toolkit. “Some Definitions”. Erişim 05 Ağustos 2023. <https://www.coe.int/en/web/echr-toolkit/definitions>.

- Treaty Of Lisbon Amending The Treaty On European Union And The Treaty Establishing The European Community, C 306/1 § (2007).
- Turan, Yıldırım, ve Osman Şaşkın. “AB’ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları”. *Pesa International Journal Of Social Studies* 3, sy 1 (2017): 47-56.
- Turgay, Salih. “Avrupa Birliği’nin Göçü Güvenlikleştirme Politikasında Frontex’in Rolü”. *Journal of International Relations and Political Science Studies*, sy 3 (2021): 5-26.
- Türkiyeye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiyeden İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (mülga), 22127 § (1994).
- Türköz, Ahmet. “Avrupa Birliği’nin Entegre Sınır Yönetim Modeli”. *Türk İdare Dergisi* 2, sy 487 (2018): 709-42. <http://search/yayin/detay/304881>.
- Uluslararası korumanın verilmesi ve geri alınmasına ilişkin ortak usuller hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi (yeniden düzenleme), 2013/32/EU § (2013). <http://data.europa.eu/eli/dir/2013/32/oj/eng>.
- “Uluslararası Kuruluşların Uygulama ve İçtihatları Işığında İşkencenin Yorumlanması”. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, t.y. <https://www.ohchr.org/en/about-us/ohchr-funding-and-budget/trust-funds/united-nations-voluntary-fund-victims-torture/documentation>.
- Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, ed. *Türkiye-AB ilişkilerinde geri kabul: hangi şartlarda?* 1. baskı. USAK raporları no. 10-02. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2010.
- United Nations (General Assembly). Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966).
- Uzun, Ekin Deniz. “Pushback of Refugees Under International Law: A Conceptual Analysis”. *Annales de La Faculté de Droit d’Istanbul* 0, sy 0 (06 Şubat 2023): 497-538. <https://doi.org/10.26650/annales.2022.71.0015>.
- . “The Refugee in Law and Practice: In the Face of Western States’ Pushback Policies”. *Public and Private International Law Bulletin* 42, sy 1 (04 Nisan 2022): 159-203. <https://doi.org/10.26650/ppil.2022.42.1.927100>.
- Uzun, Elif. “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Hukuk ve Politika* 8, sy 30 (2012): 25-58.
- Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 1969 (1969).
- Vize Bilgi Sistemi (VIS) ve kısa süreli vizeler konusunda Üye Devletler arasında veri alışverişine ilişkin Avrupa Parlamentosu ve Konsey kararı, (EC) No 767/2008 § (2008).
- “What Is SIS and How Does It Work?” European Commission Migration and Home Affairs. Erişim 25 Eylül 2022. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/schengen-information-system/what-sis-and-how-does-it-work_en.

- “Who We Are | Eurojust | European Union Agency for Criminal Justice Cooperation”. Erişim 07 Ocak 2024. <https://www.eurojust.europa.eu/about-us/who-we-are>.
- Why you came here? Röportaj yapan BVMN. Katinovac, 20 Ağustos 2022. <https://www.borderviolence.eu/violence-reports/august-20-2022-1300-across-the-glina-river-close-to-katinovac/>.
- Wiegandová v. Çek Cumhuriyeti, No. 51391/19 (AİHM 11 Ocak 2024).
- Williams, Nick Waters, Emmanuel Freudenthal, Logan. “Frontex at Fault: European Border Force Complicit in ‘Illegal’ Pushbacks”. *Bellingcat*, 23 Ekim 2020. <https://www.bellingcat.com/news/2020/10/23/frontex-at-fault-european-border-force-licit-in-illegal-pushbacks/>.
- “World Migration Report 2022”. Geneva: International Organization for Migration, 2022. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 6458 § (2013). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf>.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 6458 YUKK § (2013).
- Yıldırım Mat, Tülay, ve Merve İspirli Armağan. “Avrupa Birliği’nde Sınırların Güvenlikleştirilmesi: Frontex ve İnsan Hakları”. *Legal Hukuk Dergisi* 17, sy 202 (2019): 4263-78. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?>
- Yıldız Üstün, Esra, ve Mustafa Tayfun Üstün. “Yunanistan’ın Düzensiz Göçle Mücadelesinde Gerçekleşen İnsan Hakları İhlalleri”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12, sy 1 (2023): 377-88.
- Yılmaz, Abdurrahman. “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri”. *Journal of Turkish Studies* 9, sy Volume 9 Issue 2 (01 Ocak 2014): 1685-1685. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6274>.
- Yüksel Çendek, Sinem, ve Armağan Öрки. “Arap Baharı Sürecinde Libya, Suriye ve Yemen’de Yaşanan İç Savaşlar: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme”. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 10, sy 1 (2019): 42-58.